Миллий Тиклониш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1997 йил, 11 март | 10 (91)- сон

ИСТИҚЛОЛ ДАРСИДАГИ ФАРОҒАТ

«ВАТАН ТУЙҒУСИ» КИТОБИ ВА МУСТАҚИЛЛИК ДАРСЛАРИ

Ҳар қандай эътиқод, дунёқараш тушунчалардан ҳосил бўлади. Тушунчалар доираси қанчалар кенг ва фаровон бўлса, эътиқод ва дунёқараш ҳам шунчалар кенг ҳамда терандир.

ЗАМОН ШАРҲЛАРИ

Бу китобни шундай очсангиз, илк саҳифаларданоқ «СЎЗ», «ГАП», «ТИЛ», «ҚАЛАМ», «ҚОҒОЗ», «РУҲ», «ЖОН», «ФАРИШТА», «ИЙМОН», «ЭЪТИҚОД», «МАСЛАК», «ТАҚВО» сингари Сўзлар сарлавҳаларга чиқарилганига дуч келасиз. Улар ҳар биримизга ғоятда таниш, ҳар куни неча маротабалаб дуч келамиз. Балки қулоғимиз билан эшитамиз. Тилимиз билан талаффуз қиламиз. Лекин кўпинча улар шунчалар ўрганиш бўлиб кетганидан нималиги, нималари англатиши устида мулоҳаза қилиб ўтирмаймиз. Бу тушунчаларнинг маъно-мазмунлари бизга шундоғам жуда равшан бўлиб кетгандек туюлади.

Лекин аслида шундаймикин? Уларнинг ва уларга ўхшаш яна неча юзлаб, балки минглаб энг зарур тушунчаларни ўзимиз учун маъноларини ҳар томонлама тўла уқиб, англаб олганмикинмиз?

Мен шу тушунчалар тўғрисида китобда берилган талқинларни мутолаа қила бошладиму дарҳол ҳа, ҳали кўпларимиз бу нондан ҳам азизроқ, заруррроқ тушунчалар борасида кўпда фикрлаб, бош қотириб юрмаганлигимизни англадим. Менга муаллифларнинг талқинлари ва тушунтиришлари худди тоза мойдай ёқа бошлади. Ўзим учун улардан олам-олам маънолар уқдим. Бирдан ўзимга истиқлол мафкураси, маънавият мафкураси, миллий мафкура шу тушунчалар ва уларнинг ёрқин, равшан талқинларидан ҳосил бўлмайдими? — деган саволни бердим. Рост, истиқлол мафкурасининг замирида, асосида асли шундай тушунчаларни теран англаш, билиш ётади. Балки маънавият ҳам улар тўғрисида кундалик фикрлашлардан бошланади ва куч-қувват олади.

Фақат бунинг бир шарти бор. Эсингиздами яқинда Президентимиз ижтимоий ва маиший, маънавий ҳаётимизнинг жуда муҳим масалалари ҳақида муҳокама юрита туриб, уларни юракдан ўтказиш керак, деб айтди.

ЮРАКДАН ЎТКАЗИШ КЕРАК...

Қанчалар маънодор фикр. Содда, лекин ўта ҳаётий ҳикмат.

Ростдан ҳам, келинг ўйлаб кўрайлик. Юракдан ўтмаган нарса — доим биздан четда қолади. Юракдан ўтказмагунча тушунчалар ҳам маънавий-илмий мулкимизга айланмайди.

Бундан ҳам ортиқроқ: ҳатто ҳаёт ҳам то уни юрагимиздан ўтказмагунча бизнинг ўз ҳаётимизга айланмайди. Юракдан ўтмаган ҳаёт ҳақиқий ҳаёт эмас. Мен шундай дейишга журъат этаман. Чунки шуни ишонаман. Мана, ўзингиз кўринг. Нега миллий мустақилликдай энг улуғ ижтимоий, сиёсий, инсоний ҳодиса кишиларимиз онгига тез сингиб бормади деймиз. Жавоби мана энди олти йиллик тажрибалардан сўнг чиқяпти. Мустақилликнинг тоталитар тузумдан чиқаётган, тоталитар мафкурадан қутулаётган одамлар онгига сингиши ва бу онгларни ўзгартириши учун унинг одамлар юрагидан ўтиши керак эди. То мустақиллик ва унинг ғоялари, қадриятлари ҳар бир киши, инсон, фуқаронинг юрагидан ўтмас экан, у тушунчагина бўлиб қоғозларимизда тураверади. Мустақиллик ҳар бир юракдан ўтганда, у ўзгармас, боқий мулк бўлиб қолади. Ҳеч кимнинг тайзиқи, зўравонлиги унга таъсир этмайди. Уни ўзгартиролмайди. На нон, ва на қон.

Ҳаётни ҳам юракдан ўтказмасангиз, яшаб яшамагандек бўлиб юраверасиз. Сизнинг ўрнингизга бошқалар яшаётгандек, сизнинг ўрнингизга бошқалар қураётгандек. Сизнинг ўрнингизга бошқалар тикланаётгандек. Сиз эса томошабинсиз.

Ҳа, ҳаётни, унинг ҳар бир дамини юракдан, юракнинг миллионлаб ҳужайраларидан ўтказиш керак. Шунда биз ўзимизга тортиқ этилган шу бебаҳо такрорланмас ҳаётнинг эгаси бўламиз.

Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида тингловчиларнинг бу китоб муаллифлари Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Хайриддин Султонов, Назрулла Жўраев билан учрашувлари бўлди.

Барча тингловчиларнинг қўлларида шу китоб. Фикр-зикрларида шу китоб. Бир нарсани кўп бор кузатганман. Агар китоб самимий бўлса, юракдан ёзилган бўлса, сўзлари, фикрлари қалбларнинг торини чертса, ҳар қачон шундай китоб ҳақидаги ўқувчиларнинг фикрлари ҳам самимий бўлади. Юракдан чиқади сўзлар. Ўқувчи фикр, мулоҳаза айтиш учун ўзини зўрламайди. Китоб унинг фикрларини алақачон шакллантирган бўлади.

Бир тингловчи: «бу китобдан мен кўп нарса олдим. Бундан кейин ҳам у менинг ҳаётимга кўп фойда келтирса керак...» — деди.

Бошқа бир тингловчи, Улаш Нурмонов бўлса керак, «бу китоб амалиётимиз учун ёзилибди. Амалиётнинг энди уддасидан чиқишимиз зарур. Театр бўлса, саҳнаси бўлмаса, корхона бўлсаю маҳсулот чиқармаса, китоб бўлсаю амалиётга кирмаса, фойда йўқ. Бу китобни худди истиқлол дарсини ўтгандай ўқидим. Ва шу муносабат мен барча мактабларимиз, олий ўқув даргоҳлари, боқчаларда ҳатто истиқлол дарслари ташкил этилиши ва юксак савияда ўтилишини истардим...» — деган фикрни ўртага ташлади. Учинчи бир тингловчи Шамсиддин Жумаев: «китоб умуммиллий савияга катта хизмат қилади», деган фикрни билдирди. Китоб ҳақида қанча сўзлар айтилди. Барчаси ҳам жуда қимматли фикрларга бой эди.

Илк бора ўзимни истиқлол дарсида ўтиргандай ҳис қилдим. Тикланиш руҳи қалбларимизни чулғаб олди.

Истиқлолпарварлик, миллатпарварлик, инсонпарварлик руҳида ёзилган бу китоб инсонни ўзини инсон деб ҳис қилиши, миллатни миллат деб англаши, улуғ ва эзгу қадриятлар ҳавосидан нафас олиб яшашига ундайди.

Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Хайриддин Султонов, Назрулла Жўраевнинг «Ватан туйғуси» деб аталган бу китоби ўқиган ҳар бир одамнинг ҳаётига маъно олиб киради.

— Бутун миллат ўқийдиган ва ўзи учун ҳар томонлама наф оладиган маънавият китобини яратиш ғояси Президентимизга тегишли, — деди Хайриддин Султонов. — Бу китоб шу илҳомбахш ғоядан туғилди. Тингловчилар айтганларидек, бу универсал ва умуммиллий қадриятларимизни англаш, ифода қилиш, талқин этиш, шу йўл билан уларни ҳаётимизга сингдириб бориш йўлидаги илк уриниш. Умид қиламанки, бу китобнинг ҳали давоми бўлади, унинг ҳали кўплаб жилдлари дунёга келади.

Биз ўз навбатида «Ватан туйғуси» китоби ҳар бир хонадонга кириб бориши, ёшу қари касби-коридан қатъи назар, ҳар биримиз ҳар куни бир соғиниб варақлайдиган, доим кўз ўнгимизда турадиган китоб бўлиб қолишини тилар эдик.

«Миллий тикланиш» газетаси бу китоб борасида ўз саҳифаларида мубоҳасалар олиб боришни орзу қилади.

Иброҳим ҒАФУРОВ

Баҳор тақвими

Мелоднинг 1997 йил Мартининг 21 идан шамсий ҳижрийнинг 1376-йили бошланади. Бу кун Ҳамал ойининг биринчи куни бўлиб Наврўз деб аталади. Баҳор ойлари Ҳамал, Савр ва Жавзодир. Буларни Фарвардин, Ўрдубеҳешт ва Хўрдод деб ҳам аташади. Туркияда Март ўзгаришсиз «Март», Апрел «Нийсан», Май «Майис», Июн «Ҳазирон» деб аталади. Тақвимда Март «м», Апрел «а», Май «мй», Июн «и» деб берилди.

Ҳамал

Шанба		2-22м	9-29м	16-5а	23-12а	30-19а
Якшанба		3-23м	10-30м	17-6а	24-13а	31-20а
Душанба		4-24м	11-31м	18-7а	25-14а	
Сешанба		5-25м	12-1а	19-8а	26-15а	
Чоршанба		6-26м	13-2а	20-9а	27-16а	
Пайшанба		7-27м	14-3а	21-10а	28-17а	
Жума	1-21м	8-28м	15-4а	22-11а	29-18а	

Савр

Шанба	6-26а	13-3мй	20-10мй	27-17мй	
Якшанба	7-27а	14-4мй	21-11мй	28-18мй	
Душанба	1-21а	8-28а	15-5мй	22-12мй	29-19мй
Сешанба	2-22а	9-29а	16-6мй	23-13мй	30-20мй
Чоршанба	3-23а	10-30а	17-7мй	24-14мй	31-21мй
Пайшанба	4-24а	11-1мй	18-8мй	25-15мй	
Жума	5-25а	12-2мй	19-9мй	26-16мй	

Жавзо

Шанба	3-24мй	10-31мй	17-7и	24-14и	31-21и
Якшанба	4-25мй	11-1и	18-8и	25-15и	
Душанба	5-26мй	12-2и	19-9и	26-16и	
Сешанба	6-27мй	13-3и	20-10и	27-17и	
Чоршанба	7-28мй	14-4и	21-11и	28-18и	
Пайшанба	1-22мй	8-29мй	15-5и	22-12и	29-19и
Жума	2-23мй	9-39мй	16-6и	23-13и	30-20и

Алийбек РУСТАМИЙ тузган

Фалсафий гурунг

МАНФААТЛАР ВА МАФКУРАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

СОЦИОЛОГИК ТАРҒИБОТ НИМА?

Манфаатлар мувофиқлашуви жараёнининг мафкуравий қирралари шахс ва жамият, фуқаро ва давлат манфаатлари мундарижасидаги мавжуд муштаракликни англашда аниқ кўринади. Жамият субъектларидан қай -бирининг манфаати устиворлигидан мафкуравий муносабатлар мазмуни ва моҳияти келиб чиқиши маълум. Мафкура ва давлат функциялари обдан омухталаштирилган жамиятда ғоялар сиёсий кураш қуроли бўлиб хизмат қилишини яқин ўтмишимиз яққол кўрсатди. Тоталитар тараққиёт тажрибасидан аён бўлдики, ҳуқуқий меёрлар инкор этилган тузумларда мафкура сиёсий ҳокимият вазифасини ўтаб, сиёсий ҳукмронлик учун амалий лигитим шароит яратиб беради. Бундай амалиёт мафкуранинг ўта сиёсийлашувини, сиёсатни тубдан мафкуравийлашувини юзага келтирадики, оқибатда иқтисодиёт ҳам мафкура ҳукмронлиги остига тушиб қолади. Иқтисодиётга волюнтаристик, масъулиятсизларча муносабатда бўлиш, уни сиёсатга, ўткинчи шиорларга ва ҳарбий мақсадларга бўйсундириш каби собиқ Иттифоқ ижтимоий-сиёсий ҳаётига хос хусусиятлар якка мафкуравийликнинг натижаси бўлган. Шу боис бўлса керак, мустақиллик йўлига ўтган ҳар бир республика халқаро майдонга нафақат сиёсий ва дипломатик жиҳатдан балки иқтисодий томондан ҳам янгича муносабатларни намоён этувчи субъект сифатида кирмоқда.

Бугунги кунда бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўлини тутган Ўзбекистонда демократик ислоҳотларнинг асоси қилиб иқтисодиётни мафкурадан холи этиш вазифаси олинди. Тараққиётнинг бундай йўли эски, самарасиз мафкуравийлаштирилган иқтисодий тизимни парчалаб, ўзгартиришлар стратегиясини мафкурадан батамом холи этишга, иқтисодиётдан сиёсий мақсадларга эришиш қуроли тарақасида фойдаланишга барҳам беради. Зеро, Ўзбекистон Президенти таъкидлаганидек: «Иқтисодиёт мафкуравий тазйиқларсиз, ўзига хос ички қонунларга мувофиқ ривожланиши лозим. (Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. Тошкент. «Ўзбекистон «. 1996. 302-бет).

Айни пайтда шуни ҳам таъкидлаш керакки, иқтисодий ислоҳотларнинг умумий стратегияси бўлмаса, жамият тараққиётининг пировард мақсадини белгилаб бўлмайди. Зарур маънавий-сиёсий шарт-шароитни яратмай туриб, фуқаролар ҳаётида содир бўлаётган иқтисодий, сиёсий, маънавий, социал муносабатлардаги туб ўзгаришларга одамларни тайёрламай туриб бозор сиёсатини сунъий тарзда тиқиштириш ва тезлаштириш кутилган натижага олиб келиш у ёқда турсин, демократик ислоҳотлар ғоясининг инсонпарвар моҳиятини ҳам омма олдида бадном қилиб қўйиши мумкин. Одамларни қатъий ўзгаришларга хўжалик жиҳатдан ҳам, руҳий жиҳатдан ҳам тайёрлаш муаммосини давр долзарб қилиб қўйди. Негаки эскича тафаккур ва ёндошишлар одатини енгиш, тарихан таркиб топган турмуш тарзининг социал шакл ва мазмунини, муайян вазиятларда туғилган тасаввурларни бартараф этиш мураккаб масаладир. Бозор сиёсатига мос руҳий шарт-шароит, дунёқараш, ислоҳотларга инсонларда ишонч шаклланиб, улар шунга мувофиқ фаолият қила бошлаган ҳолдагина демократик ўзгартиришлар стратегияси амалга ошади. Бу эса мафкуравий муносабатлар бошқарувини такомиллаштириш вазифасини кун тартибига долзарб қилиб қўяди. Мафкуравий жараён мундарижасида янгича шакл, услуб ва имкониятларни излаш бугун ҳар галгидан ҳам зарур бўлиб қолди.

Давоми иккинчи бетда

«МТ»: воқеалар, хабарлар

«МЎЙҚАЛАМ МАЛИКАЛАРИ»

Баҳор фаслининг ташрифи ҳар қандай инсоннинг, айниқса аёлларнинг дилида эзгу туйғулар уйғотади, фаолликка ундайди. Ижодкор мусаввирлар эса табиатнинг ҳар бир ўзгаришларидан таъсирланадилар. Туйғуларини ижодий ишларида сержилва бўёқлар, нозик тасвирлар орқали ифода этишга ҳаракат қиладилар. Буни шу кунларда Ўзбекистон Бадиий академиясининг кўргазмалар залида намойиш этилаётган кўпдан-кўп ажойиб асарлар тасдиқлаб турибди. Кўргазма «Мўйқалам маликалари» деб номланган бўлиб, унда мамлакатимизнинг 54 та ижодкор аёлларининг рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлик, халқ амалий безак санъати намуналарига оид 200 га яқин сара ишлари жамланган. Рангтасвирлар қаторида Л. Салимжонованинг «Баҳор гуллари», А. Маматованинг «Оқ атиргуллар», «Лолақизғалдоқлар», И. Тошпўлатованинг «Мевали натюрморт», «Қовун бозори», «Тоғда тонг пайти», «Гулсафсарлар», «Хўжакент», З. Шарипованинг «Автопортрет», «Мухтасар», «Кесилган анорлар», Ш. Абдуллаеванинг «Сўғд қизи», «Илон малика», Г. Мардвинцеванинг «Бирчмулладаги кўприкча», Н. Гилмановнинг «Қирғокда», В. Трошинанинг «Чимёнда тун» каби маҳорат билан ишланган бир неча ўнлаб асарлар бор. Графика соҳасида эса Ф. Башароваинг «Шарқ оҳанглари» учлиги, «Бешлик» номли туркум ишлари эътиборга сазовор.

Кўргазманинг марказий қисмидан халқ амалий санъати намуналарига кенг ўрин ажратилган. Айниқса уста наққош М. Иброҳимованинг ёғоч ўймакорлигига мансуб «Хонтахта», «Безакли гулдон», «Лавҳ», «Курси» каби ажойиб, миллий зийнатли ишларига ҳамда кулол Ш. Мўминованинг чиннидан нафис шакллар асосида ясалган «Хордиқ» композицияси, «Совға термаси»га томошабинлар алоҳида қизиқиш, эътибор билан қарамоқдалар.

Баҳром ТОЖИЕВ

АЛЛОМАГА БАҒИШЛАНДИ

Шу йилнинг сентябрида Ўзбекистон халқ артисти, академик Юнус Ражабийнинг 100 йиллиги кенг нишонланади. Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг концертлар залида ўтказилган мусиқий кеча ўша улуғ айёмнинг дебочаси бўлди. Бу кеча консерваториянинг «Анъанавий ижрочилик» кафедраси томонидан уюштирилди. Санъатшунослик номзоди С. Бегматов алломанинг ижодий фаолияти, мусиқий мероси, тарбиялаган шогирдлари ҳақида гапирди.

Юнус Ражабий яратган куй ва қўшиқлардан «Сарахбори дугоҳ» ҳамда унинг тароналарини «Анъанавий ижрочилик» кафедрасининг муаллим ва талабаларидан иборат ашулачилар ансамбли, Тошкент — Фарғона йўлларидан «Мушкулоти дугоҳ» ва унинг таркибий қисмларини ҳамда «Ўйин баёти» каби мусиқаларни халқаро мақом ижрочилари танловининг совриндори — Фахриддин Содиқов номидаги созандалар ансамбли ижро этиб, томошабинлар олқишига сазовор бўлдилар. Бундан ташқари Хуррият Исроилова, Нодира Пирматова, Шарофиддин Муродов, Зуҳра Олимова каби хонандалар улуғ санъаткор куйлари билан айтиладиган қўшиқлар куйлашди.

Кечада Юнус Ражабийнинг ўғли Ўзбекистон халқ ҳофизи Ҳасан Ражабий, шогирдларидан Коммуна Исмоилова, Берта Давидовалар ҳам иштирок этдилар ва устоз ҳақидаги хотиралардан сўзлаб бердилар.

Шаҳзода ҲАКИМОВА

Диққат: танлов!

САНЪАТИМИЗ — ОЛТИН МЕРОСИМИЗ

«Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармаси Фарғона бўлими, вилоят Ёш ижодкорлар уюшмаси билан ҳамкорликда шу йилнинг 18 апрел куни сўлим Фарғона шаҳрида «Санъатимиз — олтин меросимиз» танловини ўтказади.

Ўзбекистон республикаси мустақиллигининг олти йиллигига бағишланган ушбу танловда халқ амалий санъати ва миллий ҳунармандчиликнинг энг ёш ижодкорлари бўлган Фарғона вилоят олий ўқув юрти талабалари ҳамда мактаб ўқувчилари иштирок этадилар.

Истеъдодларни излаб топиш, боқий қадриятларни тиклаш, юксак маънавиятни шакллантириш мақсадларида ўтказилаётган ушбу танловда иштирок этувчилар ёғоч ва металл ўймакорлиги, кулолчилик, каштачилик, тикувчилик ҳамда заргарлик ҳунарлари бўйича беллашадилар.

Голибларга қуйидаги мукофотлар белгиланган:

1-ўрин (битта) — 10 минг сўм;

2-ўрин (иккита) — ҳар бирига 6 минг сўмдан;

3-ўрин (иккита) — 4 минг сўмдан;

Булардан ташқари алоҳида эътиборга молик ишларни ҳам моддий рағбатлантириш кўзда тутилган.

Танловга марҳамат!

Ислом ШОҒУЛОМОВ:

ҚЎЛИНГИЗДАГИ «ЗАФАРНОМА»НИНГ НОЁБ НАШРИ...

Ҳақиқатан ҳам, бу «Зафарнома»нинг жуда ноёб нашри. У шу қадар залворли, мафтункор ва салмоқлики, қўлингиздан беихтиёр ҳавас ҳамда фахр тошиб чиқади.

Олимларнинг аниқлашларича Шарафуддин Али Яздий «Зафарнома»ни 1424-25 йилларда ёзиб тугаллаган. У соҳибқирон Амир Темур тарихига бағишланган асарларнинг энг мукаммаллари ва батафсилларидан саналади. «Зафарнома» бир неча маротаба назм ва насрда туркийга таржима қилинган. Лекин бу таржималар орасида энг ёрқин ва энг гўзали Муҳаммад Али Бухорий қаламига мансуб. Муҳаммад Али Бухорий ўз ўзбекча таржимасини 1519 йилда Кўчкинчиҳоннинг амри билан бажо этган. «Зафарнома»нинг ушбу нодир таржимаси ягона нусхада мавжуд бўлиб, Истанбулда сақланиб келади.

Атоқли шарқшунос аллома, темуршунос Ашраф Аҳмад ҳамда таниқли муаррих ва ўтмиш меросимизнинг оташин тарғиботчиси Ҳайдарбек Бобобеков улуғ бир илмий жасорат кўрсатиб мана шу қадимги ўзбекча таржимани ҳар томонлама илмий ўрганиб нашрга тайёрладилар. Таржимани Шарафуддин Али Яздийнинг асл нусхалари билан солиштириб чиқдилар. Кам-кемтиклари, тушиб қолган ўринларини асл нусхадан тўлдирдилар. Жуда катта тадқиқотлар олиб бориб асарни илмий-тарихий изоҳлар билан таъминладилар. Изоҳларнинг ўзи ҳам юксак савияда бажарилганлиги билан эътиборни тортади.

Бу муҳташам ва ҳар жиҳатдан нодир ёдгорлик — ҳа, у том маънодаги ёдгорликдир — соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллиги муносабати билан «Шарқ» нашриёт-матбаа бирлашмаси Бош таҳририяти томонидан муаззам ижтиҳод билан босиб чиқарилди.

Муҳтарам ношир Ислом Шоғуломов ушбу азим маданий-тарихий ёдгорликнинг бир нусхасини лутфан бизга тортиқ қилди.

Ва биз ташналик билан асар мутолаасига ўтириб бамисоли поёнсиз тарих уммонига шўнғигандек бўлдик. Буюк аждоднинг ўта сир-синоатга тўлиқ, ички ва ташқи оламлари кўз ўнгимизда заррама-зарра намоён бўла борди.

Биз ҳеч муболағасиз соҳибқирон бобомизни тўқиси-роқ англаш учун ушбу Муҳаммад Али Бухорийнинг қадим ўзбекча таржимасига мурожаат қилиш керак деган фикрга келдик.

Алломаларимиз Ашраф Аҳмад ва Ҳайдарбек Бобобеков ёдгорликка ёзган илмий қиммати жуда юксак сўзбошида «Зафарнома»нинг бу қадим ўзбекча нусхасига қуйидагича баҳолар берадилар: ёдгорликнинг «баён услуби шу қадар мафтункорки, биз бу усулни сақлаш учун асарнинг тилини ҳозирги адабий тилга кўчирмай ўзича қолдиришга қарор қилдик. Чунки бу асар XVI аср биринчи чорагидаги ўзбек прозасининг йирик ва жонли намунасидир».

Таржима ёдгорлик нечоғлик гўзал ва такрорланмас ўзбек тили билан бино қилинганлигини андак бўлсада англатиш учун Амир Темурбек ҳазратнинг ўз оғзи билан айтган икки жумла сўзини бу ерда келтирай: Лой жангидан сўнг ичикоралик билан тарқалиш пайида бўлган Ҳусайнбекка Темурбек шундай жавоб қилади, айнан: «Ҳар ким борса, борсун. Менга ҳиммат йўл бермас. Ётлар вилоятқа кириб, элга жафо қилғай. Яна қўшин йиғиб ёғий билан урушурмен...» Ёки соҳибқирон бобомизнинг бир нодир ҳикмати: «Давлат уйимиз яхшилик била бино бўлса, анга ҳеч киши зарар еткура олмагай. Ва дарахт адл ва эҳсондин сув ичса, комронлик мевасин бергай...» Бу дуру жавоҳир каби асар аро сочилган соҳибқирон ҳазратнинг сўзларида Темурбек сиймоси кўз ўнгимизда жонланиб кетгандай бўлади.

Биз ҳозирги замон ўқувчиларига шундай улуғ имконият тортиқ этган «Шарқ» нашриётининг фидокор ва талантли жамоасидан, мислсиз ғайрат-шижоат намуласини кўрсатган алломаларимиздан чексиз миннатдормиз. Бундай китоблар билан дунёнинг қаерига борсак, албатта юзимиз ёруғ бўлади, иншоаллоҳ! «Шарқ» китоб яратиш, чиқариш санъатида жаҳон андозалари сари дадил яқинлашмоқда.

Бу ўринда «Шарқ» нашриёт-матбаа консерни жамоаси соҳибқирон ҳазратнинг тўйига улуғвор нашрлар тайёрлаб маданиятимизга улкан ҳисса бўлиб қўшилган асарлар яратганлигини адолат юзасидан қайд этиб ўтиш керак. «Темурийлар даври Ренессанси», «Темур даврининг меъморий Каҳҳашони» муҳташам албомлари шундай салмоқли, ёрқин китоблар қаторига киради.

— Бу китобларимиз Парижга борди. Дунё жамоатчилиги олдида улар юзимизни ёруғ қилди, — дейди консерннинг Бош директори хурматли Ислом Шоғуломов. — Бу китобларни энг қисқа вақт ичида киройи матбаа ижроси билан чоп эта олдик. Ҳозир китобларимиз сифатини кўтариш учун дунё матбаачилик саноатининг энг ноёб машиналари ва ускуналари билан қуролланмоқдамиз. Мутаносиб ва мустақил технологиялар ва уларнинг анъаналари шаклланмоқда. Шунинг учун ҳозир ҳар қандай мураккаб ишни мустақил бажариш салоҳияти пайдо бўлди. Лоақал «Амир Темур жаҳон тарихида» деб номланган китобимизни қўлга олиб кўринг. Ўзингиз сўзларимга ишонч ҳосил қиласиз. Бизнинг мақсадимиз: китобларимиз нафис, жозибали, салмоқли бўлсин. Жаҳон китоб бозорида рақобатбардош бўлсин. Ўзбек китоби беллашганда, ютиб чиқсин!

Ўзбек китоби жаҳонга чиқаман дейдию бундан бошимиз осмонга етиб, қувонмай бўладими!

МУҲАРРИР

МАНФААТЛАР ВА МАФКУРАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Боши биринчи бетда

Бугунги мафкуравий жараён мазмунида, мафкуравий муносабатлар мундарижасида ҳаётга ҳамнафас ҳолда улкан ўзгаришлар юз бермоқда. Буларнинг барчасини кенг кўламда таҳлил этишдан ўзимизни ушлаб, уларга хос бўлган ва асосан тадқиқ мақсадимизга тааллуқли баъзи томонларига тўхталмоқчимиз. Энг аввало шуни қайд қилиш керакки, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб тараққиёт жараёнини мушоҳада қилишликда умумий фикрни ишлаб чиқиш қуроли бўлган ижтимоий онгнинг универсаллашуви содир бўлмоқда. Албатта, бу жараён индивидуал онгнинг кўп қиррали жиҳатлари тараққиётини инкор этолмайди. Асосий вазифа ижтимоий онг билан индивидуал онг орасида табиий тарзда ва ҳатто қонуний қабилда шаклланиб қоладиган номувофиқликни, қарама-қаршиликни бартараф этиб, ижтимоий манфаатлар ва шахсий манфаатлар муштараклигига эришишдан иборатдир.

Мазкур тенденция билан бир қаторда ижтимоий онгнинг рационаллашуви ҳам бугунги тараққиёт белгиси бўлиб, бу жараённинг ижобий ва салбий томонлари мавжуд бўлади. Яъни бу жараён бир томондан, одамларнинг ишлаб чиқаришдаги ишчанлик хислатини шакллантиришга, воқелик ва вазиятни тўғри баҳолаб, ҳаракатнинг аниқ дастурига эга бўлишига имкон яратади. Иккинчи томондан эса, рационал тафаккур ва ҳаракат остида сохта ишчанлик яшириниб, прагматик фаолият таъсирида юзаки мақсадга мувофиқлик ҳаракатлари амалга ошади. Оқибатда, узоқни мўлжаллаган, истиқболга қаратилган дастурлар ўрнини тез самара берадиган яқин ва қисқа муддатли режалар эгаллайди.

Бу борада диққатга молик ҳолат бу ҳозирги ижтимоий онг ривожланиши жамиятдаги янги социал гуруҳларнинг пайдо бўлиши ва фаолияти билан боғлиқ ҳолда мафкуравий муносабатларнинг тубдан янгиланишини тақозо этиб келганлигидир. Мулкчилик, ишлаб чиқариш муносабатлари, ишлаб чиқариш ва иқтисодий ўсиш омиллари, бошқаришнинг бозор ва режали тартибга солиш механизми, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий вазифаси ҳокимиятнинг ижтимоий йўналтирилган фаолияти каби тушунчалар мазмунида туб ислоҳотлар амалга оширилаётгани табиий тарзда мафкуравий жараён моҳиятини ҳам ўзгаришини талаб қилмоқда.

Демократик ислоҳотлар жамиятдаги маънавий муҳитни соғломлаштириш билан чамбарчас боғлиқ эканлигини ҳаётимиз исботлади. Маълумки, қолоқ тасаввурларни, эскича тафаккурни бир зарба билан енгиб бўлмайди. Одамлар орасида иш олиб боришда мафкуравий «ялпи натижа» келтирувчи чиркин усуллардан, сафсата, расмиятчилик, сохта савлат, мавҳум шиорларни тарк этиш кераклигини турмуш талаб этмоқда. Бу ҳолат тарғибот зиммасига маънавиятни янгилашдек буюк вазифани юкламоқда.

Ижтимоий муносабатлар мураккаблашаётган ҳозирги даврда инсоншунослик илмининг илмий-амалий натижаларига асосланиб, мафкуравий муносабатлар ҳам такомиллашиб, тарғиботнинг замонавий шакл ва услубларини вужудга келтирди. Мафкуравий жараёндаги ана шундай янгиликлардан бири социологик тарғиботдир. Бу тушунча илк бор ижтимоий-фалсафий адабиётга Жан Эллюл томонидан олиб кирилди.

Социологик тарғиботнинг бугунги ҳаётимиздаги муҳим вазифаси — мустақиллик ғоясини юртдошларимиз онгига сингдириш, уларни бу ғояга эргаштириб, бир мақсад атрофига жипслаштиришдан иборат бўлмоқда. Буни бажаришда ижтимоий амалиёт ва инсон фаолиятининг муайян қирраларини истиқбол идеали ҳамда стратегик мақсад билан боғлаш йўлларини излаб топиш муҳимдир. Президентимиз тўғри таъкидлаганидек: «...мақсадни белгилашдан ҳам мақсад сари олиб бориш учун тўғри ва оқилона йўл ва услубларни танлаш вазифаси минг карра оғир». (Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1., Тошкент «Ўзбекистон», 1996, 202-бет).

Социологик услуб ҳам ҳаётий қадриятларга муайян муносабатларни шакллантиришга хизмат қилади. Бироқ бошқа усуллардан социологик тарғибот таъсирчанлиги билан фарқланади. Бу услубнинг моҳияти унинг асосида одамлар онгига маълум меёрларни сингдиришда ўзига хос имконлар борлигидир.

Жамият тараққиёти эҳтиёжлари, шахс ва жамият, фуқаро ва давлат манфаатлари мазмунан қатъий ўзгараётган ҳозирги вақтда социологик тарғибот ўзининг жонлилиги билан алоҳида аҳамиятга эга. Кўргазмали нашрлар, кино, реклама ва айниқса телевидение сингари кучли техник воситаларга эга бўлган бу услубнинг моҳияти турмуш тарзини тарғиб қилиш билан боғлиқ бўлиб, бу вазифани ғоялар талқинига асосланган умумий мулоҳазалар ва хулосалар ёрдамидагина эмас, балки жонли образлар, бадиий воситалар орқали амалга оширади. Социологик тарғиботнинг ўзига хос хусусияти инсон ҳаётидаги муҳим жабҳалар — меҳнат, турмуш, бўш вақт каби категориялар таҳлилини меҳнатга ишонч ва ҳурмат, турмуш маданияти, бўш вақт самараси сингари туйғулар тарбияси билан боғлай олишидадир.

Инсон ва жамият муносабатларида моддий ва маънавий муҳит шахс онгига билвосита таъсир этади. Ижтимоий муносабатлар мазмунини белгилаган шахс, гуруҳ, жамият манфаати ва эҳтиёжлари соф ҳолда механик ҳаракат этмай, уларнинг ўзаро боғлиқлиги мавжуд тузумдаги моддийлик билан мафкуравийликнинг муштараклиги доирасида амал қилади. Бу ҳолат тарғибот тизимида фақатгина оммавий ахборот воситаларидагина эмас, балки ишлаб чиқариш, меҳнат жараёни, жамоа ҳаёти намунасидан ҳам самарали фойдаланишни тақозо этади. Инсон онгига яхшилик ҳақида сўз, ижобийликка ишора, фидойиликка чақириқ, ватанпарварликка даъват йўли билан таъсир этиш мумкин. Бироқ бу ишни сифатли маҳсулот, қулай иш жойи, дўстона муносабат, фидоий фаолият намунаси намойиши билан ҳам таъсирчанроқ, самаралироқ бажариш мумкин. Бундай ишни фақат социологик тарғибот уддалай олади.

Социологик тарғибот ҳаётий матн асосида қурилса, муайян киши тафаккур ва турмуш тарзи мисолида ёритилса, омма онгига сингиши самарали бўлади. Аксарият аҳоли бу тарғибот мазмунидаги инсоний мезону меёрларни тўлалигича қабул этмаган тақдирда ҳам унинг айрим намунали ҳолатларини ҳаётий ўлчов қилиб олиши аниқ. Тарғиботнинг бу услуби ҳақида сўз юритар эканмиз, унга муайян мавқе ва ўрин ажратиш билан бирга мафкуравий муносабат мундарижасидан тегишли жой олган ҳамда маълум таъсир кучини ҳаётда исботлаган бошқа тарғибот шаклларини камситмоқчи эмасмиз.

Ижтимоий муносабатларни моддийлик ва мафкуравийликнинг мантиқий яхлитлиги тариқасида тушуниш билан бирга, уларга муайян иқтисодий, социал, сиёсий ҳаёт ҳолати деб қараш ҳам керак. Зеро бундай ёндашув моддий ижтимоий муносабатлар тақдирини мафкуравий муносабатларга хос қудрат — инсон иродасини идора этиш йўли билан маълум маънода ҳал қилишга ёрдам беради.

Мафкуравий муносабатларни такомиллаштириш жараёнида жамоат фикрини ўрганиш, унинг натижаларини таҳлил этиб, уларга таяниш муҳим аҳамият касб этади. Жамоат фикри ижтимоий онгнинг махсус шакли сифатида инсоннинг атрофдаги воқеа-ҳодисалардан бохабарлиги билан боғлиқ бўлиб, унинг асосини фуқаролар билими ва билимдонлик даражаси ташкил қилади. Одамлар орасидаги ижтимоий мулоқот натижаси ўлароқ жамоат фикри ўсиб чиқади. Жамоат фикрини ўрганиш масаласи тарғибот таъсирчанлигини ошириш муаммоси билан чамбарчас боғлиқ бўлади.

Жамоат бошқарувида ва мафкуравий ишларни ташкил этишда кишиларнинг ҳаётий эҳтиёжи ва манфаатлари билан боғлиқ бўлган объектив омиллар инобатга олиниши керак. Булар ичига жўғрофий-иқтисодий ва жўғрофий-сиёсий вазият; социал-демографик ҳолат; миллий таркиб; этно-психологик хусусият ва маданий-маънавият даражаси киради.

Мазкур омилларни ҳисобга олиш бугунги кунимизда, айниқса, амалий аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Айнан шу омиллар Ўзбекистоннинг мустақиллик йўлидаги иқтисодий-сиёсий ва маданий-мафкуравий тараққиётида инобатга олинган бўлиб, Республика Президенти олға сурган тараққиётнинг беш бош тамойилига асос бўлди. Иқтисодиётни ҳамиша сиёсатдан устун қўйиш ва уни мафкурадан холи этиш, давлатнинг асосий ислоҳотчи бўлиб қолиши, қонуннинг ҳамма нарсадан устунлиги, кучли ижтимоий сиёсат ўтказиш, ислоҳотни босқичма-босқич амалга ошириш ғоясини олға сурган ривожланиш стратегияси қонуний тарзда мафкуравий жиҳатдан таъминланмоғи керак. Оптимал алоқалар, самарали муносабатлар ўрнатилиши ўта долзарб бўлиб қолган ҳозирги вақтда мафкура олдига инсон ва жамият, фуқаро ва давлат манфаатлари муштараклигини шакллантиришдек муҳим вазифа қўйилмоқда.

Бугунги кун мафкураси инсонпарварлик мафкураси бўлиб, унинг туб мақсади юртимизда фуқаролик жамияти қуришдир. Мустақиллик мафкурасининг иқтисодий замини — мулк турфалилиги ва бозор сиёсати, ижтимоий асоси — синфлар ва социал гуруҳлар эркинлиги ва тенг ҳуқуқлилиги, маънавий негизи — фикрлар турлилиги ва дахлсизлиги, ҳуқуқий таянчи — инсон эркинининг қонуний ҳимояси, сиёсий пойдевори эса — фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий тузумларнинг амал қилиши бўлиб, бу хусусиятлар мафкуравий муносабатлар моҳиятини белгилайди. Ислоҳотлар жараёнида маънавиятни янгилаш — масалалар масаласи бўлиб турибди. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов айтганидек: «Моддий ислоҳотлар, иқтисодий ислоҳотлар — ўз йўлига. Уларни ҳал этиш мумкин. Халқнинг таъминотини ҳам амаллаб туриш мумкин. Аммо, маънавий ислоҳотлар — қуллик ва мутелик исканжасидан озод бўлиш, қадни баланд тутиш, ота-боболаримиз удумларини тиклаб, уларга муносиб ворис бўлиш — бундан оғирроқ ва бундан шарафлироқ вазифа йўқ бу дунёда!» (Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисоди, сиёсат, мафкура, Т. 1., «Ўзбекистон», 1996, 202-бет).

Баҳодир Карим ИМИНОВ,
сиёсий фанлар доктори, профессор

Ишқ ҳақида сўз

Шукур ҚУРБОН

Тоҳир Зуҳра эртак эмас

Бир даврада шу гап оғзимдан чиқар-чиқмас, адабиёт тарихи билан шуғулланувчи олим дўстим сўзимни бўлиб, «Тўғри ўйлабсиз, Шукуржон, ҳақиқатан ҳам, Тоҳир-Зуҳра эртак эмас, у — бадиий, сўфий асар, унинг муаллифи бор. Мана, мени айтди дерсиз, бир кун келиб, бу исботланади ҳам», — деб қолди. Балки дўстим ҳақдир, унинг айтганлари исботланар, лекин мен бошқа нарса ҳақида — яқинда Қашқадарё вилоятининг Ғузор туманида ўша машҳур эртакнинг қаҳрамонлари бўлмиш Тоҳир-Зуҳраларнинг қабрларини зиёрат қилиб келганлигим тўғрисида сўзламоқчийдим. Буни қарангки, ишқ-муҳаббат оламидаги сидқу вафонинг юксак намуналаридан бири сифатида тилга олинган, достонларда васф этилган, қўшиқларда куйланган, туркий халқларнинг миллий-маънавий қадриятига айланган Тоҳир-Зуҳралар ўзимизнинг Ғузорда яшаб ўтган эканлар.

Шубҳасиз, кўпчилик бу гапни эшитиб, ҳайрон бўлса керак. Нега шундай? Нега Гўрўғлию Алпомишларнинг эртак эмаслигига ишонганлар бор-у, биз ҳайронмиз? Ҳолбуки, бундан икки-уч йил бурун, бу ҳақда «Сирли олам»да ҳам хабар босилди, юртимизда учар отни учратишгани, уни отиб ўлдиришгани ҳақиқат-ку! Қолаверса, буюк Алишер Навоиймизнинг Лайли-Мажнунлари ҳам қандайдир хаёлий эмас, балки сизу мен сингари яшаб ўтганлиги маълум бўлди-ку! Аслида, Мажнун — Қайс ибн-ал-Мулаввах шоир бўлган экан-ку! Унинг «Лайли ҳақида шеърлар» тўплами ҳатто 1985 йилда ўрис тилида чоп этилган. Ўша пайтда мен бу китобдан шеърлар таржима қилиб, «Тошкент оқшоми» газетасида эълон қилдирганман ҳам.

Учар отлар, достонларимиз қаҳрамонлари — Алпомиш, Гўрўғли... ҳатто Лайли-Мажнунлар ҳаётда яшаб ўтган эканлар, нега энди Тоҳир-Зуҳралар эртак бўлсин?!..

Ғузорга хизмат тақозоси билан боргандик. Туман ҳокимининг маданий ишлар бўйича муовини Абдураҳим Абдуллаев, турмуш ўртоғим — журналист ва ёзувчи Санобар Раҳмон Раззоқовалар ҳамроҳлигида «Тоҳир-Зуҳралар» сари отланарканмиз, гўё ўтмишга, муҳаббатнинг сирли ва қудратли дунёсига бораётгандай бўлдик. 25 чақиримлик йўл дала-даштлар оралаб, Абдураҳимнинг зиёратгоҳ тарихи тўғрисидаги ҳикояси пардаси ортида қолиб кетди.

Зиёратгоҳ Мустақилликдан аввал чакалоказор-тепалик бўлган экан. Аҳоли у ерга ҳар йили жонлиқ сўйиб, ис чиқарар, марҳумлар ҳақига тиловат қиларкан. Тоҳир-Зуҳраларни азиз-авлиёлар қаторида эъзозлашар экан. Чакалакзорда эса, оқ, қизил, қора — уч гул барқ уриб очилиб тураркан. Оқ ва қизил гул — Тоҳир-Зуҳраларнинг, қора гул эса, Қоработирнинг қонидан бинога келган, деган ривоят бор экан.

Мустабид даврнинг зиёратгоҳларга қилган ҳужумларидан «Тоҳир-Зуҳралар» ҳам бебаҳра қолмаган экан. Муқаддас тепаликнинг бир қисми йўлга тушган тепаликка ўт қўйилиб, уни буза бошлашган. Йўқ, Тоҳир-Зуҳралар руҳи ўз-ўзини ҳимоя қилган. Натижада, бир ёш тракторчи йигит нобуд бўлган. Шундан кейин тепаликни ҳоли қолдиришган экан. Бу гаплардан хабардор шоир — қаршилик Исмоил Тўхтамиш, зиёратгоҳдан ўта туриб, шеър айтиб кетган экан. Жумладан, унда шундай сатрлар бор экан:

Ўтаверар ҳоким-тўралар,
Қолаверар Тоҳир-Зўралар!

Шеър мўлжалга тегиб, туман ҳокимларидан бири зиёратгоҳни барпо этишга қарор-азм этган экан. (Қани энди, ҳамма шоирнинг шеъри ҳам шундай яхши ишларга одамларни чорласа!).

Тоҳир-Зуҳра зиёратгоҳида энди ўша гуллар, қадимий гуллар йўқ, бироқ оқ, қизил, қора гулларнинг рамзи бор. 30-40 сотих жой гулзор-боғ қилинган. Китоблик сопол (керамика) санъати усталари томонидан ўша гуллар, воқеалар, қаҳрамонлар, давр турли шакл ва рангларда жонлантирилган. Табиат билан уйғунликда барчаси. Ҳатто сунъий дарё яратилиб, унга Тоҳирнинг сандиғи оқизиб қўйилган. Дарвоқе, Тоҳир оққан дарё ҳақида: Абдураҳимнинг айтишича, бир пайтлар Қашқадарё шу зиёратгоҳ ёнидан оқиб ўтган экан, ҳозир ўзан қолдиқлари мавжуд. Қашқадарё эса, Амударёга қуйилган.

Зиёратгоҳга кириб борарканмиз, Санобар, қабрлар томон қараб шошиб, бир ғалати бўлиб, менга юзланди:

— Аввал бориб тиловат қилайлик.

Шундай қилдик. Фотиҳа сурасини ўқирканман, этларим жимирлашиб кетди. Теппамда Тоҳирнинг руҳини ҳис қилдим. Кейин билсам, Санобарга ҳам, ҳозирги раққосаларимиз оқ либосида белларини сириб тикилган бешбел камзул кийган, тиллақош таққан, оқ ҳарир рўмол ёпинган Зуҳрахон, юзларидан нур таратиб кўринган экан.

Айтмоқчи бўлган энг муҳим гапларимиздан бири — ғузорлик ёшлар, келин-куёвлар, тўй олдидан дугоналари ва жўралари билан зиёратга шу ерга келишаркан, марҳумлар руҳига тиловат қилиб, қабрларга гул қўяркан. Ғузорликлар, қўшни қамашиликларнинг ҳам тўй куни бу ерга келиб, севишганлар руҳидан мадад олиб кетишлари ҳавасимни келтирди.

Тоҳир-Зуҳралар зиёрати менга олам-олам завқ-шавқ берди. Таъсирланиб, шеърлар қораладим. Мана, ўқинг.

БИР ОЛМАНИНГ ИККИ ПАЛЛАСИ

1. БУ БУЮК ТИМСОЛЛАР

Ғузор туманида,
Юксак маконда
Тоҳир-Зуҳраларнинг қабрини кўрдим.
Марҳумлар ҳақига тиловат қилиб,
Маҳзун ўйлар суриб,
Ўрнимдан турдим.
Бу буюк тимсоллар, демак, ҳақиқат,
Ҳолбуки, эртакдай қолганди ёдда.
Худо ҳақи,
Мени кечир, муҳаббат,
Яхши севолмабман, демак, ҳаётда.
Чиндан ошиқ бўлсам, ишонардим, бас,
Тоҳир-Зуҳраларга, қабрин кўрмай ҳам.
Мунча майдалашдим,
Мунча тушдим паст,
Шу аҳволда қандай яшадим, билмам.
Йўқ, йўқ... унчаликмас,
Баъзи чоқларда,
Оний лаҳзаларда ишонганим бор.
Эслаганман Тоҳир-Зуҳра қисматин,
Бахтимизга ҳасад этганда ағёр.
Ва шошиб ахтардим Қоработирни,
Қоработир қабрин аҳтардим, дўстлар.
Нега бундоқ, нега? Кўр бўлдими, оҳ,
Не-не болаларни кўрган бу кўзлар?
Ё у кўздан йитди, билдирмай менга,
Дунёга билдирмай юрарми кезиб,
Севишган дилларни қайси манзилда
Қайси аламларга дуч этар эзиб?
Йўқ, йўқ, ётибди у шунда, ўртада,
Ахир, Қоработир кечган иймондан,
Эл-юрт яхши билар, уюм тупроқ — ҳайф
Бу жоҳил бандага — Қоработирга.
Севишганлар эса, кезар бунда шод,
Тоҳир-Зуҳраларни олиб хотирга.

2. САНДИҒИНГНИ КЎРДИМ ҒУЗОРДА

Осмонданми тушган,
Ерданми чиққан,
Тоҳир,
Сандиғингни кўрдим Ғузорда.
Неча манзил кучган,
Неча йил оққан,
Турар чайқалганча ғамда, озорда.
Ким бор унда, агар, сен ўлган бўлсанг,
Қабрингни зиёрат айладим, ахир?
Наҳот яна сендек ошиқу шайдо
Пайдо яна битта фидойи Тоҳир?
Қийнашганлар, наҳот, сендек уни ҳам,
Отганлар уни ҳам дарёга, наҳот?
Бу дунёда севиб-севилган одам
Қамаларми бир кун сандиққа, ҳайҳот?!
Оқарми тўлқинлар билан басма-бас,
Қолиб йироқларда севгани-ёри?
Ўйлайман, бўғзимга тиқилар нафас,
Янграгандай бўлар Зуҳра-қиз зори.
Ва ё сандиғингни одамлар бунда,
Дарёда қозиққа занжирбанд этган,
Бошқа Тоҳирларни оқизмасин деб,
Балки қопқоғини маҳкамлаб кетган.

3. ЭЙ, ШОҲ ҚИЗИ

Эй шоҳ қизи, огоҳ бўл,
Севги, бу — дарё эмас,
Севикли ёр сандиқда
Дарёдан оқиб келмас.
Сандиқдаги йигитнинг
Ёри қолган йироқда,
Шундоқ қолмаган балки,
Қолган ғамда, фироқда.
У ҳам сендек — шоҳ қизи,
Гўзал мамлакатида,
Лекин ўзи ҳам подшоҳ
Севги салтанатида.
Ҳаммангиздан сулув у,
Ҳаммангиздан вафодор,
Ҳаммангиздан Тоҳирни
Ортиқ суйган бир дилдор.
Канизларга айтиб қўй,
Бўлмасинлар маҳлиё,
Тоҳир ундай йигитмас,
Боқмас сизларга қиё.
Оллоҳ иродаси бу,
Яралган бир олмадан,
Тоҳир-Зуҳра кўнглини
Ҳеч ким совутолмаган.
Бир юракка икки ишқ
Сиғмас, устига-устак.
Бир парча гўштдир холос —
Икки ишқ сиғган юрак.

4. УЛАР — РУҲ...

Оқ гул юксак ўсар,
Қизил гул — юксак,
Етолмас уларга қора гул асло.
Чирмашиб кетишар иккиси бешак,
Қора гул тубанда қолар бенаво.
Ҳазар қилар оқ ва қизил гул-юксак,
Қора гулдан, Қоработир гулидан.
Бўй таратар икки севишган юрак,
Бораркан вафонинг дардли йўлидан.
Улар руҳдир — Тоҳир-Зуҳралар руҳи,
Ўтди бу дунёдан висолга ташна
Ва боқий дунёда топишди буткул,
Оллоҳ амри ила гуркираб-яшнаб.
Оқ гул юксак ўсар,
Қизил гул — юксак...

ВАСЛИЙ — ИСЛОҲПАРВАР ШОИР

Сайидаҳмад Васлий Самарқандий ўз даври зиёлилари томонидан эътироф этилган маърифатпарвар шоирлардан эди. Биргина мисол: «Садои Фарғона» газетасининг 1914 йил 69-сонида тожик тилида битилган «Ташаккур» сарлавҳали 7 байтдан иборат бир шеър чоп қилинган. У оташин маърифатпарвар Ҳамза қаламига мансуб. Шеърда Ҳамза Васлийнинг шу йили Фарғона бўйлаб қилган саёҳатидан (саёҳатдан мақсад бу ердаги таълим соҳаси билан танишиш эди — М. Ж.) ўзининг беҳад шодлигини ифодалайди, шоир-мударриснинг мактаб-маориф ислоҳига доир фикрларини ўта қадрлайди. Ҳатто, «унинг лаззатбахш сўзидан Масиҳ ҳиди келиши»ни, билими зиёсидан «нурга ташна қалби ойдинланиши»ни таъкидлайди. Шеърида яна шундай сатрларни ҳам ўқиш мумкин: «Ин андалиби миллат аз кошини тараққий», яъни «Тараққиёт гулшанида миллат булбули».

Ажойиб маърифатпарвар Ҳожи Мўйин эса, шоир вафоти муносабати билан ёзган мақоласида шундай дейди: «...Самарқандда 1903 нчи йили очила бошлаған янги мактаблар учун бошлаб китоб бостирғонлардан бири Васлийдир. Ҳатто, Самарқандда кўп вақт давом қилғон 1—2 мактабнинг очилишиға Васлий сабаб бўлғондур». («Маориф ва ўқитғучи», 1925 йил, 9—10-сонлар). Вақтли матбуот ҳам ўз саҳифаларида Васлий ҳақида ёзган. Чунончи, «Туркистон вилоятининг газети»нинг 1913 йилги 81-сонида ўқиймиз: «Самарқандлик афзал уш-шуаро домла Сайидаҳмад Васлий жанобларининг «Туҳфат ул-аҳбоб» ном девонларидин яна бир неча ғазал намуна». Тўғри, бунда бироз муболаға бордек. Бироқ ўз даврининг етакчи нашрларидан бўлган ушбу газета ҳар кимга ҳам бундай баҳо бермас эди. Матбуот саҳифаларида Васлийнинг ижоди ҳақида, айниқса, айрим мақолалари хусусида турли баҳс-мунозаралар ҳам бўлган. Чунки баъзи масалаларда, хусусан, театр ва адабиётнинг бурчи-вазифалари ҳақида Васлийнинг ўз қарашлари ва ёндошувлари мавжуд эди. У кўпроқ соф исломий маданият нуқтаи назаридан келиб чиқиб фикр юритган. Европача маданиятнинг тўлиқ кириб келишига шубҳа билан қараган, аникроғи, Европача маданиятни қабул қилишда эҳтиёткорлик тарафдори бўлган. Унинг назарида, тараққиётга бир вақтлар Туркистонда гуллаб-яшнаган исломий маданиятга суянган ҳолда эришиш мумкин. Албатта, тараққиётга эришмоқ учун мавжуд ўқув-ўқитув ишлари яроқсиз, яъни бутунлай ислоҳга муҳтож, уни янгилаш керак. Шунингдек, барча Туркистон мактаблари учун ягона дастур ишлаб чиқилиши ва амалиётга тадбиқ қилиниши лозим. Бу — Васлийнинг фикрлари. Жуда ўринли.

Юқорида биз унга берилган баҳода бироз муболаға бор, дедик. Бироқ бугун у тўғрисида нимани биламиз? Ижоди ҳақида-чи? У, аввало ўз даврининг йирик уламоларидан бўлса, иккинчидан, аксарият шеър ва мақолаларидан эрк ва маърифат ҳиди уфуриб турарди. Бу табиийки, «инсонпарвар» коммунистик мафкурага ёт эди. Шоирнинг бир-икки маълум мақоласи ва мувашшаҳлари дастак қилиб олиниб, Қуръоннинг чирик фалсафасини тарғиб қилган, халқни «ислом ботқоғи»га тортувчи «реакцион» ижодкор сифатида эътибордан четда қолиб келди.

Сайидаҳмад Васлий уч тил (ўзбекча, тожикча, арабча)да бирдай қалам тебратган. Серқирра ва сермаҳсул ижодкорлардан бўлган. Асарлари сони 25 тадан ортади, шулардан 17 таси ўз даврида турли матбааларда чоп этилган. Улар орасида иккита шеърий девон (ўзбек ва тожик тилларида), бундан ташқари диний-тарихий, маърифий-педагогик, илмий-адабий рисолалар, таржималар мавжуд. Бошқа асарлари эса, қўлёзмалигича қолган ва ҳозирча тақдири номаълум.

Шоирнинг вақтли матбуот билан алоқаси ҳақида шуни айтиш керакки, ўша давр Туркистонда у иштирок этмаган газета ёки журнал бўлмаган ҳисоби. Деярли барча нашрларда ислоҳпарварона шеъри ёхуд мақоласи эълон қилинган.

Сайидаҳмад Васлий Самарқандий 1869 йили Самарқандда туғилади. Дастлаб эски мактабда, кейинчалик Тошкент ва Бухоро мадрасаларида узоқ таҳсил олади. 1905 йилдан то умрининг охиригача — 1925 йилгача Бухоро, Самарқанд мадрасаларида мударрислик қилади. Октябр тўнтаришидан кейин Шўро мактабларида араб ва форс тиллари грамматикасидан ёшларга сабоқ беради.

Жуманазар МЕЛИҚУЛОВ,
ТошДУ аспиранти

Сайидаҳмад Васлий САМАРҚАНДИЙ

***

Кими бечора бўлди соҳиби фазлу шиор ўлғай,
Кишиким кибр қилди пеша, охир шармсор ўлғай.
Фақиру бекасу бехонумону зору аждур,
Анинг парвочиси шому саҳар парвардигор ўлғай.
Мани кўб молу жоҳим бор дебон хор этма аҳли илм,
Кими илм аҳлини хор этди, бешак хору зор ўлғай.

Фалак юз минг балои фақирни бошимға тўнтарди,
Дуо айлайки минг-минг, юз балоларға дучор ўлғай.

Дил ила душману тил бирла дўст бўлма оламда,
Қаю бир рози ниҳоники бордур, ошкор ўлғай.
Фазойил аҳлиға йўқ қадру изз бесийму зарликдан,
Қаю фозилки йўқтур анго зар, беэътибор ўлғай.
Чу фозил безар ўлса, қадрига етмас бу зар аҳли,
Агар қул бўлса ҳам содот[1] хайлидин шумор ўлғай.

Ризойи ҳақ муродинг ўлса, зоҳир қил ниёзу ажз,
Азизиким, такаббур қилди халқ олдида хор ўлғай.
Калиди давлату бахту саодат аждур Васлий,
Кимиким ожизу бечорадур, иқбол ёр ўлғай.

***

Эй кўзларим зиёси, замондур замони илм,
Бўлгил камоли жаҳдинг ила комрони илм.

Илм ила ҳар киши бўладур аҳли иззу жоҳ,
Гар иззу жоҳ истасанг, ўл қадрдони илм.

Рашки жинон бўлур дили ким илм қилса касб,
Сайъ этгил, айла ботинингни бўстони илм.

Икки жаҳонда илм аҳли бўлур азиз,
Кавнайн[2] иззатин тиласанг, ўл қадрдони илм.

Дунёни иззати шарифу охират эрур,
Қилди шафеъи[3] халқ бу янглиғ баёни илм.

Чин кўнгул ила қил талаб, эй ўғлим, илмни,
Билдургай санга ҳақ ўзи рози ниҳони илм.

Илм ила пойдор ўлур шаръи Мустафо,
Асҳоби Мустафо эрдилар дўстони илм.

Ўлгунча Васлиё, толиби илм фарздур,
Ким самари илм учун жаҳондур жаҳони илм.

***

Бу жаҳон базмида бир дилбари дилхоҳ керак,
Юз кўнгул ғафлатидан бир дили огоҳ керак.

Қилмағил шукуҳ мени олдима бўл ошиқи пок,
Ҳарза[4] мардум сўзидан замзамаи[5] оҳ керак.

Дағилам токи сани шикванг ила бўлсам шод,
Менга бу волволадин[6] нолаи жонгоҳ керак.

Хўбрўлар ғами ҳар кимсая бўлмас роҳбар,
Ишқни билмак учун орифи биллоҳ[7] керак.

Шаҳрни адлу жафосини гадо не билсун,
Ки жаҳонни ишида чўқ хирад шоҳ керак.

Риндлар суҳбатида бодаи гулгун лозим,
Шайхлар мажлисида бодадин икроҳ керак.

Шукрилиллаҳки...* раҳмати ҳақ зоҳир эди,
Хизр роҳбарлиғиға солиҳи гумроҳ керак.

Жаннати адан варъа аҳлиға матлуб эрмиш,
Манго дийдори худои раҳматуллоҳ керак.

Васлий, гарчи гуноҳ бирла қаро бўлди юзунг,
Ема андуҳ, шаби тийра учун моҳ керак.

***

Айлагил исломни ҳифзу ҳимоят, ё Ҳафиз,[9]
Заъф топди шаръимиз, бер анго қуввват, ё Ҳафиз.
Ўйла, бир ҳола дучор ўлдук, тараҳҳум чоғидур,
Ҳолимизға айлагил лутфу иноят, ё Ҳафиз.
Шаръ аҳкомин бурокди[10] бир неча нодон зотлар,
Бу мусулмонларға бергил ишқи миллат, ё Ҳафиз.
Исматингда[11] сақлағил миллатни то топсун ривож,
Баски бўлмиш шаръ поймоли сафолат, ё Ҳафиз.
Шаръниннг дардига лутфинг ила бергил даво,
Аҳли миллатдур гирифтори касолат[12], ё Ҳафиз.
Дини ислом ушбу овандур[13] дучори минг жафо,
Раҳм қилғил ҳурмати хатми рисолат, ё Ҳафиз.
Санго ёлбормоқ, дуо қилмоқдин ўзга йўқ ишим,
Васлийи ожиз дуосин эт ижобат, ё Ҳафиз.

---

1. Содот — саййидлар.
2. Кавнайн — икки дунё.
3. Шафеъ — ҳимоячи, воситачи, Муҳаммад Пайғамбар.
4. Ҳарза — бемаъни, бекорчи.
5. Замзама — хониш, майин товуш билан айтиладиган ашула.
6. Волвола — тўполон, шов-шув.
7. Орифи биллоҳ — оллоҳни танувчи.
8. Ўқиб бўлмади.
9. Ҳафиз — ҳимоячи, худо.
10. Бурокди — тарк этди, ташлади.
11. Исмат — поклик, бегуноҳлик.
12. Касолат — сустлик, ялқовлик.
13. Ован — замонлар, вақтлар.

Набижон БОҚИЙ

ВАТАН ЖЎҒРОФИЙ ТУШУНЧАМИ?

Этнографик очерклар

Одатда, Лақай ёки Лақайистон дейилса, Кўктош, Даҳана кийик, Фақиробод, Орол (Куйбишев номли), Ёвон туманлари тушунилади. Бу туманлар Кофарниҳон дарёсининг сўл соҳилида жойлашган; баъзи туманларнинг ғарбий чегараси Вахш дарёсининг ўнг соҳилига туташиб кетади. Шартли равишда Лақайни айланага ўхшатиш мумкин. Чунки барча туманлар Ҳисор водийсида жойлашган. Айланага ўхшатилишига сабаб шуки, лақайлар йил фаслларининг ўзгаришига мос равишда мана шу водий ҳудудида гоҳ ёзлоққа, гоҳ қишлоққа кўчиб, айланиб юришади. «Кўчманчи» атамаси бу ўринда кўпчилик тасаввуридаги маънони англатмайди, балки кўчма маънони билдиради. Лақайларнинг кўчиши билан Ўрта асрлардаги овруполик варварларнинг кўчиши ўртасида еру осмонча фарқ бор. Лақайлар баҳорда ёзлоқ — ям-яшил адирларга кўчади, қишда эса иссиқ қишлоқларига қайтадилар. Ёзда қишлоқларни, қишда эса ёзлоқларни қаровсиз ташлаб қўймайдилар. Оқсоқоллар қарорига мувофиқ равишда тайинланган навбатчилар ёзлоқ ёки қишлоқни яроқли ҳолда сақланишига жавобгардирлар. Хуллас, лақайларнинг кўчишини худди шаҳарлик бойваччаларнинг ёзда шаҳар ташқарисидаги чорбоққа кўчиб ўтишига ўхшатиш тўғрироқ бўлади.

Ҳисор водийсида истиқомат қиладиган қавмлар «ҳисорий лақайлар» дейилади.

Амир замонида Шарқий Бухоро ҳудудида иккита беклик бор эди. Бири Ҳисорда ўтирарди, иккинчиси Болжувонда ўтирарди. Ҳар икки беклик ҳудудида ҳам лақайлар нуфузли мавқега эга бўлган; уларни амир амалдорлари ҳурмат қилганлар. Амир ҳокимияти лақайлардан қўрққан. Қўрқув ҳурматга айлантирилган. Доим қўрқув остида яшаб бўлмасди, лекин қўл қовуштириб яшаш мумкин. Лақайлар табиатан мулозаматни ёқтирмасаларда, аммо қўл қовуштириб турадиган ҳокимият вакилларини ноўрин ранжитмасдилар. Амир ҳокимиятининг бор-йўқлиги уларни қизиқтирмасди. Агар ҳокимият борлигини билдириб қўймоқчи бўлса, кейинчалик пешонасига шаппатилаб кўп афсусланарди. Негаки, лақайлар ҳокимиятнинг ўрни қаерда эканини дарҳол кўрсатиб қўйишарди: ҳокимият яна-тағин пойгаҳга бориб қўл қовуштирарди. «Тек тур», дейди лақай. Ҳокимият эсли-ҳушли лақайи от каби уззукун тек турарди.

Ёвондан ўркач-ўркач адирлар ошиб, камарлардан ўрлаб, тепаликлардан эниб, жануб томон борилса, Оқсув устидан чиқилади. Оқсувдан сўнг Данғара тумани келади. Данғарадан Кўлобга, ундан Болжувонга йўл бор. Илгари беклик Болжувон деб аталган бўлса, Шўро замонига келиб вилоятга Кўлоб номи берилди. Илгари бизнинг қавм-қариндошларимиз «Болжувон лақайи» деб аталган бўлса, кейинчалик «Кўлобий лақайлар» деб номланди. Кўлобий лақайларни «байрам» дейишади. Лақай элатининг «байрам» уруғи асосан собиқ Болжувон беклиги ҳудудида яшайди. Помир тоғларидан оқиб тушадиган Қизилсув соҳиллари, Сарой камар, Ҳовалинг кентлари байрамларнинг макони бўлган.

Лақайни хаёлан қамраб олмоқ учун, албатта, Ҳисор қўрғонидан сафарга отланиш лозим. Жануб томон илдам одимлаймиз. Одимлар чарчагач, отга минамиз; отни ниқтаймиз. Сувлиғини чайнаб, пишқириб бораётган жонивор ёлини тоғдан эсаётган майин шабада силаб-сийпалайди.

Кофарниҳоннинг сўл ирмоғи Элак соҳиллари қир-адирлар оралаб ўтиб келади; ҳеч кутилмаган жойда қаршингизда илонизи дарё пайдо бўлади. Обихингов дарёсининг қуйи оқими ҳам то Амударёга туташ нуқтагача адирлар оралаб келади. Денгиз сатҳидан 1800 — 2000 метр баландликда кетаётганингизни дафъатан билмайсиз. Фақат отни чарчатмаслик учун адир белида белбоғ бўлиб турган ёлғизоёқ сўқмоқ бўйлаб юриб-юриб, Хоразмшоҳларнинг кўҳна истеҳкомлари мисоли титилиб ётган тизма тоғларга дуч келасизу ундан ошиб, ям-яшил водий пойингизда ястаниб ётганига гувоҳ бўласиз. Шундагина денгиз сатҳидан хийла баландликда, бошингиз узра муаллақ турган укпар булутлар остида юрганингизни билиб қоласиз. Эски тоғ тизмалари шимолий-шарқдан жанубий-ғарб томон ёнма-ён кетаверади. Учоқда яхлит кўринган Ҳисор водийси Даҳана кийик, Фақиробод, Ёвон, Кўктош, Рангонтов каби мўъжаз водийчаларга бўлиниб туради. Тизмалар чегарасида бўлинган водийчаларнинг иқлими ҳам ўзгаради. Ёвонда ёз ниҳоятда иссиқ, Кўктошда дим келса, Рангонтов ёки Фақирободда ёз бўйи ғир-ғир этиб роҳатижон шабада эсиб туради. Тоғ тизмаларининг шимолий-шарқ томони Помир тоғига туташса, жанубий томони Амударё соҳилларига эниб, текислик билан тенглашиб кетади. Ҳисор қўрғонига чегарадош бўлган Даҳана кийик, Фақиробод, Кўктош, қисман Ёвон водийчалари ихчамгина бўлса-да, уларнинг этак тарафи — жанубий қисми кенг-мўл. Шу жиҳатдан Ҳисор водийсини кампирларнинг қўйлагига ўхшатиш мумкин. Тоғ тизмалари шимолдан келадиган совуқ оқимни тўсиб туради. Лекин, Қорақумдан келадиган иссиқ оқимга ҳеч қандай ғов йўқ.

Қиш чилласи чиқиши биланоқ водийнинг кунгай тарафларида баҳор бошланади: майсалар униб чиқади, булоқлар теварагидаги харсанг тошларга осилиб турган сумалаклар эрийди. Ўнгурлардан қўй-қўзиларнинг маъраши эшитилади. Кўпинча баҳор серёғин келади. Адирлар ўртасида пайдо бўлган ўзанлардан тўлиб-тошиб сувлар оқади. Худди янги дарё пайдо бўлиб қолганми, дейсиз. Ўзанларнинг қирғоқлари гурс-гурс этиб қулаб тушаверади. Гирдобга сингиб кетаётган кўчки полвонларнинг оғир-оғир хўрсинишини эслатади.

Ёз ойлари баъзан Афғон шамоли эсиб қолади: осмони фалакни чанг-тўзон қоплайди. «Жанғит келди», дейишади лақайлар. Болжувон лақайлари: «Имом Сойиб шамоли келди», дейишади. Шимолий Афғонистонда қадимда лақайларнинг пири бўлган ҳазрати Имом Соҳибнинг муборак мозори бор. Болжувон тумани теваракларида яшайдиган лақайлар ота-боболарининг пирларини шамол баҳонасида эслаб қоладилар.

Ёз фаслида меҳмон бўлган афғон шамоли экин-тикинлару дарахтларнинг япроқларини жизғанак қилиб кетади. Ҳосилдорликка путур етказади. Қишда эсган афғон шамоли фақат бурама қор бўронини олиб келади, холос. Айтмоқчи, кучли гармселдан сўнг қир-адирларда ўсган улкан дарахтларнинг синиб ётганини кўриш мумкин: одатда, шамол шимол тарафдан эсгани учун дарахтлар жануб томонга эгилиброқ ўсади, жанубдан эсган кучли шамолга дарахтлар дош беролмайди ва айнан эгилган жойидан чўрт синади. «Ҳақиқат эгилади, букилади, лекин синмайди», деган мақол лақайларнинг дарахтларига нисбатан ишлатилса, унчалик тўғри бўлмайди. Лақай дарахтларига нисбатан шоир Шавкат Раҳмоннинг «Эгилган бошларни қиличлар кессин!» деган оташин сўзлари ишлатилса, мантиқан тўғри бўларди. Зеро, дарахт ҳам, одам ҳам эгилмаслиги керак. Эгилса, эгри бўлиб қолади. Эгри эса жиддий синовга дош беролмайди — эгилган жойидан синади.

Водийлардаги қир-адирлар оралаб кўплаб дарёлар оқиб ётади. Қизил сув, Яхсув, Вахш, Кофарниҳон, Элак, Даҳанасув, Ёвонсув, Оқсув, Тойирсув ва ҳоказо. Булар ёзда бор-йўғи бир тегирмон сув оқадиган жилғага ўхшайди. Аммо қишнинг охирларидан то баҳорнинг адоғигача шу қадар ҳайқириб оқадиларки, беихтиёр, нима бало, Амударё ўзанини ўзгартирибдими, деб ёқангизни ушлайсиз.

Баъзи дарёларнинг иккита номи бор. Масалан, Болжувондан оқиб ўтадиган Қизил сув Кўлоб туманига киргач, «Сурхиоб» бўлиб қолади. Лекин барибир суви қизғиш тусда бўлади. Номлар гоҳида омухта бўлиб кетади. Хусусан, Вахш дарёсининг ўнг соҳилида «Сангтўда» қишлоғи бор. Бу қишлоқда ўзбек-тожик аралашиб яшайди. Қишлоқ номи ҳам моҳиятни белгилайди.

Даҳанасув, Ёвонсув, Тойирсув бўтана бўлиб оқади. Минерал ўғитга бой. Тиндириб ичилади. Умуман, Лоҳурдан оқиб ўтадиган Сассиқсувни ҳисобга олмаганда бошқа барча дарёларнинг суви чучук. Сассиқсув — шўр. Шу боис яқин-яқингача Лоҳур аҳолиси Галабулоқдан сув ташиб ичарди.

Лақайда булоқлар жуда кўп. Одатда, қишлоқлар ҳам бирорта булоқ атрофида пайдо бўларди. Дўланабулоқ, Димбулоқ, Галабулоқ, Бошқайнар, Шўрбулоқ, Гулбулоқ, Тошбулоқ, Чолтош, Зарбулоқ каби қишлоқлар айнан тошлар орасидан қайнаб чиқадиган булоқлар атрофида кўним топган. Булоқдан фақат одамлар эмас, какликлар ҳам сув ичади. Овчилар какликлар қачон сув ичишини биладилар; харсанг орқасига биқиниб олишиб, семизликни кўтара олмасдан тарванглаб зўрға юрадиган какликларни тутиб оладилар. Дўланабулоқ қишлоғида Жадгарбой хожининг ўғли Ҳакимбой устасифаранг какликчи ҳисобланади. У «ГАЗ-69» маркали машинасига битта какликни алмаштирган.

Булоқларнинг суви экин майдонларини суғориш учун камлик қилади. Кейинги замонларда сунъий суғориш иншоотлари барпо этилди. Илгари тут ёки дўлана ўсиб ётадиган лақай қишлоқларида ҳозир боғ-роғлар пайдо бўлган. Боғдорчилик ҳам лақайларнинг асосий машғулот соҳаларидан бирига айланиб бораётир. Айниқса, Рангон ва Фақирободда бу борада мақтовга лойиқ ишлар қилинган. Рангонда етиштирилган қирмизи олмаларни йилнинг куз ва қиш фаслида Тошкент бозорларида учратиш мумкин.

Чолларнинг нақл қилишларича, эллик-олтмиш йил муқаддам лақайлар чорва учун қишга пичан, ем-хашак ғамлаб ўтиришмас экан. Моллар қишда ҳам ўтлоқда ёки тўқайда боқилар экан. Ҳозир ҳам қўйлар деярли қишин-ёзин яйловда боқилади. Лекин қиш қаттиқ келса, қор қалин ёғса, қўйлар қўтонларда, пана-пастқам қўйхоналарда қуруқ беда билан боқилади. Қўйларнинг еб ётадиган пайти қўзилаш мавсумига тўғри келади (феврал ойи). Рангонтов, Ёвонтов этакларида чорва қишлови учун қулай табиий шароит мавжуд; шамолга беткай бўлгани сабабли қор яйловда уюлиб, қуруқ майсаларни босиб қолмайди.

Хаёл кўзгусидан бир-бир ўтказганимиз гўшаларда лақай элатига мансуб уруғлар истиқомат қиладилар. Лақай уруғлари ўртасида айирмачилик сезилмайди; битта қишлоқда бир неча уруғ вакиллари бемалол яшайверадилар. Албатта, ҳар бир уруғнинг ўзига хос хусусиятлари, тарихи, анъаналари бор. Қайсидир жиҳати билан бошқалардан фарқ қилади. Ажаб ҳол, агар тожиклар яшайдиган қишлоқда битта лақай оиласи бўлса, барибир лақайлигини, ўзига хослигини сақлаб қолади. Аммо лақайлар қишлоғида яшайдиган бир нечта тожик оиласи бир нечта авлод ўтгандан кейин эмас, балки биринчи авлодидаёқ лақайлашиб кетади. Ҳатто ўша тожик оиласи кейинчалик ўз элатдошлари орасига кўчиб кетса-да, лақайга тортаверади. «Лақайлар бизга нон берди, жой берди, ҳатто жонини ҳам берди», дейишиб юради. Бундай гапларни тожик чолларнинг оғзидан тез-тез эшитиш мумкин. Лақай муҳтож инсонни доим қўллаб-қувватлайди; у дўстни қадрлайди, дўстликни қадрлайди. Нафақат лақай, ҳатто унинг оти ҳам яхшиликни умрбод унутмайди. Отлар садоқатни ўз соҳибларидан ўрганганлар.

Агар лақайлар янги жойга кўчиб борсалар, оқсоқоллар ҳар бир оилага мол-қўйини боқиши, ўзи яшаши учун унумдор ерларни адолатли тақсимлайди. Адолат қарор топганига шубҳа бўлмаса, эшон-пир дуо беради. Кимдир норози бўлса, пир дарҳол адолат тарозисини қўлга олади: пирнинг гапини ҳеч ким икки қилмайди. «Ер ҳаммамиздан қолади, талашманглар», дейди пир. Тошхўжа эшондан таралган авлод лақайлар ўртасида жуда катта нуфузга эга. Бу авлод вакиллари узоқ муддат давомида иймон-эътиқод бобида собит эканини исботлаган. Мисол учун, 70-йилларда Шўро ҳокимияти Ёвон чўлларига сув чиқарди ва лақайларни пахтакор хўжаликларга жалб эта бошлади. Зилол сувли булоқлар теварагида, қир-адирларда яшашга кўникма ҳосил қилган лақайлар ҳадеганда Ёвон чўлларига кўчиб тушавермайдилар. Шунда райком котиби шахсан Рангонтовга чиқиб, Азизхўжа эшон билан учрашади. Тилмоч ёрдамида эшон бобога ялиниб-ёлворади: «Илтимос, чўлга кўчиб тушинг, барча шарт-шароитларни яратиб берамиз», дейди. «Шарт-шароитим ҳозир ҳам ёмон эмас, олтита боғим бор, ҳаммасини ўз қўлим билан бунёд қилдим. Энди боғларимни ташлаб кетаманми?» дейди эшон бобо. «Ахир, бошқаларнинг аҳволи ёмон. Улар чироқ нималигини билмайдилар... Болалари мактаб нималигини билишмайди. Шўро ҳокимияти ўрнатилганига эллик йилдан ошди, аммо муридларингиз ҳамон XIX асрда яшаётганга ўхшайди. Ўзингиз зиёли одамсиз, Эшон бобо, агар уларни фаровон ҳаётга пир сифатида бошлаб бормасангиз, жоҳилият ботқоғидан ҳеч ким қутқара олмайди». Юракни ўртаб юборадиган бундай сўзлардан сўнг эшон бобонинг ҳам кўнгли бузилиб кетади ва Ёвон чўлига кўчиб тушишга рози бўлади. Эшон бобо кўчиб тушади, лекин товда қолган боғларидан асло кўнглини узолмайди. Ахийри, йиллар ўтгани сари қувраб бораётган боғлари дардида куйиб-куйиб бу оламдан ўтиб кетади (илойим, жойлари жаннатда бўлсин!). Азизхўжа эшон — Тошхўжа пиримнинг набираси эди... Пир чўлда пахта экилса, пахтага яхши ҳақ тўланса, лақайларнинг елкасига ҳам офтоб тегиб қолармикан, деб умид қилади. Азбаройи муридларимнинг косаси оқарсин деб, ўзининг боғ-роғларидан воз кечади.

Ҳозир Ўзбекистон шеърият ихлосмандларига яхши таниш бўлиб қолган шоир Неъмат Иброҳим айнан Рангонтовдаги боғлар қўйнида вояга етган. Азизхўжа эшон — бўлажак шоирнинг падари бузруквори эди.

Агар Рангонтов ёки Ёвонтов оралаб ўтиб қолсангиз, шохлари тарвақайлаб, ёввойилашиб кетган бир тўп дарахтлар соясида елкалари оқаришиб турган чолдеворларга кўзингиз тушади. Булар лақайларнинг қишлоқларидан қолган ёдгорлик. Худди оғир юкни орқалаб келиб, сояда нафасини ростлаб ўтирган чолга ўхшайди. Чолдевор — бузилиб кетган қишлоқнинг чолотаси.

1917 йил Октябр инқилобигача лақай элатининг кунту уруғи 14 қишлоқдан, оқсари уруғи 9 қишлоқдан, ўзден уруғи 5 қишлоқдан, туячи уруғи 7 қишлоқдан, малиш уруғи 7 қишлоқдан, ўтарчи уруғи 5 қишлоқдан, қулбача уруғи 4 қишлоқдан, мирзақул уруғи 6 қишлоқдан (булар Эсонхўжа шохидан таралганлар) иборат бўлса, бодроҳли шохидан таралган қизилбой 14 қишлоқда, мерган уруғи 18 қишлоқда, парча уруғи 10 қишлоқда истиқомат қилардилар[1]. Ҳисор водийсининг ўзида лақайларнинг тўқсон тўққизта қишлоғи бор эди. Афсуски, кўпчилик қадимий қишлоқлар Шўро ҳокимияти томонидан 60-йилларда бошлаб юборилган «хутор системасини тугатиш» кампанияси даврида йўқотиб юборилди. Ўз-ўзидан равшанки, қишлоқлар билан биргаликда авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ривоятлар, бўлган-бўлмаган гаплар, муайян анъаналар ҳам йўқ бўлиб кетади. Ҳатто номларидан ўтмиш ҳайқириғи эшитилаётган қишлоқлар (Лоҳур, Тузобод, Тойланобод, Жалтиртепа, Чагам, Оқбулоқ, Саркабат, Туяназар, Галақудуқ, Бештепа, Ингишка, Ангурли) неча-неча авлодга Ватан бўлган; авлодлар яшаяпти-ю, Ватан йўқ.

Амир Олимхон Шарқий Бухородан Афғонистонга қочиб ўтгач, алғов-далғов кунлар бошланади. 20-йилларнинг ўрталарида лақай элати уруғлари эски қишлоқларда ҳам, янги қишлоқларда ҳам қайтадан гуруҳлашадилар. Гуруҳлашув айирмачиликни англатмаса-да, аммо анъаналар ўзгаришга учрайди. Моҳият ўзгармайди, сурват ўзгаради. Қишлоқлар сиртдан бегонадай кўрина бошлайди.

Шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида ташкил этилган Овул кийик жамоати таркибига Ўроз бача, Алим бача, Эшон ўтмас, Бешбулоқ, Тошбулоқ, Боғли шаршар, Бука жатар, Чимбулоқ, Юнус шаршар, Кийик мозор, Оқсув, Халфа булоқ қишлоқлари кирарди. Юқорида номлари зикр этилган ўн икки қишлоқнинг аҳолиси ёппасига ўн учинчи янги қишлоққа — Товкийикка кўчирилади. Илгари саккизта қишлоқда мерганлар, учта қишлоқда парчалар, биттасида эса мерганлар билан парчалар аралашиб яшаганлар. Янги ўн учинчи қишлоққа юртлар (ўтов), оилалар, шохчалар тўп-тўп бўлишиб кўчадилар. Мерган уруғининг кичик мерган шохчасидан қуйидаги бутоқчалар гуруҳи алоҳида мавзега жойлашадилар: Оқбош — 15 хўжалик, 6 ўтов. Оқсоқоли Қурбон Ҳайит ўғли. Авлиёота Ҳасан — 19 хўжалик, 8 ўтов, яна муҳожирликдан қайтиб келган 2 хўжалик. Оқсоқоли Шоймардонқул. Бешқуруқ — 3 хўжалик, 3 ўтов. Оқсоқоли Кенжа халфа. Ўша уруғнинг катта мерган шохчасидан: Ака хожи гуруҳи; Ўроз бача — 6 хўжалик, 2 ўтов. Оқсоқоли Мурод Ҳожи ўғли. Алим бача — 6 хўжалик, 3 ўтов. Оқсоқоли Отамурод Назар ўғли. Сари бача — 7 хўжалик; 2,5 ўтов. Оқсоқоли Мулла Бўта. Муробод бача — 7 хўжалик, 3 ўтов. Оқсоқоли Отамурод Катта ўғли. Юсуп бача — 11 хўжалик, 4 ўтов, яна битта хўжалик муҳожирликдан қайтиб келган. Оқсоқоли Мулла Ҳидирбек Мурод ўғли[2]... Келтирилган мисоллардан нимани англаш мумкин? Кўриниб турибдики, одамлар янги қишлоққа ўз ўтовлари (юртлари) билан кўчиб ўтадилар: камдан-кам оила алоҳида ўтовда яшаш имкониятига эга бўлади; кўпинча иккита оила, баъзан учта оила битта ўтовда яшайди. Эҳтимол, қиш пайти битта ўтовда қанча кўп одам бўлса, шунча иссиқ бўлар. Аммо, минг яқин қариндош бўлса ҳам эр-хотиннинг ётиб-туриши бор, болаларнинг хархашаси бор... Қолаверса, болалар ҳарбий хизматдаги аскарлардан фарқ қиладилар; улар «ёт!» деганда ётмайди, «тур!» деганда турмайди — хоҳлаган пайтлари ётадилар, хоҳлаган пайтлари турадилар, юрадилар. Болалар ғала-ғовурда эртак эшитадиларми? Кампирлар ғала-ғовурда эртак тўқийдиларми? Йўқ, эртаклар ҳам, ривоятлар ҳам осойишталик ҳукмрон бўлган узун кечалари тўқилади.

Лақайлар жуда катта жўғрофий кенгликларда сочилиб яшайдилар. Уларнинг касбкори, турмуш тарзи бир-биридан олисда яшашни тақозо этарди. Қаерда, ким билан яшамасинлар Ватан ягона эди: тадқиқотчилар ўзларига қулай бўлсин учун Ҳисор водийсини «Лақай», «Лақай-истон» дердилар. Лақай атамасини шўровий тарихчилар «босмачилар уяси» маъносида ишлатишарди. Ваҳоланки, Болжувон беклиги ҳудудида ҳам лақай элатининг ёвкур уруғи — байрам истиқомат қилади. Бу — биринчидан. Иккинчидан, лақайлар Шарқий Бухорода азал-азалдан яшайдилар. Шундоқ бўлгач, улар ўз юртига босиб келиши асло мумкин эмасди. Балки, Шарқий Бухорога бостириб борган касларга (болшевиклар раҳбарлик қилган қизил аскарларга) қарши лақайлар бир ёқадан бош чиқариб кураш бошлаганлар, яъни лақайларнинг ўзлари босмачиларга қарши жанг қилганлар. Улар фақат ўз элати яшайдиган туманларни эмас, балки бутун Шарқий Бухоро ҳудудини ҳимоя қилмоқчи бўладилар. Иймонни ҳимоя қиладилар, исломий эътиқодни ҳимоя қиладилар. Агар йилқилар боқиладиган қир-адирлар ёки қўйлар ўтлайдиган яйловлар ҳимоя қилинганда борми, бунинг учун лақайлар ширин жонларини қурбон бериб ўтирмасдилар. Шарқий Бухорода кофирларнинг оёғи етмаган яйловлар ҳам, қир-адирлар ҳам сероб эди — подани ўша томонга ҳайдаб кетиш қийин эмасди. Бироқ лақайлар ғоя учун курашадилар, коммунистик ғояга қарши курашадилар. Тенгсиз жабҳада тенгсиз қурбонликлар берадилар. Ватан учун ўладилар, Ватан учун ўлдирадилар. Ватанни озод кўрмоқ истайдилар; қул бўлиб яшагандан кўра, озод туриб ўлмоқни афзал биладилар.

Лақайларнинг тамойили бўйича, Ватан — жўғрофий тушунча эмас. Ватан — иймон, у юракнинг тубида яшайди. Ватанни инсон доимо ўзи билан бирга олиб юради ва ўзи билан олиб кетади.

Лақайлар яшайдиган жўғрофий кенгликлар фақат Ватаннинг суврати, холос. Ватаннинг сийрати — лақайларнинг ўзлари. Асл Ватанни кўрмоқ ёки билмоқ истасанг, лақайларнинг қалбига қулоқ солгин, дўстим!

МАНБА

1. Тожикистон ССР, Душанбе, Компартия архиви, Фонд N 1, Опись N 1, Дело N 391, стр. 10.

2. Юқорида кўрсатилган манба, стр. 11.

Жаҳонгашта асар саргузаштлари

Тўрт ярим асрдирки, «Бобурнома» отлиқ қомусий хазинамиз жаҳон аҳли диққат-эътиборини ўзига тортиб келмоқда. У шу вақтга қадар тўрт мартадан форс, инглиз, рус, икки мартадан олмон, француз, турк, бир мартадан ҳолланд, италян, ҳинд, урду, япон, поляк ва уйғур тилларида чоп этилган. Бу таржималар чорак аср давомида Мирзо Улуғбек номидаги Тошкент Давлат университети таржима назарияси ва амалиёти кафедрасида ўрганилиб келинмоқда. Жумладан, республика таржимашунослик фани асосчиси Ғайбулла Саломов илмий раҳбарлигида асарнинг русча таржималарини шогирдларидан Л. Хўжаева, олмонча таржималарини Ғ. Хўжаев, французча таржималарини Ф. Салимова, инглизча таржималарини С. Шукруллаевалар тадқиқ қилиб номздлик рисолаларини ёқлашган. Устознинг яна бир издоши Неъматуллоҳ Отажон эса иккита йирик илмий иш қилди: Лейден-Эрскин билан Аннетта Бевериж хоним инглиз тилига ўгирган «Бобурнома» таҳлили юзасидан номзодлик ва докторлик диссертацияларини ёқлади, китоблар чиқарди, профессорлик унвонини хатм қилди, Оксфорд, Принстон университетларида, ЎзФА-да Бобур таваллудининг 510 йилигига бағишлаб ўтказилган илмий сессияда, бошқа нуфузли анжуманларда мароқли маъруза ва ахборотлар билан чиқди. Ўтган йили устоз ва шогирднинг ҳамкорлигию ҳамдастлиги самараси сифатида яна бир салмоқли тадқиқот дунёга келди. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси томонидан уларнинг «Жаҳонгашта «Бобурнома» деб номланган рисоласи нашр этилди.

Ушбу асар энг аввало асрий обидамиз таржимаси ҳақида. Шунингдек, унда темурийлар, Бобур ва унинг сулоласи даври тарихи, маданияти, маънавияти, адабиёти, санъати, этнографияси, жўғрофияси, табиати, маъданлари, боғ-роғлари, тили, дини, деҳқончилиги, чорвачилиги, меъморчилиги, дипломатияси, ҳарбий стратегияси ва тактикаси, қонунчилиги, тафаккури, халқ турмуш тарзи, удум, тутумлари юзасидан фикр юритилган, мубоҳаса қилинган, муҳим далил ва маълумотлар келтирилган, муаммолар кўтарилган. Бунинг боиси, таржимашуносликнинг турли фанлар, соҳалар, муаммоларнинг кесишган нуқтаси, ўзига хос чорраҳаси эканлигидадир.

Асарда «Бобурнома» таржималари, биринчи навбатда инглизча нусхалари чуқур таҳлил қилинган. Шунга кўра, уни қўш муаллифнинг энг сердалил, сермисол, серфикр, кўламдор асарларидан бири дейиш мумкин. Бу — тадқиқот бобларининг номланишида яққол кўзга ташланади: «Матн ва таржима», «Матн ва талқин», «Бобур таржимачилигида узвийлик, давомийлик ва ворисийлик», «Қайта яратиш тажрибаси», «Рисола ва роман мантиқи», «Мақтуб ва услуб», «Тоғнинг салобати — узоқдан кўринур».

Биринчи бобнинг илк фаслида муаллифлар аслият биринчи манба, таржима эса унинг ҳосиласи эканлигини, аслият қандай бўлса, таржима ҳам айнан шундай бўлиши лозимлигини алоҳида эслатишади. Сўнгра «Бобурнома» умумтуркий адабиётлараро чинакам ҳайратангиз асарлигини, дунёда ҳеч бир фотиҳу жаҳонгир шоҳ асари таржималари ва нашрлари туфайли Бобурчалик шуҳрат қозонмаганини, у ўз асари билан ўзбек диёри ва миллатини бутун жаҳонга маълум-машҳур этганини алоҳида таъкидлашади ва бу ғояни тадқиқотнинг мағиз-мағизига сингдириб юборадилар. Гулбадан Бегимнинг «Ҳумоюннома» асаридаги «Гарчи ойнада ўзингни кўрганинг билан бу барибир ўзинг эмассан, ўзингни ўзгача кўришинг ажабдир, аммо бу ажаблик ҳам худонинг ишидир» мазмунидаги гўзал, пурҳикмат рубоийсини келтирар эканлар, янги фикрни илгари сурадилар: «Биз инъикос назариясини Ғарбдан қидирдик. Мана — Шарқ. Бу ёқларда фалсафа фақат шарҳланмаган, куйланган. Биргина рубоийда бир дунё маъно. Ойнада ўзингни кўриб турибсан. Лекин бу ўзингсан ва ўзинг эмассан. Инъикос назариясининг моҳияти шу. Қилни қирқ ёрадиган моҳир рассом ҳам тасвирга олаётган кишининг айнан ўзини ифода эта олмайди». «Бобурнома» таржималари ҳақида ҳам гап шу. Кейинги жумла жуда муҳим ва тадқиқотнинг йўналишини белгилашда айрича аҳамият касб этади.

«Жаҳонгашта «Бобурнома»... даҳо санъаткор Алишер Навоий бобомиз билан фахрланиш ва Шарқнинг бу улуғ сиймосини Ғарб яхши билмаслиги, бир ёқлама тасаввур этишидан ўкиниш ҳисси, янги далил, тафсиллар мароқли баёни ва тадқиқи билан бошланади. Гап шундаки, талай Ғараб шарқшунослари, мутаржимлари Алишер Навоий ижодига бир қадар юзаки, ҳатто нописандроқ муносабат билдиришади. Боиси, «Бобурнома»да Навоийга берилган мухтасар, мазмундор, холисона, ҳаққоний таъриф-тавсиф баъзи таржималарда қисқартирилиб, ўзгартирилиб, баъзи фикрлар матндан юлиб олиниб, бир ёқлама изоҳланган, нотўғри талқин этилган, чалкаш шарҳланган. Бироқ, шунга қарамай, таржимонлар «Бобурнома»ни ва унинг муаллифини жаҳон афкор оммасига кенг танитишда катта хизмат қилганлар. Бу борада айниқса, инглизлар ибратли ишларни амалга оширганлар. Улар орасида Лейден, Эрскин, Бевериж сингари таржимонларнинг меҳнати, саъй-ҳаракатлари катта таҳсинга сазовордир. Жумладан, Сусанна Бевериж хоним «Бобурнома»ни ўз она тилида икки марта — 1905, 1922 йилларда нашр эттирган. Орадаги ўн етти йиллик кузатиш, изланиш, мушоҳада, муноқаша ва инкишофлар кейинги таржиманинг мундарижасига, сифатига ижобий таъсир кўрсатган. Олима турли соҳаларга оид 60 дан ортиқ луғатни, 20 га яқин жўғрофий манбаларни, хариталарни ўрганган, чоғиштирган. Бундан ташқари «Ройл Азиатик» журналининг 1900-1923 йиллари сонларида унинг юздан ортиқ мақоласи мунтазам равишда эълон қилинган. «Бобурнома»нинг 1990 йилги Лондон нашрини кўриб, Бевериж хоним издошларининг собитқадамлиги, китоб нашр этиш маданиятига тағин бир бор қойил бўлдим, — деди Неъматуллоҳ Отажон яқинда бўлган суҳбатимизда. — Сўнги нашрда 120 изоҳ, шарҳ, Ахси тарихи ҳақида каттагина мақола берилган...

Лйукас Уайт Кинг Лейден, Эрскинларнинг инглизча, Паве де Куртейлнинг французча таржималарини қиёсан ўрганган, тўлдирган, таҳрирдан ўтказган, узиқ воқеаларини тиклашга бел боғлаган, жами 4000 (!) шарҳ битган.

Ғайбуллоҳ ас-Салом ва Неъматуллоҳ Отажон китобининг энг жозибали жиҳатларидан яна бири шундаки, унда Бобур ва бобуршунослар ишлатган кўплаб сўз, атама, ибора, ном, истилоҳларнинг мағзи чақилган, тушунтириб берилган. Айни чоғда, баъзи бир жиддий янглишишларни тузатиш лозимлиги таъкидланган. Масалан, ўзини ўзбек деб атаётган бутун бир миллатга «Чиғатой» номини нисбат бериш, «чиғатой туркийлари» деб аташ, ўзбек тилини «чиғатой туркийси» деб талқин этиш, 332 йил ҳукмронлик қилган Бобурийлар салтанатини «Буюк мўғуллар империяси» деб юритиш, ҳатто Бобур Мирзони «Татар қабиласида туғилган»га чиқаришгача бориб етиш тарихий ҳақиқатга тамом зидлиги уқтирилган.

«Жаҳонгашта «Бобурнома»нинг яна бир фазилати, унинг ўткир полемик руҳ билан йўғрилгани, яъни мунозаравийлигидадир.

Китобнинг «Қайта яратиш тажрибаси (кемтик таржимаси)» боби илмий тадқиқотчиликда янги мавзу, муаммодирки, «Бобурнома» бунга бой ва бетакрор материал беради. Бобур Мирзо 47 йилу 10 ой умр кўрган, 36 йил давлат арбоби бўлиб турган. Асарда эса шу даврнинг тенг ярми, яъни 18 йиллик воқеалар ифодаланган, холос. Оқибатда воқеот хронологик жиҳатдан кемтик бўлиб қолган. Бу узилиш ва кемтиклик сабабларидан бири Бобур Мирзонинг доимий сафарлари, юришлари, беҳаловат, бесаранжом кечган кун-тунлари бўлиши мумкин. Қозон шаҳрида топилган ва профессор Бегали Қосимов томонидан эълон қилинган «Насиҳатномаи Бобуршоҳ ба фарзанди худ» (Бобурнинг Комрон Мирзога хати) шундай ўйлашга асос беради. «Бобурнома»даги 18 йиллик узилишни тўлдириш борасидаги изланишларни давом эттиришга умид туғдиради. Устоз-шогирд муаллифлар изланиш-тадқиқотда Бобур шахсияти ва ижодидан, шоҳ асаридан узоқлашмасликни, синчиклаб ўқиш ва уқишни, «кимлигини энг аввало ўзларидан сўраш» мақсадга мувофиқлигини кўрсатиб ўтишган.

Рисолада республикамизда бобуршуносликка қўшилган ҳисса, бу борадаги тадқиқотлар, нашрлар тилга олинган, заҳматкаш олимлар номма-ном саналган.

Бобур юртида бобуршуносликка ғарб олимларидан бир ярим аср кеч киришилган. Аввало мустамлакачилик истибдоди, кейин маъмурий тоталитар тузум, фирқавий босим, тарихий қадриятларга нописанд муносабат бунга бош сабабчи бўлган. Муаллифлар «Бобур ва «Бобурнома» синфий-фирқавий исканжада», «Шоҳ Бобур сиймосига даҳриёна чизгилар», «Бобурга русиёна улуғдавлатчилик иддаолари», «Хўжа Аҳрорга маломат тошларини отманг», «Савод»истон мулкига саёҳат» фаслларида бу хусусда муфассал фикр юритганлар. Жаҳон шарқшуносларининг бобуршуносликка қўшган улкан ҳиссаларини миннатдорчилик билан эслай туриб, шундай хулосага келганлар: «Биз, соҳиби мерос аҳли, улар қилган ишни қила олганимиз йўқ, улар амалга оширган мукаммал нашрларни ҳатто такрорлай олганимиз йўқ, қанчалик аламли ва аччиқ бўлмасин, бор ҳақиқатни эътироф этишга мажбурмиз».

Сирасини айтганда, «Жаҳонгашта «Бобурнома» жозибали, илмий-бадиий-публицистик услубда битилган. Уни иштиёқ билан ўқийсиз, қалбингизда Бобур Мирзо, «Бобурнома», миллат, ватан билан фахрланиш ҳиссини туясиз.

Сайди УМИРОВ

«АЖАБ САОДАТ ЭРУР, ҚОЛСА ЯХШИЛИК БИЛА ОТ»

XX аср ўзбек меъморчилигининг ўзига хос мўъжизаларидан бири, шубҳасиз, «Темурийлар тарихи давлат музейи» ҳисобланади. Буюк соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллик тўйи муносабати билан юртбошимизнинг таклифи ва ташаббусига асосан қисқа даврда бунёд бўлган ушбу бебаҳо музей нафақат халқимизнинг, балки дунёнинг турли мамлакатларидан келаётган азиз меҳмонларнинг ҳам гавжум зиёратгоҳига айланди.

Музейга киришингиз билан рўпарангиздаги улкан деворга ишланган маҳобатли суратга кўзингиз тушади. Тушадию, беихтиёр вужудингиз билан суратда акс эттирилган воқеа-ҳодисаларга, бетакрор ранглар ошно бўла бошлайсиз. Бу ошнолик ҳеч қачон қалбингизни тарк этмайди. Балки сизни қайта-қайта ўзига чорлайди, сурат воқеаларини, ранглар моҳиятини янада теран англашга ундайди.

Ушбу деворга ишланган маҳобатли сурат «Буюк соҳибқирон — буюк бунёдкор» деб номланган. Асар уч қисмдан иборат бўлиб, «Туғилиш», «Юксалиш», «Фахрланиш» деб аталади. Унинг умумий майдони 200 квадрат метрни ташкил қилади. Асар ижодкорлари «Санойи нафис» ижодий гуруҳининг иқтидорли мусаввирлари — Хуршид Назиров, Тойир Болтабоев, Содиқ Қорабоев, Ғайрат Камолов. 1986 йилда «Усто» халқ санъати бирлашмаси қошида ташкил этилган ушбу гуруҳ асосан маҳобатли рассомлик, миниатюра ва лак миниатюраси бўйича самарали ижод қилиб келмоқда.

«Санойи нафис» ижодий гуруҳи томонидан сўнгги ўн йил ичида миниатюра деворий сурат услубида қатор ишлар амалга оширилган. Масалан: Москвадаги «Ўзбекистон» ресторани, Тожикистондаги «Зумрад» санаторийси меҳмонхонаси, Урганчдаги маросимлар уйи, Янги Ангрен ГРЭСи, «Бахт» ресторани, Гонновер шаҳридаги Ўзбекистон павилони, Олмалиқ шаҳридаги дам олиш ҳудуди, Дўрмондаги ҳукумат қабул маросимлари уйи ва ниҳоят «Темурийлар тарихи давлат музейи» ҳисобланади. Буюк соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллик тўйи муносабати билан юртбошимизнинг таклифи ва ташаббусига асосан қисқа даврда бунёд бўлган ушбу бебаҳо музей нафақат халқимизнинг, балки дунёнинг турли мамлакатларидан келаётган азиз меҳмонларнинг ҳам гавжум зиёратгоҳига айланди.

Ижодий гуруҳнинг иши ҳақида «Усто» халқ санъати бирлашмаси раҳбари Абдураҳим Умаров шундай дейди:

— Музейга ишланган улкан асарни ҳар тўрттала мусаввирларнинг узоқ йиллик ижодий изланишлари маҳсулининг ёрқин намуналаридан бири, дейиш мумкин. Албатта иш жараёни осон кечгани йўқ. Қисқа муддат ичида шундай мўъжизавий асарни яратиш мусаввирлардан ҳам истеъдод, ҳам матонат ва катта куч-ғайрат билан ишлашни талаб қилди. Лўнда қилиб айтганда, «Санойи нафис» ижодий гуруҳи ушбу гўзал асари билан нафақат тасвирий санъат мухлисларини, балки Амир Темур бобомизнинг ҳам руҳларини шод қилдилар. Бу шодлик ҳали қанчақанча авлодларни ҳайратга солишига асло шубҳа йўқ.

Асарнинг биринчи қисми «Туғилиш» деб номланган. Туғилиш — ҳаёт қўшиғининг бошланиши демак. Бу қисмда

соҳибқирон бобомизнинг дунёга келиши ҳақида ҳикоя қилинади. Асар марказидаги уч аёл таваллуд санасини хуррамлик билан кутиб олаётирлар. Ўртада туриб доира чертаётган аёлнинг ёнида чиройли бешик. Чап томонда ўтириб соз чалаётган аёл гўё ҳаёт қўшиғини оҳиста куйлаётир. Ўнг томонда ўтирган аёл эса тиззаларидаги гаврапўшни меҳр билан тикаётир.

Асарнинг осмон тасвири акс этган қисми эса соҳибқироннинг таваллуд дамларида икки самовий сайёранинг ўзаро яқинлашуви ва фалакнинг мўъжизавий тусга кириши, шу дақиқада Ҳумо — бахт қушининг шиддатли парвози, унинг паҳлавон гўдак чеҳрасига тушган илоҳий нигоҳига ишорадир. Осмоннинг тубида эса самовий буржлар тасвирланган. Ўртада «Қўй» буржи йирикроқ шаклда акс этган. Чунки Амир Темур бобомизнинг таваллуд санаси айнан шу буржга тўғри келади.

«Юксалиш» деб номланган иккинчи қисмда асосан буюк бобомиз Амир Темур Қуръони карим оятларига, бинобарин, қонун-қоидаларга амал қилиб, илму тафаккур ва адолат шамширига таяниб қудратли давлат барпо этиб уни юксак маҳорат билан бошқаргани нозик манзаралар, бетакрор ранглар орқали акс эттирилган. Композиция марказида улуғ давлат арбоби, юксак маънавият эгаси Амир Темурнинг тахтда ўтирган қиёфаси ўз ифодасини топган. Ўнг тарафда — вазирлар, уламолар, мунажжим ва муаррихлар, чап тарафда эса ҳарбий саркардалар, баҳодирлар тасвирланган.

Тахт ортидаги тасвирларда бобомиз бунёд этган ўлмас меъморий обидаларидан кўринишлар ўз аксини топган. Асарнинг қуйи қисмида темурийлар сулоласининг кейинги давр намояндалари — Султон Муҳаммад, Муҳаммад Тарағай Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур тасвирланган.

Асарнинг «Фахрланиш» деб номланган учинчи қисмида соҳибқирон бобомиздан қолган буюк мероснинг чексиз фахру ифтихор туйғулари билан авлодлардан авлодларга ўтиб келаётгани ҳақидаги ўлмас ғоя теран рангларда ифодаланган. Асар марказида турган нуроний қария ўтган умридан, дунёга келиб қилган ишларидан рози бўлиб, авлоду аждодларидан кўнгли фахр ва ғурур туйғуларига тўлиб-тошиб турган ҳолда тасвирланган. Демак, Амир Темур авлодлари давр ўтиши билан ўзини, ўзлигини, буюк боболаридан қолган ўлмас маънавий меросни ҳар томонлама англаб етди...

Асарнинг юқори қисмида эса бобомизнинг пок руҳлари абадий ором олаётган мақбара тасвирланган. Картинанинг умумлаштирувчи пастки қисмида акс этган ариқдаги сув манзараси ҳам умрнинг сувдек оқиб ўтишига, давр шиддатига, дунёда фақат яхшилик ва эзгулик боқийлигига рамзий бир ишорадир.

Полотнонинг энг пастки қисмида бутун асарнинг асосий мазмун-моҳияти ифодаланган бўлиб, унда Темурийлар маданиятининг даҳо санъаткори Алишер Навоийнинг ушбу ўлмас байти битилган:

Бу гулшан ичра йўқтур
бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур, қолса
яхшилик била от...

Адолат ва яхшилик билан авлодлар хотирасида асрлар оша ном қолдириш Амир Темурдек буюк соҳибқиронга насиб этган мангу бахтдир. Ана шу мангулик лаҳзаларини рангларда муҳрлаган «Санойи нафис» ижодий гуруҳи яратган асар ҳам, шубҳасиз, умрбоқийликка даҳлдор.

Асар ижодкорларининг Абдулла Қодирий номидаги Давлат мукофотига номзод этиб кўрсатилиши ҳам адолат ва яхшилик рамзидир. Чунки бу маҳобатли тасвирий санъат асари ҳам, уни яратган мусаввирлар ҳам ҳар жиҳатдан мукофотга лойиқдир.

Ашурали ЖЎРАЕВ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ДАВЛАТ МУКОФОТИГА НОМЗОДЛАР

ДАРДЛИ КЎНГИЛ ИЗТИРОБЛАРИ

Таниқли адиб ва шоир Омон Мухторнинг «Тўрт томон қибла» трилогиясида ҳам азалий ва абадий муаммо устида бош қотирилади. Инсон ва унинг моҳияти, жамиятда тутган ўрни, Парвардигор ҳузуридаги масъулияти масалалари бадиий инкишоф этилади.

Трилогиянинг биринчи романи «Минг бир қиёфа» деб аталган. Таъкидлаш жоизки, ушбу асар анъанавий романнависликдан бир қадар фарқ қилади. Бу — муаллифнинг ўзига хос романлар яратиш борасида жиддий изланишлар олиб бораётганлигини кўрсатади.

«Минг бир қиёфа» уч ҳикоятдан ташкил топган. «Тўрт манзара» деб номланган биринчи ҳикоятнинг асосий қаҳрамонлари ташқи кўринишидан бир-бирига жуда ўхшаб кетадиган Абдулла Ҳаким ва Бурҳон Шарифлардир. Абдулла Ҳаким — ҳаётда кўп қийинчилик кўрган, омадсиз севги, турмуш машаққатлари туфайли эзилган, шоирликни даъво қилмаса-да, ўтли, дардли шеърлар битган, ҳасратли, шу билан бирга жасоратли кўнгил соҳиби. Бурҳон Шариф номи асарда кам тилга олинган бўлса-да, ўқувчида у тўғрида мукаммал таассурот қолади. У жамиятнинг поклиги, адолат учун курашувчи, бу билан ўзининг тор манфаати йўлида ҳар қандай қабиҳликдан қайтмайдиган, дунёнинг моҳиятини фақатгина ҳирсу ҳавасда деб билгувчи корчалонларнинг тинчлигини бузувчи етуқ шахс, матонатли инсон сифатида гавдаланади.

Ташқи кўринишлари ҳаддан зиёд ўхшаш бўлганлиги туфайли корчалонлар Бурҳон Шарифнинг ўрнига Абдулла Ҳакимни тутиб оладилар. Унга ўзларига қарши фаолиятни тўхтатадиган бўлса, данғиллама ҳовли, ўзи хоҳлаган машина, бой-бадавлат турмуш ваъда қилишади. Худди шу ўринда асарда Абдулла Ҳакимнинг руҳий кечинмалари юксак бадиий салоҳият билан ифода этилади. Унинг олдида учта йўл туради. Биринчиси — ўзининг Бурҳон Шариф эмаслигини исботлаб, жонини сақлаб қолиш. Иккинчиси — корчалонларни алдаб, улар ваъда қилган бойликларга эгалик қилиш. Учинчиси — ҳақиқатга ва дўсти Бурҳон Шарифга садоқат кўрсатиб, ўлимга тик бориш. Абдулла Ҳакимнинг ўрнида ҳаётнинг мазмун-моҳиятини еб-ичишда, маишатда деб биладиган манфаатпараст кимса бўлганида, сўзсиз, иккинчи йўлни танлаган бўларди. Абдулла Ҳаким — садоқатли инсон. У учинчи йўлни танлади. Зеро, у инсон моддий неъматларнинг қули эмас, соҳиби эканлигини теран англаган киши эди. Шунинг учун ҳам у азиз жонини ҳақ йўлга фидо қилди.

Ёзувчи шундан сўнг Абдулла Ҳакимнинг ўлимдан кейинги ҳаётини тасвирлайди. Зеро, ўлим аслида бу фоний дунёдаги ҳаётнинг интиҳоси, сўнгги манзили бўлса-да, абадий, ухровий ҳаётнинг ибтидоси, яъни бошланишидир.

Асарда яна бир ибратли лавҳа бор. Абдулла Ҳаким Қуръони каримдаги «Ким бу дунёда зарра миқдор оғирлигида яхшилик қилса, албатта мукофотини кўради ва кимки зарра миқдор оғирлигида ёмонлик қилса, жазосини кўради» ояти каримасининг мазмунига мувофиқ қилган гуноҳ амалларининг жазосини дўзахда ўтагач, фаришталар уни жаннатга олиб кирадилар. Бунга у волидаси ҳақ-ҳурматини тугал ўтагани эвазига эришади.

Асардаги иккинчи ҳикоят — «Олисдаги одам» деб аталади. Ушбу ҳикоят «Тарих ва Маданият» деган дабдабали идора жойлашган тўққиз қаватли мармар кошонанинг йўқолиб қолиши ҳодисаси билан боғланади. «Ташкилот Тарих ва Маданиятни гуллатиш шиори остида қадимий обидалар — масжид ва мадрасаларни бузиш, минг йиллик кўркам ҳовузларни кўмиб ташлаш, қабристонларни топташ, ота-боболардан қолган эски китобларни ёқиш билан шуғулланарди. Ташкилотдагилар, уларга эътироз билдирган ҳар қандай кишига ишчи билан деҳқонга бунинг алоқаси йўқ, ишчи билан деҳқон буни тушунмайди, деб гап уқтиришарди. Ўтмишдаги истаган шоҳ, вазир, саркарда, бадавлат киши тарихда из қолдириб, маданиятга қанчалик хизмат қилганидан қатъи назар, ташкилотдагилар назарида, ёт — ашаддий душман эди. Улар, бундай кишиларнинг номини эслашнинг ўзи гўзал ҳаётимизни остин-устун қилиб, бузиб ташлайди, эҳтиёт бўлиш керак, деб ўйлашарди. Ўтмиш дегани тарих эмас, тарихни биз яратамиз, шўрлик халқ маданиятсиз, биз унга маданиятни ўргатамиз, деган даъво ташкилотдагилар бошида кўтариб юрган байроқ, улар амал қилган дастур эди!»

Инсоннинг асл табиатига ёт бўлган мана бундай сохта таълимотга амал қилувчилар, табиийки, жамиятдан ажралиб қоладилар. Зеро, бундай таълимотнинг ўзи тагзаминга эга эмас. Ушбу ҳикоятда Гулҳумор образи орқали фақатгина дунё манфаати асосига қурилган таълимотга эргашувчиларнинг бутун фожиаси бадиий, таъсирчан лавҳаларда тасвирланади. Бинобарин, бу дунёнинг ўткинчи ҳою-ҳавасларига инсонни асл моҳиятдан узоқлаштиради, уни фақатгина буйруқни бажарувчи механизмга айлантириб қўяди.

«Афандининг болалиги» деб номланган учинчи ҳикоятда сохта обрўга ўч Раҳим Иккинчи, унинг адолати, донишмандлиги тўғрисида ёлғон ривоятлар тарқатган Ғуломжон, уларга эргашган оломон образлари орқали ёзувчи локайдлик, жаҳолат, лаганбардорлик каби иллатларни бутун моҳияти билан фош этади. Жамият ушбу иллатлардан кутулгандагина тараққий этиши мумкинлигини рамзлар, тимсоллар воситасида юксак бадиий савияда тасвирлайди.

Мазкур ҳикоятларни боғлаб турган воситалар ҳам, уларда илгари сурилган ғоялар моҳиятининг яхлитлигида кўринади.

Омон Мухторнинг иккинчи романи — «Кўзгу олдидаги одам»ни гарчи унда бошқа номдаги, ўзга манзилда яшовчи қаҳрамонлар иштирок этса-да, «Минг бир қиёфа»нинг узвий давоми деб аташ мумкин. Асардаги Сирож муаллим образи орқали адиб инсондаги раҳмоний, шайтоний ва ҳайвоний сифатларнинг намоён бўлиш жараёнини маҳорат билан тасвирлай олган. Романда қаҳрамонлар характерининг руҳий-психологик таҳлили анча кучли. Айниқса, асарда бир қанча марта такрорланган «Шайтон тандаги қон каби...» ибораси орқали жамият ҳаётини издан чиқарувчи, яралмишларнинг афзали бўлган инсоннинг асл табиатига ёт ҳодисалар мукаммал бадиий бўёқларда ёрқин ифодаланади.

Бадиий ижодда ўқувчи онгига бир мазмун-моҳиятни етказиш учун худди ўша ҳодисанинг зиддини тасвирлаш усули кенг қўлланилади. Маз-кур асарда ёзувчи «Шайтон тандаги қон каби...» эканлигини тасвирлаш орқали инсонни раҳмоний сифатлар соҳиби бўлишга даъват этади.

Трилогиянинг учинчи романи — «Тепаликдаги хароба»да Омон Мухторнинг романнависликда изланиш йўлидан бораётганлигидан дарак беради. Асарда рамзлар, тимсоллар воситасида мозий ва бугун боғланади. Исмоил Сомоний, сомонийлар сулоласи, ҳазрат Лутфий, Боборахим Машраб каби улуғ аждодларимиз ҳам асар иштирокчилари. Яна Ғарбнинг машҳур шоирларидан Жорж Гордон Байрон. Уларнинг байтлари, ғазалларидан келтирилган намуналар асар руҳига мос. Умуман, Омон Мухтор романларида шеърлардан кўп фойдаланилган.

Бошқа асарларидаги каби «Тепаликдаги хароба»да ҳам ёзувчи бадиий умумлашмалар воситасида инсон, унинг жамиятда тутган ўрни тўғрисида мушоҳада юритади. Унинг назарида инсон Тепаликда. Шу билан бирга Харобада. «Мирза Голиб тушдагидай кезинади ивирсиб. Катта Йўлга йўл излайди, бу узун туш ичида оломон ҳам юради: «Бизга ё ҳаким, ё ҳакам керак!» дейди оломон.

«Ким қандай, аммо мен асарни азобланиб ёзаман», дейди Омон Мухтор. Унинг асарларида ҳам худди шу ҳол яққол сезилади. Шу боис унинг асарларини бир сўз билан «дардли кўнгил изтироблари» деб аташ мумкин.

Миллатнинг дардида Дард тортган, азиз жонини Она Туркистоннинг озодлиги йўлида фидо қилган улуғ адиб Абдулла Қодирий тамал тошини қўйиб кетган ўзбек романнавислиги бугунга келиб тобора изланиш ва тараққий йўлини тутмоқда. Бунда адиб ва шоир, камтарин инсон Омон Мухторнинг ҳам муносиб улуши бор. Айниқса, унинг «Тўрт томон қибла» трилогияси романчилигимизнинг келажак ютуқларига умид уйғотади. Абдулла Қодирий номидаги Давлат мукофотига номзодлар орасида Омон Мухторнинг номини ўқиб нихоятда қувондим. Уни ушбу мукофотни олишга муносиб деб ҳисоблайман.

Нурбой ЖАББОРОВ,
филология фанлари
номзоди

«Миллий тикланиш» Сизга шу қизларнинг қўлидан чиқиб етиб боради
С. МАҲКАМОВ сурати

ЖАҲОН МУШОАРАСИ

Ричард Мак-Кейн — шоир ва таржимон. Бу инглиз шоирининг енгил қўли билан турк шоири Ўктой Рифат, ўрис шоираси Анна Ахматованинг шеърлари инглиз тилига ўгирилган.

Ричард Мак-Кейннинг ёзганларида беадад бир шеърий давомийликни сезасиз, айни пайтда бу узвий туйғулар чарчатади. Эҳтимол, инсоннинг ботинидаги лаҳзада тирилиб, лаҳзада йўқ бўладиган беном туйғулар уйғундир ўша чарчатадиган, хаёлга толдирадиган ва таъбир жоиз бўлса, хаёлингиздан толдирадиган шеърларга...

Ричард МАК-КЕЙН
ЁШ ШЕЪР

Мен бўшроқман кўзадан кўра
икки митти қулоқ ва бўм-бўш калла

Етилмаган шеър яшил шаробга монанд
хушбўй, хуштаъм бўлмоғи лозим
ям-яшил дарахтдай...

Йил бўйи ўчоқда донишмандона
кейин чуқур ва зах, қоронғу ертўлада...

* * *

Бугун юз яшар сезмоқдаман ўзимни
ётибман оқ ит билан битта тўшакда.

Нафас олмоқдаман шаффоф
ва сукунат инган хонамиз ҳавосидан.

Гўдагимиз уйғонган палла
унинг жажжи бошини
бир кафтимда тутиб
сокин оромингни қўриганимча
ёнингга ётқизиб
ғалаҳ бир тасвирга кўмиламан мен

нонуштага тухум қовурмоқ

Дафъатан
ушбу тонг эшитаман
қушларнинг сайрашин
ўн йилдан бери биринчи марта.

МИНОРА

Итлар саси. Хўроз қичқириғи.
Муаззин азони.
Сут ранг саҳар.
Туш — уйқу ва шеърият.
Бедорлик.
Сокинлик.
Минорадан сўзлар жаранги
қайиқ каби сузганча аста
бир қўшиққа айланар-ёниқ.
Шу бир тушда
менинг шеъримда
хобинг ҳақда эди хаёлим
сокин нафасингу
тушинг ҳақида эди.
Хўроз қичқириғи ҳаққига қасам
деразам ортидаги титроқ ташқари ҳаққи
марварид шеър битиб
тиллога ўраб
сенга тутқазаман
уйқудан аввал...

НИЛУФАРГА

Агар қайфиятим аъло —
туйғуларимни жиловлашим даркор
узатмаслигим шарт шаробга қўлим
чунки миянинг қай бир тўқималаридан
қуввати сўнмаган фикрлар оқар
сўзларга уйғун, ўнгу чапимга, ўнгу чапимга
варақ ила тун чеғарасида лашкарлар юришининг
саслари янглиғ
Чунки ёзаяпман сен учун
тугамади ёзувларим сенга аталган
чунки тоғларнинг бари
чоҳларга илдиз отгандир
Бунгача терилар сўзлар-ё тилнинг
тортилган мускулларига ёхуд
қалам тутган панжаларга...

Бунга қадар пўртаҳол фақат хун ҳаки конталаш бўлмас — зотан мен ҳам оқ биянинг оқ от ила қутурган рақсини кўра оламан...

Инглизчадан ХАЙРУЛЛОнинг эркин таржимаси

Камолот фазосидан нурлар

АНДОҚ — ХЎЖА ҲАСАН ТАВАЛЛУДГОҲИ

Андоқ — «Тошработ» жамоа хўжалигининг Зарафшон дарёсига туташ қисмида жойлашган қишлоқ. Дарёнинг чап соҳилида эса Ҳазара қишлоғи бор. Уларнинг номи кўпчиликка маълум. Сабаби, Андоқда тасаввуф ва нақшбандия илмининг машҳур намоёндаларидан бири Хўжа Ҳасан Андоқий таваллуд топган. Ул зоти покнинг фаолияти, шахсияти, дини ислом ривожи йўлидаги хизматлари хусусида Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Муҳаммад Порсо ва бошқа кўплаб буюклар ўз асарларида самимий, илиқ фикрлар билдиришган.

Ҳазара ҳам муқаддас даргоҳ, машҳур қадамжо ҳисобланади. Бу ғўшада тариқат илмининг яна бир асосчиси, буюк мутафаккир Хўжа Мавлон Ориф Деггароний яшаб ўтган. Ул зот ҳам ўз замондоши Хўжа Ҳасан синғари дини ислом йўлида катта хизматлар қилган.

Хўжа Ҳасан Бухоро, Навоий вилоятларидаги мўътабар шайхлар, пирлар қатори ўз даврида улуғвор ишларни амалга оширган, айниқса, камбағал бечораҳолларнинг ҳомийси — пушту паноҳи бўлган. Юрт бошида турган хону бекларни, амалдорларни адлу инсофга чорлаган, эл орасида дину диёнатга, покликка, Қуръони шариф кўрсатмаларига амал қилишга даъват этган. Золимларни инсофга, раҳмшафқатга чақирган.

Хўжа Ҳасаннинг қабри ўз қишлоғида. Унинг мақбараси билан шу ерда барпо этилган жоме масжиди орасида қадимий қудуқ бор. У муқаддас саналади. Фарзандталаб аёл-келинчаклар бошига махсус кийим ўраб, кундузи маълум соатларда қудуққа қарасалару, сув бетида юлдуз кўрсалар, албатта фарзандли бўлиш бахтига эришади, дейилади ривоятда. Ҳа, Навоий бобомиз башорат қилганларидек, ҳар бир туғ остида бир буюк аждодимиз, машҳур пирларимиз ором олянти. Тасаввуф, тариқат, нақшбандия, адолат, футувВат таълимоти асосчиси, кўплаб буюк донишмандлар мураббийси Абу Яқуб Юсуф Ҳамадоний (Вафоти 1140 йил) Бухорода яшаган пайтлари Абдулло Барқий, Хўжа Ҳасан Андоқий, Хўжа Аҳмад Яссавий ва Абдуҳолиқ Ғиждувоний каби тўрт забардаст шогирд тарбиялаганлар. Кейинчалик уларнинг ҳар бири ўз устози таълимотини давом эттирган ва халқ орасида машҳур шайхлар сифатида ҳурмат-эътибор топганлар. Бу ҳақда Абдурахмон Жомий «Нафаҳотул-унс», Алишер Навоий «Насоимул-муҳаббат» рисолаларида таъкидлаб ўтганлар. Шуни ҳам айтиш керакки, кейинги Вақтларда матбуотда Абдуҳолиқ Ғиждувоний ҳақида бир талай маълумотлар, мақолалар эълон қилинди. Унинг «Васиятнома» асари 1993 йили Ғафур Ғулом номидаги нашриётда таниқли шоир Хуршид Даврон таҳрири остида нашрдан чиқарилди. Аммо негадир ҳанузгача Хўжа Ҳасан Андоқий тўғрисида бирор мақола ёзилгани ёки фикр айтилгани йўқ. Айни чоғда айрим матбуот-нашрларда унинг таваллудгоҳи ҳақида асоссиз даъволар ҳам билдирилянти. Масалан, бир мақолада Хўжа Ҳасан ё Шофирконда, ёки Хатирчида туғилган дейилади-ю, аммо бирор аниқ, асосли далил келтирилмайди.

Андоқ Қизилтепа туманининг қадимий Тошработ мавзесидаги қишлоқлардан бири. Хўжа Ҳасан дафн этилган қабристон ҳам шу қишлоққа туташ, шунингдек, бу ерда Хўжа Ҳасан хотирасига атаб Бухоро амири Абдуллохон фармони билан амирлик маблағи ҳисобидан қадимий жоме масжиди бунёд этилган. У ҳозирга қадар Хўжа Ҳасан масжиди деб атаб келинади. Тошработликлар Ватандошлари хотирасини эъзозлаш, руҳини шод этиш мақсадида худди шу жойда Сайилтепа деган кўргон барпо қилганлар. Эсимда, бир Вақтлар ушбу кўргон атрофидаги ерлар мевазор боғ, чорбоғ эди. Халқимиз ҳар йили «Наврўз» ва «Мехржон» сайилларини бир ҳафта давомида шу ерда нишонларди ва бу тадбирлар ҳам Хўжа Ҳасан сайли деб аталарди. Унда бир томони Қоракўл, Олот, иккинчи томони Кармана, Каттақўрғондан полвонлар ва чавандозлар келиб қатнашганлар. Биринчи навбатда Хўжа Ҳасан Андоқий мақбарасини зиёрат қилганлар. Пойига тиз чўкиб ул зотдан мадад тилаганлар. Сўнгра кураш майдонига тушганлар.

Яна бир гап. Тошработлик илму маърифат аҳли, ўттизинчи йилларда жамоада, туманда раҳбарлик лавозимида ишлаган ақли расо инсонлар қирғинбарот, қатағонлар давом этаётганига, ислом динига қарши кураш авж олганига қарамасдан, қишлоқ шўросини Хўжа Ҳасан номи билан аташга қарор қилганлар. Бугунги кунда ҳам қарийб 24 минг аҳолиси бор қишлоқ фуқаролари йиғини шу буюк зот номи билан юритилади. Баски, шундоқ экан, Хўжа Ҳасан бошқа жойда туғилган деб эътироз билдириш ўринлими? Қолаверса, Хўжа Ҳасан синғари улуғ зотлар қаерда, қачон таваллуд топганларидан қатъи назар, ҳаммамиз учун ардоқли, барчамизга берилган катта бахт-ку. Биз далил-исботсиз фикрларни ўртага ташлаб, масала талашгандан кўра, буюк бобокалонларимизнинг муқаддас меросини чуқурроқ ўргансак, уларни тарғиб этсак, минг бора яхши эмасми?

Менинг эзгу тилагим: Хўжа Ҳасан мақбарасини қайта таъмирлаб, обод этишга барчамиз баробар улуш қўшсак. Айни чоғда ота-боболаримиз асрлар оша эъзозлаб келган «Наврўз», «Мехржон» синғари миллий байрамларимизни Хўжа Ҳасан сайилгоҳи атрофида барпо этилажак янги, кўркам-обод мевазор боғлар бағрида ўтказсак. Кейинги пайтларда Қизилтепа тумани, «Тошработ» жамоа хўжалиги, Хўжа Ҳасан номидаги қишлоқ фуқаролари йиғини фаоллари бу хайрли ишга бел боғлаб киришгани ва жамоатчиликни ҳам шунга даъват этгани барчамизни қувонтиради.

Бобоқул МАНСУРОВ,
Ўзбекистон Журналистлар уюшмаси аъзоси,
Халқ маорифи аълочиси

Миллий тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0180.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.

Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Навбатчи —Бектемир ПИРНАФАСОВ
1 2 3 4 5 6

НАВРЎЗИЙ УМИД ВА ИҚБОЛ СИЗГА ЁР БЎЛСИН!

Миллий Тиклаиш

Ўзбекистон Миллий тиклаиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси | 1997 йил, 18 март | 11 (92)- сон

Ислом КАРИМОВ: Биз Наврўз боис баҳор нафасини, яшариш, янгиланиш завқини туямиз... Наврўз инсон ҳаётининг гўзал фаслидир

ЁШ ДЕНГИЗНИНГ ТЎЛҚИНИГА ҚУЛОҚ ТУТАЙЛИК

150 МИНГ ҚЎШУВ 18 МИНГ

ХАЛҚ ТАЪЛИМИ Вазирлигининг баъзи бир маълумотларига қараганда, бизда ўрта мактабни битираётган ёшларнинг 150 мингги кейингги ўқиш жараёни билан қамраб олинмайди. Улар иш топиш ва шу билан бирга яна ўқишни давом эттириш пайида бўладилар. Етуклик ғувоҳномасини олган бу ёшлар мустақил ҳаётга қадам қўядилар. Давлат уларнинг олдидаги ўз бурчи, вазифасини тўла адо этди. Уларнинг ҳар бирига неча минглаб сўмлаб маблағлар сарфлаб ўқитди. Фанларнинг асослари билан таништирди. Илм дунёсига кўзларини очди. Давлатдан ҳаммамиз хурсандмиз. Бу борада у ўз масъулиятини доим ҳис қилади ва тўла ўтаб боради. Лекин... ёшлар мактабни тугатиб чиқишлари билан давлатнинг улар олдидаги вазифалари тугайдими? Давлат, айтайлик, ўқишга киролмаган ёшларни кўчага ташлаб қўядими, қараб турадими? 150 минг тўлқинланиб, кучгайратга миниб турган ёшлар катта бир мамлакат миқёсида давлатнинг эътиборидан четда қолсалар, бунинг оқибати нима бўлади? Ўз кунига ташлаб қўйилган шундай ёшлар ичидан турли жиноятчиларнинг тузоқларига илинадиганлар ҳам чиқмасмикин, турли жиноий ишларга уларни йўлдан уриш кўпаймасмикин?

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов ёшларга буюк ва изчил ғамхўрлик кўрсатиб, миллий кадрлар тайёрлаш Дастурини яратиш устида қайғураётгани ҳар бир ёш йигит-қизни эътибор камрови билан қамраб олиш кераклигини тақозо қилмайдими?

Халқ таълими Вазирлигининг бошқа бир маълумотига қараганда, ҳозир, шу куннинг ўзида 18 минг ўқитувчи етишмайди. Аллакимлар дунёдаги энг олижаноб касблардан бири бўлган ўқитувчиликни ташлаб кетмоқдалар. Вақтинча рўй бераётган қийинчиликларга кимдир дош беради, кимдир дош бероолмайди. Эркин бозор иқтисоди кўп имкониятлар яратди. Демократия эса у имкониятларни кун сайин изчил янада кенгайтириб борянти. Бу имкониятлар ҳар бир одамга ўзи истаганча кулай, шинам, фаровон яшашга уриниб кўриш истакларини уйғотади. Бунинг учун ҳеч кимни айблаб бўлмайди. Лекин... ўқитувчиликни ташлаб кетиш... ўқитувчиларнинг етишмаслиги... — бу енгилроқ қилиб айтганда, бизда ҳали миллий масъулият ҳиссиёти тугал қарор топмаганлиги, балоғатга етмаганлигидан дарак беради.

Бир томонда, айтайлик, 150 минг ёшлар таълимдан четда, иккинчи томонда, қаранг, бу фавқулодда ҳолники, 18 минг ўқитувчи етишмай турибди. Бу икки кўрсаткични қандай қилиб уйғун қилса бўларкин? Бунда қандайдир мантиқ борми?

Мамлакатимиз раҳбари шундай ёшлар учун техник коллежлар, бизнес мактаблари ва умуман, кенг тармоқдаги касб-ҳунар ўрғатадиган махсус билим юртлари очиш, улар тармоқларини кенгайтириш таклифларини ўртага қатъият билан қўймоқдалар.

Умуман, бу нарсалар устида ўйлаганда, кишини бир қонуний савол ўртайди. Яъни: бизда саноатнинг неча юз турли тармоқлари томир отган, томир отмаганлари ҳам ундан кам эмас. Хўб. Шу саноат тармоқлари ва шаҳобчаларига бугун, эртага, уч йил, беш йил, ўн йил, ўттиз йилдан сўнг қанча касб эгаси, техниклар, мутахассислар, инженерлар, малакали ишчилар, ҳисобчилар, технологлар, алоқачилар, тайёрачилар, стюардессалар, кимёгарлар, кон саноатлари ишчи-техниклари ва ҳоказо ва ҳоказо зарур бўлишини ҳисоблаб чиқилганми? Ҳисоблаб чиқилган бўлса, ҳар бир ёш унда ҳисобга олингганми?

Бизда бир ёки бир неча ихтисосга эга бўлган ёшларнинг сони қанча? Ихтисосга эга бўлолмаётганлар-чи? Ахир, биласизми, қашшоқлик, фақирлик, мискинлик нимадан ҳосил бўлади? Биласизми?

Шунга иймон-ишончим комилки, бир ёки бир неча ихтососга эга бўлган ёш-йигит қиз ҳеч қачон қашшоқ, мискин, ночор бўлмайди. Ҳеч қаерда шундай бўлмаган. Бизда ҳам бўлмайди. Қашшоқлик ихтисосларнинг йўқлигидан келиб чиқади. Ихтисоси йўқ одам фақирликка дучор бўлади. У муаллақ ва муваққат бир нарсалар билан шуғулланиб, кун кечириб турини мумкиндир. Лекин охири бари бир моддий қийинчиликлар исканжасидан қутулмайди.

Ихтисос давлатнинг асосидир. Давлатнинг зиёли келажагидир.

Биз энди ўз мустақил миллий давлатимизда таълимнинг ихтисос берадиган тармоқларини жуда кенг йўлга қўйишимиз заруратга айланмоқда. Балки барча мактабларни шунга мослаш зарурати туғилмоқда. Техника, бизнес, ҳисобкитоб, ҳунар, касб ўрғатадиган икки-уч йиллик курслар тармоғини юксак асосда ташкил эта билсак, марра бизники. Ихтисоси бор ёшлар мабодо вақтинча ишсиз қолганларида ҳам, хор бўлмайдилар. Касб-ҳунари бўлмаган ишсизлик бу анча оғир ҳодисадир. Касб-ҳунар эгаси қаергa борса ҳам, халқ тили билан айтганда, нонини топиб ейди. Бу ердан бўлмаса, бошқа ердан ўз касбига доир иш топади.

Касб-ҳунар ва ихтисос эгаси бўлиш — миллий тиклаишимизнинг асоси ва алифбоси. Бу зиёлиликнинг ҳам бош белгиси. Президентимиз миллий тиклаишни замонавий ихтисослар орттириш билан боғлаётгани, бу — том маънода давлат сиёсатига айланиб, улуғ самаралар беради.

Иброҳим ГАФУРОВ

ДАВР ҚУШИҚЛАРИ

НАВРЎЗИМ КЕЛУР

Бўстонларнинг безаб кўксин,
Наврўзим келур.
Чашмалар ҳам очди кўзин,
Наврўзим келур.
Ёш юраклар оташидан
Жон олиб қуёш,
Борлиқ олам унсин-ўссин,
Наврўзим келур.

Толбаргаклар тўлғонади,
Эй ёр, ўргулай.
Нозик белга чулғонади,
Такрор ўргулай.
Ғунча бирла, куртак бирла
Гулзорлар аро
Чин муҳаббат уйғонади,
Минг бор ўргулай.

Минг йиллардан элчи бўлган
Наврўз, марҳабо.
Касби кори гулчи бўлган
Наврўз, марҳабо.
Даврамизда орзунг бирла
Айларсан висол,
Бахтин излаб йўлчи бўлган
Наврўз, марҳабо.

ШОДЛИКЛАРИМ ШАЛОЛА

Авж этса қўлда торим,
Тарқаб кетар ғуборим.
Бир ёнда қиз-ўғиллар,
Бир ёнда дўсту ёрим:
Ялло-ялло-яллола,
Бағрим тўла гуллола.

Гул ёзди боғда куртак,
Умрим * мисоли эртак.
Кошкийди кекса-ёшнинг
Иқболи кулса бирдак.
Ялло-ялло-яллола,
Элдан олай зувола.

Қизларнинг басти ғўзал,
Сўзларнинг рости ғўзал.
Шукронаки, манглайга
Тақдирни ёзди ғўзал.
Ялло-ялло-яллола,
Шодликларим шалола.

Боғимда нок, узум бор,
Яйрашга Наврўзим бор.
Ўз мустақил йўлимга
Монанд ёруғ юзим бор.
Ялло-ялло-яллола,
Севгим сизга ҳавола.

Ҳусниддин ШАРИПОВ

Чин муҳаббат уйғонади гулзорлар аро...

Партия ҳаёти

АНДИЖОН ФАОЛЛАРИ ЙИҒИЛИШИ

Якинда Ўзбекистон Миллий тиклаиш демократик партияси Андижон вилояти ташкилотининг ҳайъат йиғилиши бўлди. Унда вилоят партия ташкилоти ҳайъати раиси Тўланбой Низомов «Меҳнаткашлар ўртасида маънавий ва маърифий тарбияни кучайтиришда Миллий тиклаиш демократик партияси вилоят кенгашининг навбатдаги вазифалари» мавзуида маъруза қилди.

Йиғилишда вилоят партия ташкилотининг ҳайъат аъзолари, шаҳар ва туман партия ташкилотларининг ҳайъати раислари, ўринбосарлари, ҳоким муовинлари, маънавият маркази бошлиқлари, матбуот ходимлари қатнашдилар.

Кун тартибидаги масала юзасидан Избоскан тумани партия ташкилоти ҳайъати раисининг ўринбосари Муроджон Ҳамдамов, Ўзбекистон МТДП вилоят кенгаши Раёсати аъзоси Қамчибек Кенжа, Бўз тумани партия ташкилотининг ҳайъати раиси Хумоюн Акбаров сўзга чиқдилар. Вилоят ҳокими муовини Назиржон Саидов вилоятда партия ташкилотларига яратилаётган шароитлар, жамият ҳаётидаги демократик ўзгаришлар ҳақида, Ўзбекистон Миллий тиклаиш демократик партияси Марказий ҳайъати раисининг ўринбосари Тошпўлат Тошлонов ҳозирги даврда Ўзбекистон Миллий тиклаиш демократик партияси Марказий ҳайъати томонидан амалга оширилаётган ишлар, туман, шаҳар партия ташкилотларининг бошқа жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликда олиб борадиган ишлари, партиянинг ташкилий фаолияти тўғрисида сўзлади.

Ҳайъат йиғилиши ташкилий масалани ҳам кўриб чиқди. Унда Ўзбекистон МТДП вилоят кенгаши раисининг биринчи ўринбосари этиб, 1944 йилда туғилган, республика ёзувчилар уюшмаси аъзоси Одилжон Омонов, ташкилий ишлар бўлим бошлиғи этиб шоир ва журналист Ваҳобжон Тожиматов сайландилар.

Йиғилиш охирида Ўзбекистон Миллий тиклаиш демократик партияси вилоят ташкилотининг бир гуруҳ аъзоларига партиянинг янги нусхадаги билетлари топширилди.

ОМОНЛИК, ТЎКИНЛИК, ЯНГИ ҲАЁТ ДЕБОЧАСИ

Наврўзи олам, дунёнинг янги куни, баҳорий тенгкунлик қувончлари остонада турибди. Яқин бир аср давомида бу кўҳна байрамнинг бу қадар кенг қулоч ёйиб, мазмуни теранлашиб, бу қадар ҳаяжонли маъно касб этганини эслолмайсан киши.

Бу хосиятли халқ байрамининг мамлакатимизда улкан тантанага айланиши муҳтарам Президентимизнинг ташаббуслари билан боғлиқдир. Халқнинг удум ва анъаналарини эзозламоқ, суйган байрамларини эл-улусга қайтариб бермоқ жасорат, ўз юрти, тарихига эҳтиромдир. Куни кеча ҳукуматимизнинг барча даражадаги раҳбарлари иштирокида Наврўз тадориклари хусусида ўтказилган машварат кўнглимизни ўстирди. Нега Президентимиз ҳар бир кичкина нуқтага, рангларга, шиорларга, ёзилажак дастурхонлару катта сайиллар мундарижасига бунчалар жон қуйдириб диққат қилдилар? Байрам тадбирларини таҳлил этаётиб, Президентимиз анъаналаримиз аҳамиятини нозик идрок этди, файласуфона хулосалар чиқарди. Наврўз халқ байрами, ҳаёт ва умидлар шодиёнаси деб 1991 йилнинг баҳорида эътироф этилди ва халқимиз орзулаб кутадиган кунга айланди.

Мана, истиқлолнинг олтинчи баҳори юрагимизни қувватга, орзуларга тўлдириб келаётир. Мустақил Республиканинг Миллий боғидаги буюк байрам баҳорнинг майсасидек дилларимизда етилмоқда.

Истайман: унда ёшу қари ўз ижоди, ўз маҳорати, ўз ҳаваслариии намоён этса! Кўнгилларда эрк тошса, бахту шодлик нашидалари булоқдек тошса! Деҳқон боболар ўтсалар қўш-қўшиқларини гулдиратиб. Қайвони эналар ўтсалар «Олмани баргидаккина, жийдани баргидаккина» каби ўз хос қўшиқларини севалатиб. Янгроқ қах-қаҳаларга тўлса байрам либосига чулғанган яқин-йироқлар!

Дарҳақиқат халқ, майса ранг, оби ранг, нили ранг, зангор ранг, тўтиё ранг, оқ рангларни ҳаётининг асоси, кўнглининг суйгани билган. Бу ҳақда Президентимиз алоҳида эслатганлари бежиз эмас: халқ кўз ёшни эмас, қувончни, меҳнатни, тўйларни, ёруғликни хуш кўради. Бахшилари, шоирлари, ҳофизлари, муқаллидлари, дорбозлари, раққослари даврага кирмаган байрам — байрам эканми? Улар турли давраларга сочиладилар, элнинг сайилларига зийнату файз қўшадилар.

Наврўз бизга туганмас завқу илҳом беради. Бу куннинг файзидан ҳаётимиз қут-баракага тўлади.

Ойдин ҲОЖИЕВА

БЎЛАДИГАН БОЛАЛАР

Бўладиган бола бошидан маълум...

Айнан «бўладиган бола»лар билангина машғул бўлиб қолмасдан, бошқаларни ҳам шу сафга олиб чиқишга уринган миллатнинг эртаси равшан бўлади.

Сўнгги йилларда республикамизда тузилган жуда кўплаб жамғармалар, чунончи, Улуғбек ноидаги истеъдодларни қўллаш жамғармаси, «Камолот», «Умид» жамғармалари салоҳиятли ёшларга кўпроқ эътибор қаратмоқда. Бошқа ёшлар эса, (эҳтимол, улар сафида ўмидтейн сингари бир умр мактабда ўқитувчилардан дакки эшитиб, паст баҳо олишдан чарчамаган яширин даҳолар бордир) эътибордан четда қолгандек эди.

Маълумки, инсонпарвар жамият ҳеч қачон барча фуқароларидан ўта фаолликни талаб қилолмас, аммо инсонпарвар жамиятнинг энг муҳим белгиларидан бири унинг барча фуқаролари ҳақида қайғуришидир. Ва, табиийки,бу «қайғуриш» ёшларни муайян қолипларга солишга, ягона мафкурани зўрлаб сингдиришга уринишда эмас, балки жамият ёш аъзоларининг салоҳият ва имкон даражасида ижодий-ақлий, жисмоний меҳнат қилишларига шароит яратиб беришда намоён бўлади.

Фақат иқтидорли бир гуруҳ ёшларга бор эътиборни қаратиб, қолганларини «иккинчи нав» сифатида четга суриб этиб эса руҳий-маънавий ҳаётда ўзига хос бўшлиқни юзага келтиради. Назаримизда, куни кеча матбуотда эълон қилинган Республика Вазирлар Маҳкамасининг «Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастур тузиш тўғрисида»ги Фармойиши ушбу номатлуб бўшлиқни тўлдиришга ҳам қаратилгандек. Зеро, Фармойишдан мақсад кадрлар тайёрлаш бўйича давлат, жамият ва инсон фаолиятининг барча соҳаларини қамраб оладиган миллий дастур яратишдир.

Бироқ бу — кеча Фармойиш қабул қилинди, бугуннинг ўзида ҳамма ишлар юришиб кетади энди, деган гап эмас, албатта. Таъбир жоиз бўлса, Фармойиш узоқ давом этадиган жараённинг ибтидоси, холос. Юртимизнинг таниқли олимлари, мутахассисларидан тузилган комиссия ва ишчи гуруҳлари давлатнинг энг муҳим, энг устувор вазифаси сифатида кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастурни шу йилнинг 1 июлига қадар ишлаб чиқадилар.

Демак, бу дастур ҳаммамизники. Тўғри, Фармойишда бевосита таклифмулоҳазалар ҳисобга олиш механизми ҳақида сўз кетмаган, аммо, назаримизда, айниқса, матбуотда, хусусан, кундалик газеталарда миллий дастурга ўз муносабатларини билдириш орқали кўплаб фуқароларимиз ушбу эзгу юмушга ўз ҳиссаларини қўшишга мувоффақ бўларлар. Ахир, халқ учун яратиладиган дастур айнан шу халқнинг кўмаги билангина ҳаётбахш бўлиб қолиши ҳеч кимга сир эмас.

ПАРВОЗИНГ БАЛАНД БЎЛСИН, «УМИД»!

Биз яқиндагина «Ўзбекистон ҳаво йўллари» авиакомпанияси Американинг «Боинг» самолётларини ола бошлагани ҳақида хабар бергандик. Ўтган ҳафта эса бу борада яна бир эзгу қадам қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги иқтидорли ёшларнинг хорижда ўқишини қўллаб-қувватловчи «Умид» жамғармаси билан «Боинг» компанияси ўртасида ҳамкорлик шартномаси имзоланди.

Шартномани «Умид» жамғармаси бошқаруви раиси, республика Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки бошқаруви раиси Рустам Азимов ҳамда компания тижорат самолётлари гуруҳи президенти Р. Вудард имзоладилар.

Шартномага кўра «Боинг» компанияси Ўзбекистон авиасозлиги ва ҳаво транспорти соҳалари бўйича мутахассислар тайёрлашга яқиндан ёрдам беради. Авиация менежменти, самолётлар ҳаракатини бошқариш, маблағ билан таъминлашни ташкил этиш соҳалари ҳам «Боинг» раҳбарлари» университетида ҳамда Американинг бошқа нуфузли илмий муассасаларида ўқитилади. Узоқ муддатга мўлжалланган ушбу дастурнинг молиявий томони Америка компанияси зиммасида.

«МТ»: воқеалар, хабарлар

ФОЙДАЛИ ҲАМКОРЛИК

Жамғармалар ҳуқуқий-демократик жамиятнинг муҳим белгиларидан биридир. Жумладан, республикамизда анчадан буён фаол ишлаётган Германиянинг «Конрад Аденауэр» жамғармаси ҳақида батафсил маълумот бергандик.

Яқиндан бошлаб эса республикамизда Германиянинг яна бир жамғармаси ўз фаолиятини бошлади. Бу Александр фон Гумболдт номидаги жамғармадир.

Олмон олими номи билан аталадиган ушбу жамғарма 1953 йили ташкил этилган бўлиб, у давлат қарамоғидадир. Шунга қарамай, «Бош», «БМВ» сингари йирик концернлар билан ҳамкорлик қилиш жамғармага йиллик бюджетни юз миллион немис маркаси даражасига олиб чиқиш имконини берди. Жамғарманинг энг асосий вазифаси хориждаги илм пешволарини қўллаб-қувватлаш.

Шу кунга қадар фон Гумболдт стипендиясини 125 мамлакатнинг ўн саккиз минг олими олишга муваффақ бўлган, улар орасида 23 Нобел мукофоти совриндори бор. Эътиборли томони шундаки, республикамизнинг етти нафар олими ҳам ушбу фахрли стипендия соҳиби бўлишган.

Ўтган ҳафта Ўзбекистонга ташриф буюрган жамғарманинг Бош директори доктор Остен Тошкент ва Самарқанддаги илмий-тадқиқот институтлари раҳбарлари билан учрашди.

Шубҳасиз, бундай ҳамкорлик бизнинг илм-фанимиз тараққиётига хизмат қилади.

Гулчеҳра МУРОДАЛИЕВА

«ҚЎП КЕЛТИРИЛАДИГАН МИСОЛ»

«МТ»нинг 1997 йил 25 феврал (8) сонида эълон қилинган «Дахлсиз ҳуқуқлар» суҳбат-мақола мавзусига айрим иловалар

Республикамизда ташкил этилган Инсон ҳуқуқлари Миллий Марказининг раҳбари Акмал Саидов билан истеъдодли файласуф олим Азамат Зиёевнинг инсон ҳуқуқларининг назарияси ва амалиёти масалаларига бағишланган суҳбатида ниҳоятда долзарб мавзу кўтарилган. «Долзарб» дейилса, одатда, қишлоқ хўжалигимизда экиш-тикиш, терим мавсумига алоқадор турли-туман юмушлар хаёлимизга келади. Лекин, «Дахлсиз ҳуқуқлар» суҳбатида миллат тақдирини белгилаб берадиган том маънодаги долзарб мавзу атрофлича муҳокама қилинади. Шу боис, авваламбор, суҳбат қатнашчиларига ҳам, таҳририятга ҳам самимий миннатдорлик изҳор этиб қўймоқчимиз.

Энди бевосита айрим мулоҳазаталаб ўринлар хусусида тўхталмоқчимиз.

«Бизда етмиш йил инсон ҳуқуқларига фақат оврупоча ёндошув хос эди. Оврупоча ҳам эмас, балки социалистик, «марксча-ленинча» ёндошув. Масалан, социалистик ёндошувда ўша табиий инсон ҳуқуқлари тан олинмасди, инкор этиларди. Чунки ҳамма инсонга ҳуқуқни давлат инъом этади, деган ақида биринчи ўринда турарди.

Инсон ҳуқуқлари масаласида оврупоча ва шарқона ёндошув бор, буни ҳозир ҳеч ким инкор этолмайди... Ҳозирги демократиямизни, инсон ҳуқуқларига ёндошувни тушунтиришда ғарбликларда бир тушунмовчилик бор, мантиксизлик бор... Улар инсон ҳуқуқларига умуминсоний қадриятлардан келиб чиқиб ёндошишга, оврупоча ёки шарқча, ёки осиёча ёндошув бўлиши мумкин эмас, деган фикрни олға суришади. Менимча, бу нотўғри фикр. Нега? 1948 йилдаги умумжаҳон инсон ҳуқуқлари декларацияси — бу инсон ҳуқуқларининг оврупоча тушунишнинг яққол намунасидир... Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан қабул қилинган кўпгина халқаро ҳуқуққа тегишли ҳужжатлар америкача ёки америка-оврупоча тушунчасидадир. Бундан ташқари, халқаро ҳужжатлар туркумида Африка, Ислом дунёсида ёки Лотин Америкасида қабул қилинган инсон ҳуқуқлари декларациялари ҳам бор. Буларда у ёки бу минтақанинг инсон ҳуқуқларини тушуниш-даги хусусиятлари акс этган. Мана шундай ҳар бир минтақага оид инсон ҳуқуқлари декларацияси қабул қилинган-ку, демак бу халқаро тушунчаларга зид эмас экан-ку, ахир. Инсон ҳуқуқларида оврупоча ёки шарқча тушунча борми-йўқми деган саволимизга аксарият Ғарб олимлари «йўқ» деб жавоб беришади. Улар дунёда икки хил цивилизациянинг борлигини инкор этишмайди. Динларнинг, маданиятларнинг ҳам турлича эканини инкор этишмайди. Нега энди инсон ҳуқуқларига келганда икки хил тушуниш мавжудлигини тан олмаслик керак?!»

Кўчирма тамом.

Яна бир хатбошидан кейин юқоридаги фикр давом эттирилади:

«Ғарб билан Шарқда инсон ҳуқуқларининг умумий жиҳати ёки методологик фарқи қаерда, деган савол туғилади. Ғарбда, инсон ҳуқуқларини тушунишда индивидуализм ўта хос. Ҳар бир ижтимоий муносабатларда инсон ўзини биринчи ўринга қўяди. Шарқда эса аксинча, якка шахснинг эмас, балки жамоанинг манфаати биринчи ўринда туради. Шунинг учун ҳам бизга давлатни катта бир оила деб тушуниш хос. Ғарбда, Людовик XVIнинг сўзи билан айтсак, «Давлат — бу мен» деган ақида мавжуд. Бу Ғарб индивидуализмининг яққол кўринишидир. Бизда эса, ҳатто буюк сохибқирон Амир Темур ҳам ҳеч қачон мен — давлат демаган, гарчи Людовикка қараганда ўнлаб катта худудларни бошқарган бўлса ҳам. Бизда эса жамоа манфаати, оила манфаати, халқ манфаати инсон ҳуқуқлари ичида олдинги ўринда туради. Шарқ билан Ғарбдаги инсон ҳуқуқларини тушунишдаги энг катта фарқ шунда. Нима учун биз шу пайтгача буни исботлолмай келдик? Чунки социализмнинг, марксча-ленинча идеологиянинг асосий манбалари Ғарбдан олинган эди. «Марксизмнинг уч манбаи» деб Ленин айтган-ку, яъни: немис классик фалсафаси, Англиянинг сиёсий иқтисоди ва Франциянинг утопик социализми. Қаранг-а, ҳаммаси Оврупо!»

Кўчирма тугади.

Бизнингча, Ғарб билан Шарқ олимлари ўртасидаги тушунмовчилик, муаллиф таъкидлаётганидек, «ғарбликларда мантиқсизлик бор» эканини тасдиқламайди. Аксинча, бу тушунмовчилик масаланинг асл моҳиятини чалкаштираётган (русчасига айтганда, «подменять» қилаётган) Шарқ тарафдори бўлган олимнинг нотўғри тушунчаси сабабли пайдо бўлаётир.

Олдиндан айтиб қўймоқчиман: мен масаланинг суҳбатда кўтарилган назарий жиҳатлари тўғрисида фикр билдиряпман, амалий жиҳатини муҳокама қилаётганим йўқ.

Хўш, билиб-билмасдан йўл қўйилаётган чалкашлик нималарда кўринади?

Биринчидан. Ҳисоб-китоб нуқтаси нотўғри белгиланган. «Бизда етмиш йил инсон ҳуқуқларига фақат оврупоча ёндошув хос эди. Оврупоча ҳам эмас, балки социалистик, «марксча-ленинча» ёндошув», дейди муаллиф. Вақоланки, мустақил Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари қандай тамойиллар асосида барпо этилмоғи керак, деган масала хусусида гап кетаётир. Шундоқ бўлгач, Шўро давридаги шалоқ мафкуранинг шалоқ кўринишлари бизга ҳеч қандай тақлид учун намуна бўлмаслиги лозим. Қолаверса, Шўро даврида инсон ҳуқуқлари тўғрисида гап бўлиши мумкин эмасди. Инсон ҳуқуқлари масаласига «марксча-ленинча» ёндошув билан ҳисоб-китобни бошласак, биз умуман бу борада шўравийлардан узоққа кетмаймиз. Агар «марксча-ленинча» тушунчалар фақат Оврупони «олабўжи» сифатида кўрсатиш учун мисол тариқасида келтирилаётган бўлса, бу усул назарий масалани ҳал этишга мутлақо хизмат қилмайди.

Иккинчидан. 1948 йилда қабул қилинган «Умумжаҳон инсон ҳуқуқлари декларацияси»и инсон ҳуқуқларининг оврупоча кўриниши бўлса ҳам, аммо ҳозирча энг нуфузли ҳужжат ҳисобланади. Бу ҳужжат ҳали бирорта халқаро анжуман ёки ташкилот томонидан бекор қилинмаган. Биз, жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли вакили эканмиз, марҳамат қилиб, ушбу декларацияда қайд этилган тамойилларга амал қилмоғимиз шарт. Боз устига бизда халқаро ҳуқуқ устунлиги тан олинган. Мамлакатимиздаги ҳуқуқий қонун-қоидалар назарий ва амалий жиҳатдан «Умумжаҳон инсон ҳуқуқлари декларацияси»га зид бўлмаслиги кўзда тутилади. Чунки, муаллиф бошқа мақсадда бўлса-да эътироф этганидек, унда «дунёда икки хил цивилизациянинг борлиги... динларнинг, маданиятларнинг ҳам турлича экани» инкор этилмайди. Демак, инсон ҳуқуқлари дунё цивилизацияси, диний, маданий қурилмалари даражасидан кўра устивор мавқега эга. Яъни, инсон ҳуқуқлари қандайдир объектив ёки субъектив сабаблар туфайли чекланмайди, қандайдир «носоциалистик» қолипларга тиқиб қўйилмайди.

Учинчидан. «Ғарбда инсон ҳуқуқларини тушунишда индивидуализм ўта хос. Ҳар бир ижтимоий муносабатларда инсон ўзини биринчи ўринга қўяди», дейди муаллиф. Бизнингча, муаллиф Карл Маркс танқид қилган «индивидуализм»ни назарда тутяпти. Тўғри, кейинги гапда атаманинг номини «инсон» деб ўзгартиради. Дарҳақиқат, XIX асрда Оврупода маълум шахсни жамиятга қарши қўйиш тамойили (назарий) мавжуд эди. «Индивидуализм» деган атама ўшандан қолган. Лекин, «Умумжаҳон инсон ҳуқуқлари декларацияси»да К: Маркс томонидан танқид қилинган индивидуализм эмас, шахс — инсон ҳуқуқлари ҳимоя қилинади. Ахир, Президентимиз 1997 йилни «инсон манфаатлари йили» деб бекорга эълон қилмади-ку!

Тўртинчидан, «Давлат — бу мен» деган ақида XIX асрнинг биринчи ярмидаёқ нафақат Оврупода, ҳатто бу ақиданинг ўзи пайдо бўлган Ғарангистонда ҳам узил-кесил инкор этилади. Бу ақиданинг «Ғарб индивидуализми»га ҳозирги инсон ҳуқуқлари масаласида ҳеч қандай алоқаси йўқ. Қолаверса, 47 йил мобайнида муҳташам (1400та ҳовузи бор!) Версал саройини қурдирган Людовик XIY вафот этиши билан зулм-залолат жонидан ўтиб кетган фаранги халқи қиролнинг қариндош-уруғларини битта ҳам қолдирмасдан қириб юборадилар. Яъни, «давлат — бу мен» деган ақида қирол билан бирга дафн этилади. Кейинчалик бу ибора фақат салбий маънода ишлатилади, холос.

«Бизда эса жамоа манфаати, оила манфаати, халқ манфаати инсон ҳуқуқлари ичида олдинги ўринда туради», деган гап ҳам асосли эмас. Чунки муаллиф атайлаб «манфаат» ва «ҳуқуқ» тушунчаларини чалкаштираётгандек кўринади. Муаллифнинг эътирофидан «марксизм»нинг ҳиди келаётир («Оила, хусусий мулк ва давлатнинг келиб чиқиши» номли машҳур асар эсингиздами?). Вақоланки, манфаат билан ҳуқуқнинг ўртасида еру осмонча фарқ бор. Тўғри, баъзан жамоа ва халқ манфаати инсон манфаатидан устувор мавқега эга бўлиши мумкин. Лекин, фақат фавқулодда вазиятлардагина истисно тариқасида умумий манфаат устун бўлади, холос. Фақат манфаат устун бўлади, ҳуқуқ эмас! Бошқа пайтларда инсон ва унинг манфаатлари ҳамма нарсадан устун туради! Шу ўринда беихтиёр машҳур ёзувчи Эрнест Хемингуэйнинг «Алвидо, қурол!» романидаги мўъжаз парча эсга тушади: биринчи жаҳон уруши пайтида Италиянинг иттифоқчилари сафида жанг қилаётган америкалик кўнгилли лейтенант 1918 йили «Бор-э!» дейдию бемаъни қирғин-баротга қўл силтаб, суюклиси Кэтрин ҳузурига равона бўлади. Ундай зобитлар «қочоқ» дейилади. Ўша «қочоқ» шинам меҳмонхоналардан бирида ҳомиладор севгилиси билан яшай бошлайди. Ажабки, ўша меҳмонхонада илгари Италияда турли дипломатик хизматларни бажарган собиқ амалдор-граф Греффи ҳам кўнгилхушлик қилиб ҳордиқ чиқараётган бўлади; бу зот тўқсон тўрт ёшга кирган нуроний чол эди. Греффи юз йил умр кўришни орзу қиларди... Душман армияси эрта-индин Италияни батамом забт этиши мумкин эди. Шундай бўлса-да, граф Греффи парвойи палак меҳмонхонада билярд ўйнаб, «қочоқ» зобит (иттифоқдош!) билан май ичиб юради. Ларнинг муносабати ниҳоятда самимий эди... Улар ўзларининг яшаш ҳуқуқидан эмин-эркин фойдаланадилар. Бу воқеа 1918 йилда рўй беради. Мен бўлсам, беихтиёр ёқамни ушлайман: ахир, бизда эсингиздами, пахта терими мавсуми бошланса — бас, ҳатто нуроний чоллар ҳам белларига этак боғлаб пахтазорга отланардилар; ҳамма бирдан пахтакор бўлиб қоларди! Уларда (Оврупода) эса, уруш пайтида ҳам ҳатто душман нафақахўр чолларнинг оромини бузмайди. Ахир, инсон ҳуқуқи бундан ортиқ даражада муқаддас бўлмас! Демоқчиманки, ҳатто фавқулодда вазият рўй берган тақдирда ҳам инсон ҳуқуқлари устувор мавқега эга бўлмоғи шарт!

«Манфаат» ва «ҳуқуқ» бошқа-бошқа тушунчалар эканини аниқ-равшан билмоқ керак. Акс ҳолда, тушунмовчилик давом этаверади.

«Қаранг-а, ҳаммаси Овруп!»

Ниҳоят, инсон ҳуқуқларининг шарқона йўсинда ҳимоя қилинишига тарафдор бўлган олимнинг: «Бу ерда умумий тенглик, лекин турли хил нотенгликлар ҳам мавжуд. Бир мисол, ҳар бир эркакнинг тўрттадан жуфти ҳалолга эга бўлиши мумкин бўлса-да, заифа эса ҳеч қачон тўртта эрли бўлишига йўл қўйилмайди», дейишини ҳам ҳазм қилиш қийин. Ислом тарихини ва қонун-қоидаларини яхши билмайдиган «ғарблик» мутахассис шундай деса ажабланмасдик. Бироқ, «Ҳидоя»дек мўътабар китобнинг нашр этилишига бош-қош бўлган йирик олим томонидан бундай гап ҳатто мисол учун айтилса-да, ғалати кўринар экан! Бизнингча, у киши атайлаб масаланинг моҳиятини, юмшоқроқ айтганда, палағда қилмоқчи, шекилли. Бўлмасам, ислом «ақида»си бўйича азбаройи фоҳишаликка чек қўйиш учун тўрттагача хотин олишга изн берилганини «нотенглик» деб баҳоламаган бўларди. Қолаверса, аёл кишининг иккинчи ёки учинчи хотин сифатида эрга тегиш-тегмаслиги мутлақо ихтиёрийдир (бу ҳақда Қуръони каримнинг «Ан-нур», «Ан-нисо» сураларига ёки ҳазрат пайғамбаримизнинг муборак ҳадисларига қаралсин).

Назарий баҳс-мунозара ҳалол асосда бўлмоғи лозим. Акс ҳолда, томонлар ҳеч қачон бир-бирини қаноатлантирадиган ишонч-эътиборли илмий хулосага келмайдилар. Умуман, агар таги пуч бўлса, мунозара фақат бошқаларни чалғитади, вақтни беҳуда ўтказиш учун хизмат қилади, холос.

«Дахлсиз ҳуқуқлар» номли суҳбатда кўпгина мағзи тўқ фикр-мулоҳазалар, таклифлар ўртага ташлангани учун ҳам биз айрим чалкашликлар туфайли фойдадан кўра, зарар кўпроқ бўлишини истамаганимиздан кўнгилдаги гапларни ошкора баён қилдик.

Ноўрин гап айтиб қўйган ёки оғир ботадиган сўз ишлатиб қўйган бўлсак, муҳтарам муаллифлардан узр сўраймиз.

Набижон БОҚИЙ

ТАБИАТ РАСУЛИ НАВРЎЗ КЕЛДИ

(Тарихий лавҳа)

Кўҳна Тошкентнинг тор кўчаларида ҳувиллаган шамолнинг совуқ тиғи кесилди. Бўғотларда осилган сариқ сумалак йиғлаб адо бўлди. Ер ёш келинчакдек ҳарорати кўтарилди.

Наврўз! Ҳудсиз осмоннинг қаъридан кириб келаётган баҳор. Чоллар соқолларини шамшод тароқ ила тарашлайдилар, кампирлар серёғ қатиққа сочларини ювиб фарқларни ҳафсала билан очадилар. Қизлар эса қафас ҳовлиларига сиғмай типирлаган кабутарлардек томларга боқиб укалари билан жанжаллашиб аразлашадилар.

Ярим қоронғи далонларда болалар ошиқ ўйнаш ўрнига кураш тушган, ёғоч қиличларда машқ қилган. Меҳмонхоналарда хабар тарқалади. «Салим полвон бешинчи кун бўлди якка ўзи меҳмонхонада ётган эмиш, катта чилласи чиқмаган». «Милларлик Тошполвон ҳар куни саҳарлаб новвосини кўтариб тепаликка беш марта тушиб чиқяпти». Ўқчи маҳаллада камонларининг ипини қайта тортиб ўқларини обдон танлаб синчиклаб текширадилар. Икки юз қадамдан бир энлик қайрағоч тахтасини тешадиган ўқни тайёрладилар. Мабодо буни эплаган мерган номи оламни тутади, ўқ тайёрлаган устанинг эса ошиғи олчи, харидордан нени сўраса ҳадди сиғади...

Пешин намоздан чиққан чоллар йилнинг ҳисобини ағдарадилар, Наврўзга ҳам ҳафта қолибди. Баҳорнинг гирдибод шамоли ғаниблик, ғиббат, ҳасад ва ғаразни супуриб шаҳарнинг ташқарисига, даштлар бағрига ташлаб келгандай бўлади. Ҳамма гўзалликка ишқибоз. Бисотларини титиб гўзал либосларни оладилар. Тотли таомларга масалликлар, улоқ чопадиган отларга ем, урушадиган итларга гўшт, қўчқорларга махсус озуқалар тайёрлайдилар. Темирчилар урушқоқ хўрозларнинг оёғига ингичка тиғлар ясаб зукко талабчан эгаларига кўрсатишади.

Шаҳар ҳокимининг саройида эса машварат шамлар ёруғида ҳам давом этади. Ғазинадор тиллалар санаган, мукофотга ажратилган буюмларни саралаб тахлаган.

Наврўз кечаси ёш йигит ва қизлар ёстиққа ором бермай тўлғониб чиқадилар.

Наврўз! Тўрт даҳа, юзлаб маҳаллалардан отда, эшакда, туяда, пиёда одамлар Чорсига интиладилар. Сарбозлар шай. Кимки юртбузарлик қилиб ғанимликка юз ўгирса, раҳмсиз жазолаш амр қилинган. Чорсидаги ўнлаб булоқлар олдида зиёратчилар, ҳар бир булоқнинг ўз ҳикмати бор. Толдан баргак таққан қизлар ўз севгиларини сувда кўргандек унга тўқилган гулчамбарлар ташлайдилар. Келинлар фарзанд тилаб сувдек пок ва гўзал бўлиш учун булоқдан ичадилар...

Карнай тахдидли, чирманда шўх, ноғора шодон оҳангларига сурнай майинлик ато қилар, ҳаммани беллашувга чақирар.

Шоҳсупада ҳоким, қозикалон, беклар, машҳур навкарлар, уламолар тўпланган. Темур замонасидаги одатга кўра беллашув ёш болалардан бошланади. Кураш, отда чопиш, камон отиш. Бобом раҳматли курашда камон отишда ғолиб бўлгач, шоҳсупа олдига келади. Ҳоким даврага қарайди. Номдор бекларнинг бири ўрнидан туриб ҳокимга бош эгади. Ҳокимдан тасдиқ ишорасини олгач, болага мукофот пичоқни улоқтиради. Олқишлар, тасаннолар! Бола пичоқни илиб бош узра кўтаради. Омади чопиб, бекка яроқбардор бўлди. Бобом умрининг охиригача, 1920 йилгача пичоқни белидан қўймай шаҳид бўлди... Беллашувда ғолиб йигитларни беклар ўзларига навкарликка, қозикалон ўзига дарғазабликка, карвонбошилар эса қўриқчиликка танлайдилар. Озгина дилхиралик рўй бергандай ҳам бўлади. Қимматбаҳо либослар кийган бекнинг ўғли курашда ютқизиб қўйди.

Беллашувнинг ҳаками қанча бек ўғлига ён босган бўлса ҳам, халқ кўриб турибди, оддий яктакли боланинг ғолиблигини тан олишга мажбур.

Шоҳсупадаги заҳар босган уламоларнинг қошлари чимирилади. Асрий одат — қиз ва йигитлар кураши бошланади. Одат бўйича, қиз бола йигитнинг белидан икки қўлини ўтказиб ушласа ғолиб бўлади. Илондай тўлғонган, келишган қиз ғолиб бўлди. Юзини кўзигача беркитган бўлсада, даврада хабар тарқалди. Кўкча даҳаси қозисининг арзанда қизи эканлиги маълум бўлди. Қози соқолини тахдидли силаса-да, кўзларида шодлик ўйнади. Ишқилиб, Аллоҳ бахтини берсин. Қиз махсус ясалган иффат пичоғи билан йигитлар тақадиган, аммо ингичка ва гўзал мис нақшли камарга эга бўлиб, дугоналари ҳавасини келтиради.

Пешинга яқин байрам тизгини ечилади. Ҳокимлар зиёфатга, қолганлар эса ўз кўнгилларига ёққан тарафга: кимдир сомсапаз олдига, бошқаси ҳолвапазга ошиқади... Томошалар авжига чиққан, дарбозлар дорда, масхарабозлар ерда, шоирлар ўз давраларида, мушоира қизиган, кечга бормай янги шоирнинг номи шаҳарга тарқалади. Унинг ғазали хонадонларнинг энг ичкарларига ҳам кириб боради. Баъзилар қадимий бўзахўрликка йўртиб қолади. Қозиларнинг назоратчиси сарбозлари билан, шогирдпешалар шаробхона ҳаҳлига қўшилиб кетган. Тахдидли, чўртқесар, бир сўзли, бақироқ қариялар ҳам юмшаб қолган, йигитлар ҳаддиларидан ошмаса, шўхликларини кўрмаганликка соладилар. Дили покни тили ҳам, қилиғи ҳам пок. Наврўз — қайта туғилиш. Қишнинг ҳасадли заҳридан, қаҳратоннинг аёзли адоватидан, илиқ оромбахш қуёш нурларидан янги йил, янги насиба, янги қисмат, янги олам, янги бахт, янги тахт туғиляпти. Оғоҳ бўл, инсон. Кечаги ғамандуҳларни унут. Адоват юзини эрит. Чарақлаган оламдан қалбингни ёрит. Оташпарастлар, бутпарастлар ва яна қанча динлар ҳукмронлик қилди. Наврўз эса тахтда қолди.

Аллоҳ табиатни яратар экан, ўзининг расули бўлмиш баҳор орқали ўз бандасига муқаддас китоби — табиат орқали ошиқлик ҳокимлиги амрини юборяпти. Муҳаббатнинг жарчиси — Наврўз ва унинг амрига бўйин эгиб, бахтли бўлайлик.

А. ЮНУС

Доно онамга ХИЗМАТ қилдим

Битикларда аёллар васфи

Туркий халқларда қадимдан аёлларга ҳурмат-эҳтиром юқори даражада бўлган. Барча туркий халқлар учун муҳим тарихий давр бўлган Буюк Турк ҳоқонлигининг ижтимоий-сиёсий ҳаётида аёлларнинг эгаллаган ўрни ва мавқеи бундан далолат беради. VI—VIII асрларда ҳукм сурган ҳоқонлик ўз даврида дунёнинг энг қудратли давлатларидан бирига айланган эди. Ушбу даврда яратилган Ўрхун-Энасой битиклари аждодларимиз тарихи ва маданиятига оид муҳим маълумотларни ўзида жамлагандир. Бу битиклар ранг-баранг мавзуда бўлиб, уларда, шунингдек, қадим аждодларимизнинг хотин-қизларга бўлган муносабати ва аёлларнинг жамият ҳаётидаги иштирокига оид маълумотларни ҳам учратиш мумкин.

Сибириёдаги Энасой (Енисей) дарёси ҳавзаларидан кўп сонли ёдгорлик тошлари топилган. Бу битиктошларнинг аксарият қисми марҳумлар, жангда ҳалок бўлган кишилар хотираси ва шарафига ўрнатилган қабртошлардир. Қабртошлар асосан марҳумнинг қариндош-уруғлари, оила аъзолари томонидан ўрнатилган. Қизиғи шундаки, қабртошдаги хотира сўзлари марҳум тилидан баён қилинган. Олтинкўл битиктоши деб аталадиган ёдгорликда ватан севгиси ва она ҳурмати муносиб ифодаланган ушбу сатрлар ҳам марҳум тилидан келтирилган: «Ўн ай элтди, ўгум келурти. Элимка эрдам учун мен ерладим. Элим ўкунчинга қалин йағиқа қийматин тегипан адрилдим. Йита!» — «Ўн ой кўтариб юрди (онам), дунёга келтирди. Мен элимга фазилатим, бурчим учун жойлаштдим. Элим қайғуси учун кўп сонли душманга мардонавор ҳужум қилиб ҳалок бўлдим. На чора!».

Шунингдек, қадимги туркийларда аёлга, онага ҳурмат кучли бўлганлиги битикларда акс этган иборалар орқали ҳам ёрқин намоён бўлади. Фарзандларнинг эл, ватан ва она олдидаги бурчи улуғ фазилат ва шарафли иш ҳисобланган. Қадимги туркчада бунга нисбатан **«Эр эрдами»** таъбири қўлланилган. Бу сўзнинг луғавий маъноси **«йигитлик бурчи, фазилати»** демакдир. Йигитлар халққа ва ота-онага хизмат қилишни, душманга қарши курашишни «Эр эрдами» деб билганлар. Чақул битиктошида акс этган ушбу сатрлар бунга яққол мисол бўла олади: «Элимка тапдим, билга ўгум тапдим, қадашим тапдим. Эрдамим!» — «Элимга хизмат қилдим, доно онамга хизмат қилдим, дўстимга хизмат қилдим. Фазилатим!» Юқорида келтирилган сатрларда яна бир диққатга сазовор жойи битик соҳиби тарафидан онасининг **«билга ўгум»**, яъни **«доно онам»** дея таъриф этилишидир. Қадимги туркчада **«билга»** сўзи **«доно, буюк ақл эгаси»** деган маънони билдирган ва фахрий унвон тариқасида халқ, давлат учун хизмати сингган кишиларга нисбатан қўлланилган. Бундай кишилар халқ орасида катта ҳурматга эга бўлиб, уларнинг исмига ушбу атама қўшиб айтилган. Масалан, Билга Тўнюқуқ, Билга ҳоқон каби. Юқорида келтирилган лавҳада онанинг фарзанд учун берган тарбияси доноликка ҳисобланиб, унга нисбатан «билга» сўзи ишлатилган.

Энасой битиктошларининг аксарияти ёдгорлик бўлганлиги учун уларда марҳумнинг қаҳрамонликлари баён қилинган. Шу билан биргаликда битиктошларда акс этган ёднома сатрларида марҳумнинг аёли, қизлари ва келинлари хотирланиб, уларнинг дийдорига тўя олмаганлиги таъкидланади. Ёдгорлик тошларининг бирида шундай дейилади: «Қуйда қунчуйума, қиз, ўғлим, бегимка, қадашимқа бўкмадим. Уч элиг яшима адрилдим. Инанг Уғрач бен» — «Юртимда хонзодам қиз болам, бегимга, дўстимга (дийдорига) тўймадим. Қирқ уч ёшимда вафот этдим».

Мўғулистондаги Ўрхун дарёси ҳавзаларидан топилган битиктошлар эса Буюк Турк ҳоқонлиги ижтимоий-сиёсий ҳаётига оид муҳим маълумотларни ўзида акс эттиргандир. Ушбу битиктошлардаги маълумотлар воситасида Турк ҳоқонлиги тарихига назар ташлар эканмиз, ҳоқонлик сиёсий ҳаётида аёллар ҳам катта рол ўйнаганликларига гувоҳ бўламиз. Турк ҳоқонлиги даврида Туркистон, яъни Марказий Осиёнинг сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётида хонзода аёллар жуда муҳим ўрин тутганлар. Улар давлат ишларида фаол иштирок этиб, айримлари эса маълум вақтларда давлат тепасида бутун мамлакат ишларини бошқарганлар. VI—IX асрларда Туркистоннинг турли вилоятларида муомалада бўлган қадимги мис тангаларда ҳоқоннинг сурати ёнида унинг аёли, яъни турк маликасининг сурати ҳам акс эттирилган. Бундай тангалар Самарқанд, Бухоро, Шош, Панжикент, Фарғона, Чағониён, Еттисув ва бошқа вилоятларда зарб этилган.

Туркистонда маликалар «Хотун» номи ёки лақаби билан аталган бўлиб, бу ном фақат ҳоқон оиласига мансуб бўлган хонзода аёлларга берилган. Одатда бу ном ҳоқоннинг биринчи аёли исмига қўшиб айтилган. Ҳоқоннинг онаси деганда унинг онаси эмас, балки «катта онаси», яъни отасининг биринчи аёли назарда тутиладди. Хотун саройда ҳоқонга маслаҳатчи, шаҳзодалар тарбияси билан шуғулланувчи сифатида иш юритган ва ҳокимиятда кенг ҳуқуқларга эга бўлган. Хотун давлат мажлиси «қурултой»да иштирок этган, баъзан элчиларни қабул қилган. Хотуннинг фарзанди тахт вориси ҳисобланган. Ҳоқоннинг вафотидан кейин саройда муносиб эркак меросхўр йўқ бўлса, тахтни хотун эгаллаган.

Ўрхун битиктошларининг бирида турк ҳоқонлари билан биргаликда Элбилга Хотун фаолияти ҳақида ҳам маълумотлар учрайди. Битиктошда Элбилга Хотун Турк ҳоқонлиги истиқлолга эришувида буюк ҳисса қўшган аёл тимсолида гавдалантирилади. Тарихдан маълумки, 630—680-йилларда Хитой империясига ярим вассал давлат бўлиб қолган Турк ҳоқонлиги турк халқининг истиқлол учун олиб борган тинимсиз курашлари натижасида 681 йилда мустақилликка эришади. Бу курашларга бош бўлганлар орасида турк беги Қутлуғ ва унинг аёли ҳам бор эди. Ҳоқонлик истиқлолга эришгач, Қутлуғ «Элтериш ҳоқон» номини олди. **«Элтериш»** қадимги туркчада **«эл-ни, давлатни тўплаган»** деган маънони билдиради. Қутлуғ ҳоқоннинг хотини эса «Элбилга Хотун» номига эга бўлди. **«Элбилга»** сўзи **«эл-нинг, давлатнинг доноси»** маъносида эди. Элбилга Хотун эри Қутлуғга доно маслаҳатгўй бўлиб, халқнинг муҳаббатини қозонгани учун шундай шарафли номга муяссар бўлди. Туркий халқларнинг истиқлол учун бошлаган ҳаракати ва унга бош бўлган шахслар битиктошда Билга ҳоқон тилидан шу тарзда баён этилган: «Табғач қаған турк будун ўлурайин, урғсиратайин тер эрмиш, йўқаду барур эрмиш. Уза турк тангриси, турк идуқ ери, суби инча итмиш; «Турк будун йўқ бўлмазун тейин, будун бўлчин тейин, қанғим Элтериш қағаниғ, ўгум Элбилга қатунуғ тангри тўпусинта тутуп, йугару кўтурмиш» — «Хитой ҳоқони турк халқини ўлдирайин, уруғини қолдирмайин — дер экан, уни йўқотиб бораётган экан. Аммо юқорида турк тангриси, туркнинг муқаддас ер-суви шундай тартиблабди: «Турк халқи йўқ бўлмасин деб, халқ бўлсин», деб отам Элтериш ҳоқонни, онам Элбилга Хотунни тангри ўз мартабасида тутиб, юқори кўтарган экан».

Қутлуғ (Элтериш) ҳоқон 691 йилда вафот этгач, Элбилга Хотуннинг зиммасига фарзандлари — 8 ёшли Билга ва 7 ёшли Кул Тегинни ҳукмдорларга хос хислатларга эга қилиб тарбиялаш вазифаси тушади. Чунки улар тахт вориси эдилар. Шаҳзодалар ёш бўлганлиги сабабли тахтга марҳум ҳоқоннинг иниси Қапоғон (691—717 йй.) чиқади. Оға-инилар вояга етгач, тахтга чиқиш ҳуқуқига эга эди. Элбилга Хотун уларни жасур ва ақлли қилиб тарбияладики, бу икки оға-ини Турк ҳоқонлиги ўз даврида дунёнинг қудратли давлатларидан бирига айланишида катта хизмат кўрсатдилар. Кейинчалик, 717 йилда Билга ҳоқон, Кул Тегин «Субоши» (лашкарбоши) сифатида ҳамжиҳатликда давлатни бошқардилар. Бунгача амакиси Қапоғон ҳоқонга садоқатли хизмат қилдилар. Уларнинг бу қадар аҳиллиқда иш юритишлари ва кучли шахсиятга эга бўлишларида Элбилга Хотуннинг хизматлари катта бўлган, албатта. Шу сабабли у Кул Тегин хотирасига 732 йилда ўрнатилган ёдгорликда ўғли Билга ҳоқон томонидан «Умай»га менгзатилиб хотираланади.

Умай ёки Умай она қадимги туркларда болаларни кўриқловчи, оналик васфига эга бўлган илоҳа ўлароқ билинган. Битиктошда унга ҳоқон шундай дейди: «Қангим қаған учдуқда иним Кул Тегин йити йашда қалти. Умай тег ўгум қатун қутинга иним Кул Тегин эр ат булди» — «Отам ҳоқон ўлганда иним Кул Тегин етти ёшда қолди. Умайдай онам, хотун бахтига иним Кул Тегин қаҳрамон деган ном топди».

Турк ҳоқонлигининг истиқлолга эришуви ва юксалишида муҳим рол ўйнаган, уч турк ҳоқонига «айгучи» (вазир)лик қилган Тунюқуқ тарафидан иншо эттирилган битиктошда ҳикоя қилинган мана бу воқеа ҳам диққатга сазовордир: «Табғач суси бар эрмиш, ўл сабиғ эшидип, қағаним бен эбгару тушайин теди. Қатун йўқ бўлмиш эрти, ани йўғлатайин теди. Су баринг теди» — «Хитой қўшини бор экан, ўша гапни эшитиб, ҳоқоним, мен уйга тушайин, деди. Хотун вафот этган эди. Унинг жанозасини ўтказайин, деди. Қўшин билан боринг деди». Мазкур воқеа 710 йилда бўлиб ўтган. Бу вақтда Хитой бошчилигида ҳоконликка қарши кучли иттифоқ вужудга келган бўлиб, вазият жуда оғир эди. Ҳоконлик қўшинлари сафарда экан. Қапоғон ҳоқонга аёлининг вафот этгани ҳақида хабар келади. Таҳликали вазиятда бўлишига қарамай, у қўшинга бош қилиб тажрибали ва ишончли киши бўлган Тунюқуқни қолдиради. Ўзи эса аёлининг жанозасини ўтказиш учун пойтахтга қайтади.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, араб истилосига қадар Туркистонда аёлларнинг, хусусан, хонзода аёлларнинг мақвеи жуда баланд бўлган. Бундан нафақат хитой, араб, форс тилидаги манбалар, балки қадимги туркий манбалар — Ўрхун-Энасой битиклари, шунингдек, ашёвий ёдгорликлар ҳам далолатдир. Хонзода аёллар давлат ишларида фаол иштирок этиб, мамлакатлар ўртасида яқин алоқалар ўрнатишда муҳим ўрин эгаллаганлар. Зарур бўлганда эса тахтни ҳам эгаллаб, давлат ишларини муваффақиятли бошқарганлар. Шунинг учун туркий халқларда аёл қадимдан муносиб қадрланиб, доим ҳурмат ва эъзоз остида бўлган. Қадимги туркийлар «Умай она»га, «аждодлар руҳи»га сиғинганлар. Шунинг учун бўлса керак, бизнинг давримизда ҳам ота-онага чуқур ҳурмат билан муносабатда бўлиш ахлоқий мезонларда муқаддас саналади.

Ғайбулла БОБОЁРОВ,
Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти аспиранти

Туркияда ТОНГ ЮЛДУЗИ ЧИҚДИ

Чўлпоннинг пурвиқор, пурмаъно, ёқимли, латиф сиймосига бир назар ташланг... Мен Чўлпон суратига қарар эканман, ҳар гал ундан нур таралаётганини, қандайдир илоҳий ёғдуни ҳис қиламан, ҳатто кўраман. Сурати шунчалар жозибали, ёқимли, сир-асрорлики, тийнати қандай бўлганикин, деб ўйга толаман...

Машҳур халқ бахшиси Эргаш Жуманбулбул ўғли:

Айтмоқ керак
назаркарда эрларни,
Ўз вақтида гуркираб
ўтган шерларни,

— деган эди.

Ҳа, Чўлпон назаркарда эр эди, ўз жонини тиккан муқаддас туйғуларга нур, ёғду, кўркамлик ҳадя этди. Яшаш завқи, курашиш ибрати, ижод иштиёқи, иймон бутунлиги, маънавият ва маърифат устиворлиги намунасини амалда кўрсатиб кетди. Шу боис Ватан, миллат фарзандига айланди! Шоир овозини ўчирмоқчи бўлдилар, аммо ўчира олмадилар, аксинча, баралла янгради. Исёнкор жисмини йўқотдилар, лекин тириклардан кўра тирикроқ Чўлпон миллат, Ватан, эътиқод учун кураш ибрати бўлиб қолаверади.

Чўлпоннинг табаррук номи, у қолдирган буюк адабий-бадиий мерос бугунги ҳаётимизга ҳамоҳанг, истиқлол олдимизга қўйган бир қатор муаммоларни ечишда, хусусан, маънавий ва маърифий, ахлоқий-маданий ишлар борасида Президентимиз томонидан ўртага ташланган назарий ҳамда амалий масалаларни ҳал қилишда бизга қўл келмоқда. Чўлпон абадияти, Чўлпон ибрати шулар билан чекланиб қолмайди. Чўлпон хорижий мамлакатлардаги бизга хайрихоҳ дўст-биродарларимиз, ватандошларимиз наздида ҳам ватанпарварлик, истиқлол, озодлик, ўзбекликнинг ёғдуси сўнмас ўчоғидир. Шу жиҳатдан абадий дўст, қонқардош Туркияда Чўлпон ҳаётлик чоғидаёқ бошланиб, турли тўсиқлар, ғовлар, чеклашларга қарамай мунтазам давом этган, сўнгги беш-олти йил ичида, яъни мустақиллигимиздан сўнг янада кучайган чўлпоншунослик саҳифалари билан танишиш мароқли ва завқлидир.

ЧЎЛПОН ТУРКИЯГА ҚАЧОН ЕТИБ БОРГАН?

Баъзибир манбалар, кексаларнинг хотираларига қараганда Чўлпон, Фитрат, Беҳбудий каби миллатпарвар намояндалар курашларда чиниқиб, ижодда чақмоқ мисоли кўриниб Туркияда ҳам машҳур бўла бошлаганлар. Бунга ижтимоий ҳаётдаги ўхшаш вазиятлар, воқеа-ҳодисалар, асримизнинг ўнинчи-йигирманчи йилларига келиб ўзбекларнинг турклар ҳаёти, адабиёти, санъати ва маданиятига қизиқишларининг ортиши, Ўзбекистоннинг Туркияга яқинлиги, дин, тил, мақсад-эътиқод бирлиги каби ҳолатлар ҳам сабаб бўлган эди.

Биз бунда Чўлпон ва унинг Туркияда илк бор танилиши, ўрганилиши ва тадқиқ этилиши тарихининг айрим саҳифаларига кўз ташламоқчимиз.

Шундай қилиб, Туркия Чўлпонни жуда эрта таниди ва илк танишувданоқ уни севиб қолди. Дарҳақиқат, чўлпоншуносликнинг турк саҳифаларининг қамрови кенг, саҳифалари бой ва ранг-барангдир.

1913-14 йилларда «Қаландар», «Мирзақаландар», «Андижонлик», «Чўлпон — тонг юлдузи» тахаллуслари билан ёзиб, «Садойи Туркистон», «Садойи Фарғона», «Туркистон вилоятининг газети» каби маҳаллий рўзномаларда, шунингдек, Ўринбургда чиқадиган «Шўро» номли ойномаларда чиқиб туриш уни бутун Шарқ оламига танитади (Маълумки, рус ва туркий тилларни мукаммал эгаллаган ёш Чўлпон 1917-1918 йилларда Ўринбургда ташкил этилган Бошқирдистон Миллий жумҳуриятлари раисининг котиблигида биринчи котиб бўлиб ишлаган). Кейинчалик эса «Туркистон», «Чиғатой гурунги», «Иштирокиюн», «Қизил байроқ», «Туркроста», «Бухоро ахбори», «Деҳқон» сингари вақтли матбуотларда чоп этилган шеърлари жуда оммалашиб кетади. Чўлпоннинг 1922-26 йилларда босилиб чиққан «Уйғониш», «Булоқлар», «Тонг сирлари» каби шеърий тўпламлари турли йўллар билан (кўпроқ Ўринбург, Қозон, Озарбойжон, Қирим орқали) ҳатто Анадўли — Туркиягача етиб боради ва маърифатли, ўқимишли кишилар миллий кутубхоналари жавонларидан муносиб жой олади. Туркиялик кекса зиёли — афандиларнинг, биз учрашиб суҳбат қурган кишилар (92 ёшли ўқитувчи-мураббий Маҳмуд Али, 90 ёшли маърифатчи Ҳасан Ўрхон ва б.)нинг хотирлашларича, ўша 20-30-йилларда бошқа туркий халқларнинг озодлик йўлида исёнкор адиблари каби Чўлпоннинг шеърлари ҳам оммалашган. Шоирлар, хусусан, ёш адибларга муайян таъсири бўлган.

Анадўли, Истанбул, Куниё, Измир, Оқшаҳар, Тегирмон Дара ва бошқа катта-кичик шаҳарларда яшовчи кекса маориф ходимлари, ўқитувчи-мураббийлар, маданият, маънавият ва маърифат соҳасида ишлаган кишиларнинг ўзлари шоҳид бўлган, ота-боболаридан эшитган хотираларига кўра, Чўлпоннинг «Менинг товушим», «Куз», «Бузилган ўлкага», «Юпатмоқ истаги», «Халқ», «Кўзғалиш», «Қор», «Бир тилла қўнғиз», «Япроқ учун» каби армонли, дардли, исёнкор шеърлари мактабларда, олий ва ўрта ўқув юртларида, шоиру ёзувчилар давраларида, маданият, маърифат ва маънавият ўчоқларида жаранглаган. Жумладан, «Турк тили ва адабиёти» қомусининг Чўлпонга бағишланган саҳифасида Абдулҳамид Сулаймон ўғлининг туркистонли машҳур шоир, адиб, драматург эканлиги, у Андижоннинг «Қатортерак» маҳалласида Мулла Сулаймон оиласида дунёга келгани, отаси деҳқончилик, ҳунармандчилик, баззозлик билан шуғуллангани таъкидлаб ўтилади. Чўлпон аввал эски мактабда, сўнгра эса Андижон ва Тошкентдаги мадрасаларда таҳсил олгани айтилади. Турк, араб, форс, рус ва бошқа тилларни мукаммал билиб олгани, Шарқ ва Оврупо адабиётидан яхшигина хабардорлиги, ижоди асримиз бошларидаги маърифатпарварлик йўналиши таъсирида шакллана борганлиги қайд этилади. 1913-1914 йилларга келиб шоир ижоди камол топгани, дастлабки китобларида миллат дарди, Ватан туйғуси акс этгани кўрсатиб ўтилади. 1937 йилнинг 17 июлида қамоққа олиниб, 1938 йилнинг 4 октябрида ваҳшиёна отиб ташлангани маълумот тарзида кўрсатилади.

Шундай қилиб, турк чўлпоншунослиги уни ёдлаш, ижодини ўрганиш ва тадқиқ этиш, асарларини тарғиб-ташвиқ қилиш ҳисобига кенгайиб, ўсиб боради. Турк чўлпоншунослигида 1994 йил турк маданиятини тадқиқ этиш институти томонидан чиқарилган доктор Ҳусайн Ўзбойнинг «Чўлпоннинг шеърлари. Матн. Таржима.» китоби йирик воқеа бўлди, дейиш мумкин. Китоб жуда катта ҳажмда Анқарада босилиб чиққан. У 538 саҳифадан иборат. Китоб сўнггида 44 муаллифнинг Чўлпон ҳақидаги бевосита ёки билвосита мақола ва китоблари библиографияси берилган. Мазкур тўплам: «Бу китобни 1929—38 йиллар орасида шаҳид этилган мингларча туркистонийларнинг ёркин руҳи ва бугунги мустақил Ўзбекистоннинг буюк келажагига бағишлайман» деган ҳаяжонли бағишлов билан очилади.

Узоқ изланишлар, бекиёс машаққатли меҳнат натижасида ёруғ дунё юзини кўрган «Чўлпон шеърлари» китоби сўзбоши, Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпоннинг ҳаёти ва адабий шахсияти; Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпоннинг асарлари бадиий хусусиятлари ва матнлар: «Уйғониш», «Булоқлар», «Тонг сирлари», «Ўзбек ёш шоирлари»дан илова шеърлар ва библиографиядан иборат.

Тадқиқотчи Чўлпонга хос санъат, исёнкор руҳ ва ижтимоий-сиёсий ҳаёт муаммолари, инсон руҳияти, кайфияти, ҳолатлари, тузумдан норозилик, келажакка умид, халққа ачиниш ва курашга чорлаш кабиларни зукколик билан таҳлил этади.

Ўзбой китобнинг ўзбекча ва туркча матнини тайёрлашда ўзбек мунаққидларининг асарларидан фойдаланган, уларга ўз миннатдорчилигини билдириб ўтган.

1994 йилнинг охирлари ва 1995 йилнинг бошларида Анқарага илмий сафарга борганимда «Чўлпоннинг шеърлари» китобини сўраб-суриштирдим. Шу пайт Ҳусайн Ўзбой Анқарада йўқ экан. Китобни ҳеч қайси дўкондан топа олмадим.

— Китобни ахтариб овора бўласиз, хожам, — деди Маданият вазирлиги Халқ маданияти тадқиқоти ва тараққиёти Бош мудирлиги ходими, таниқли халқ адабиёти тадқиқотчиси Мавлуд Ўзхон. — Чўлпон шеърлари босилиб чиққач, қўлма қўл бўлиб кетди. Олган олди, ололмаган армонда қолди. Истиқлол маршини ёзган Меҳмад Акиф Эрсой туркларга қанчалик қадрдон ва суюкли бўлса, биз учун Чўлпон ҳам шунчалик азиз ва мўътабардир.

Мавлуд Ўзхон айтганидай, «Чўлпоннинг шеърлари»ни Истанбулда ҳам, Анқарада ҳам, Измиру Куниёдан ҳам топа олмадим. Унинг бир нусхасини фақат турк маданияти тадқиқоти институтидангина топдим. Китобни илк бор қўлимга олган пайтдаги ҳолатимни сўз билан ифодалай олмайман. Тезроқ Ватанимга қайтишни, китобни шоирнинг минг-миллионларча мухлисларига кўрсатиш, уларни севинтиришни истайман... Шу орада Туркияда беш-ўн кун қолиб Чўлпон ҳақидаги турк қардошларимнинг фикр-мулоҳазаларини ёзиб олдим.

Сулаймон Мардон ўғли (Ҳожи Бектош Қала вақфининг вице президенти, Ўзбекистон «Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармаси Анқара бўлимининг бошлиғи, шоир): — Мени гўзал Ўзбекистоннинг ошиғи, қаҳрамон, мард, танти ўзбек халқининг энг қадрдон дўст-биродари деяверинг.

Азиз газетхон, остига «Мен юртимнинг пок истакли кучиман» деб ёзилган Чўлпоннинг гўзал сиймоси акс этган ушбу сурат доктор Ҳусайн Ўзбойнинг «Чўлпоннинг шеърлари» китобида берилган. Айтишларича, шоир қатл этилган кунларда ана шу сурат Туркия газеталари ва журналларида ёзилган таъзияномалар билан биргаликда чоп этилган ва у жумҳурият бўйлаб тарқалган, адиб мухлисларини изтиробга солган экан. Ва яна хабар беришларича, плакатлар, тақвимларда ҳам нашр қилиниб тарқатилган экан...

Ҳа, Ўзбекистонни, яъни ота юртимизни жуда-жуда севаман. Унинг одамларини, адабиёти, санъати, маданиятини беҳад эъзозлайман. Доктор Ҳусайн Ўзбойнинг «Чўлпоннинг шеърлари» китоби қўлимга тушди-ю ҳамма ишларимни йиғиштириб қўйиб бир кечаю бир кундузда ўқиб чиқдим. Бунда ўзбекистонлик қардошларимдан Ўзбекистонда икки дафъа бўлганимда озми-кўпми ўрганиб олганим — ўзбек тилини билишлигим жуда қўл келди. Ўзим ҳам озми-кўпми шеърлар битиб тураман. Бахши — узонлар оиласида тарбия топганман. Туркий халқлар шеъриятидан ҳам озми-кўпми хабардорман. Хусусан, Жалолиддин Румий, Юнус Эмро, Ҳожи Бектош Вали, Навоий каби мумтоз адабиёт вакилларини вақти-вақти билан ўқиб тураман. «Истиқлол марши»ни ёзган шоир Меҳмад Акиф Эрсой, Урхон Вали Каник, Аҳмад Ҳамди Танпинор, Фориқ Нафиз Чамлибел, Ошиқ Вайсал Шотируғли, Муса Мардон ўғли ва бошқа шоирлар ва ошиқлар шеърларини ёқтираман. Аммо, Чўлпонни ўқидиму хаёлларим, шеърият ҳақидаги ўйларим, фикр-мулоҳазаларим остин-устун бўлиб кетди, десам муболаға эмас. Ана шеърият, ана буюклик, ана нафосат.

«Янги Зарафшон», «Сезги», «Зарафшон», «Қаландар ишқи», «Табиатга», «Ўзбек қизи учун», «Гўзал Туркистон», «Бокуга, Шарқ қурултойига кетганда», «Мен ва бошқалар», «Бузилган ўлкага», «Қўзғалиш» шеърларини ўқиб, мен Чўлпоннинг миллат ва Ватан учун жонини тиккан шахс эканлигини англадим. Ўзбекистон «Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармасининг Анқарадаги бўлими бошлиғи сифатида унинг тузукларидаги қонун-қоидаларга, талабларга қатъий амал қилган ҳолда Чўлпон, Фитрат каби жафокаш, бевақт шаҳид кетган буюк шоирларнинг Туркияда ўқилиши, ўрганилиши ва тадқиқотига оид маълумотларни тўплайман, нашр этилмаган асарларини турк тилига ўгиртириб, она юрт китобхонларига етказишга астойдил ҳаракат қиламан...

Али Аббос Чинор (фолклоршунос олим, ўзбек ва қозоқ шоирлари асарларининг таржимони, Жамбул, Абай шеърларини турк тилига ағдариб, нашр эттирган тадқиқотчи-таржимон, Мугла университетининг профессори):

— Ота юрт шоирлари ижоди билан яқиндан танишман. Улардан бир қанчасини асл нусхасидан турк туркчасига ўгирганман. Бир қатор мақолалар ёзиб, қозоқ, қирғиз, ўзбек фолклори, ёзар-адиблари меросининг энг гўзал намуналари билан Ватаним китобхонларини таништирганман. Таниқли тадқиқотчи Доктор Ҳусайн Ўзбой томонидан нашрга тайёрланган Чўлпоннинг шеърларини мароқ билан ўқиб чиқдим. «Чўлпоннинг шеърлари» китобининг босилиб чиқиши турк маданияти тарихида воқеа бўлди дейиш мумкин.

Режаб Шенол (Ўзбекистон «Олтин мерос» халқаро хайрия жамғармасининг Истанбул бўлими бошлиғи):

— Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов менинг энг севган адибларимдир. Яқинда турк олими тайёрлаган «Чўлпоннинг шеърлари» китоби қўлимга тушиб қолди. Уни ўқидиму ҳаловатим бузилди, яхши томонга, албатта.

Бундай дил сўзларини кўплаб келтириш мумкин. Биз уларни Анқарада, Истанбулда, Куниёдаги суҳбат-мулоқотларда, баҳс-мунозараларда эшитдик. Хонадонларда, илмий-ижодий муассасаларда тингладик. Ён дафтарларга, сафарнома саҳифаларига қайд қилдик.

Бугун Чўлпон юлдузи Туркия осмонида ҳам балқиди.

Малик МУРОД,
профессор

Инсон хотираси

МИЛЛАТПАРВАР МУАЛЛИМ ЭДИ...

Ўтмишимизга ҳаққоний баҳо берилаётган ушбу кунларда, нафақат улкан тарихий жараёнларни, балки уларнинг атоқли намояндалари ҳаётини кенг ва атрофлича ёритиш ҳам олимларимиз олдида турган муҳим вазифалардандир. Негаки, бугунги авлод вакилларининг кўпчилиги бутун умрини, куч ва қобилиятини миллат равнақи, унинг нурли истиқболи йўлида бахшида этган аксарият азиз сиймоларнинг лоақал исм-шарифларини ҳам билмайдилар. Ана шундай унутилган инсонлардан бири қўқонлик жадидчи, маорифимиз жонкуяри, қатағон қурбони Абдулваҳҳоб Ибодийдир.

Абдулваҳҳоб Ибодий 1877 йили Қўқоннинг «Эски аравобозор» маҳалласида, косиб оиласида дунёга келади. Илк таълимни шу ердаги мактабларда олади. 14 ёшида уни мадрасага ўқишга беришади. Кейинчалик Мулла Шоазим (Нўғой домла)нинг янги усул мактабини тамомлаган Мулла Абдулваҳҳоб 1901 йили ўзи ҳам Сўфи Бадал Эшон хонақоҳида «Мактаби Ваҳобия» номи билан янги усул мактабини очади. Бу мактаб 1914 йилдан «Урфон» номи билан атала бошланади. Октябр воқеаларидан кейин эса биринчи ўзбек намуна мактабига айлантирилади.

Абдулваҳҳоб домла ўз маърифатпарварлик фаолияти давомида кўплаб илм-фан, адабиёт намояндаларига устозлик қилди. Жумладан, академик М. Т. Ўрозбоев, Убай Орифий, профессор М. Қориев, ёзувчи Собир Абдулла, Абдулла Қаҳҳор, Усмон Носир, Ҳ. Ҳ. Ниёзий, Иброҳим Назир, Муталиб Ҳакимов, Қодир Мели Алиев, Шокир Сулаймон, Абдулла Шокир унинг шогирдларидир. Бугунги кунда Қўқон, Фарғона водийсида, қолаверса, республикамизда фаолият кўрсатаётган адабиёт, илм-фан аҳлининг кўпчилиги Ибодий домла асос солган маърифатпарварлик шажарасининг давомчиларидир.

Абдулваҳҳоб домла фарзандлари тарбиясига ғоят эътиборли, шариат масалаларида қатъиятли бўлган, ҳатто динга қарши кескин кураш авж олган даврда ҳам номоз ўқишни ва рўза тутишни канда қилмаган. Фақатгина мактаб-маориф ишлари билан чекланмасдан, омма орасида ташвиқот ва тарғибот ишларини яхши йўлга қўйишда ҳам фаол қатнашган.

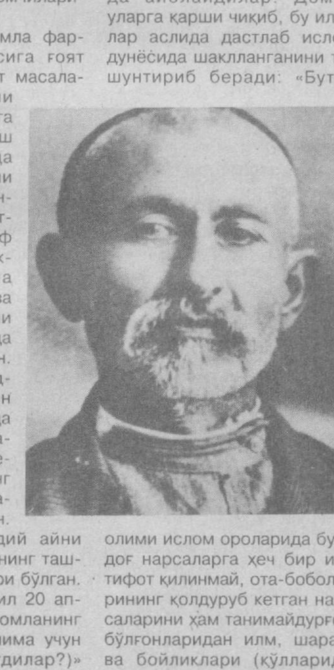

Фарғона жадидлари томонидан 1914-1915 йилларда нашр этилган «Садойи Фарғона» газетасида у кишининг бир неча мақолалари босилиб чиққан. Абдулваҳҳоб Ибодий айни чоғда мазкур нашрнинг ташкилотчиларидан бири бўлган. Газетанинг 1914 йил 20 апрелдаги сонида домланинг «Туркистон аҳли (нима учун инқирозга юз тутдилар?)» мақоласи босилган бўлиб, унда муаллиф асосий эътиборни мактаб, мадрасалар ва дарсликлар ислоҳига қаратиш зарурлигини таъкидлаган. Шу билан бирга, ўлкамиздаги маърифат масканларида ривожланган халқларнинг илм-фан соҳасидаги ютуқларидан фойдаланиб, таълим-тарбия ишларини олиб бориш кераклигини уқтириб ўтган. Унинг фикрича, тараққиётга эришган миллатларнинг ривожланиши сабабларидан бири, бу — ислом дунёси олимларининг асарларидан фойдаланиб, ундаги илмларни ҳаётга татбиқ этганликларидадир.

Маълумки, жадидлар Оврупонинг илм-фан, техника соҳасида эришган ютуқ ва тажрибаларини Туркистон халқлари ҳаётига татбиқ этмоқчи эдилар. Бунга баъзи кишилар қарши чиқиб, жадидларни ҳатто «кофир»ликда айблайдилар. Домла уларга қарши чиқиб, бу илмлар аслида дастлаб ислом дунёсида шаклланганини тушунтириб беради: «Бутун олими ислом оролларида бундоғ нарсаларга ҳеч бир илтифот қилинмай, ота-боболарининг қолдуруб кетган нарсаларини ҳам танимайдурғон бўлғонларидан илм, шараф ва бойликлари (қўлларида бўлғон тижорат ва касблари) бошқаларга ўтуб, беллари тамом букулуб, минг хўрлик билан умр ўтказмоқдалар».

Чор мустамлакаси даврида, мазлум халқ вакили сифатида бундай фикрни ошкора айтиш, шубҳасиз, катта жасорат эди. Ибодий домла Туркистон аҳли бошига ёққан балолардан қутулишнинг йўли маорифни ислоҳ қилиш эканлигини, асосий эътиборни таълим-тарбия ишларига қаратиш, Оренбург, Қозон, Уфа каби шаҳарларга талабалар юбориш, ҳимматли бойлар ёрдами ила мактаб биноларини замонавий ҳолга келтириш лозимлигини алоҳида таъкидлайди. Шундай қилинса, «... тез фурсатда Туркистонимиз халқининг илм ва маърифат тобмоқликлари табиийдур», — деб келажакка умид билан боқади.

Абдулваҳҳоб Ибодийдан илмий мерос сифатида «Таҳсилул-Алифбо» ва «Мифтаҳул-Алифбо» дарсликлари, диний тарбияга оид «Эътиқодоти Исломия» асарлари қолган.

Домланинг мактаб ва маориф соҳасидаги 36 йиллик хизматлари инобатга олиниб, у 1936 йили «Меҳнат Қаҳрамони» унвони билан тақдирланди ва унга шахсий пенсия тайинланди. Бу унвонга у биринчилардан бўлиб сазовор бўлган эди. Лекин 30-йилларнинг мудҳиш воқеалари домлани ҳам четлаб ўтмади. Фидоий инсон «халқ душмани» сифатида 1937 йили қамоққа олинди. Ҳибсга олиниши арафасида у Қўқондаги 1-болалар уйи интернатининг директори ва ўқитувчиси бўлиб ишлаётган эди. Кейинги тақдири биз учун ҳозиргача номаълум. Фақат биргина маълумот — Ички Ишлар Халқ Комиссарлигининг 1947 йил 25 февралдаги хабарномасида Абдулваҳҳоб Ибодий 1942 йил 3 июлда вафот этганлиги қайд этилган, холос.

Қисқаси, бутун ҳаётини халқ манфаати йўлига бағишлаган заҳматкаш улуғ инсонни алғов-далғовли 30-йиллар гирдоби ўз домига тортиб кетди. Бироқ унинг хотирасини қалбларимиздан юлқиб ололмади. Бизнинг наздимизда домла ҳануз ҳаёт.

Бу йил маърифат фидойиси Абдулваҳҳоб Ибодий таваллудига 120 йил тўлади. Агар бу сана маориф ходимлари кўмагида, мутасадди ташкилотлар раҳбарлигида кенг нишонланса, ғоят савобли ва ибратли иш бўлур эди. Биз ўтмиш аждодларимизни, халқпарвар жонкуярларимизни, истиқлол фидойиларини қанчалар эъзозласак, келажак авлод ҳам бизни шунчалар ҳурмат билан ёдга олади. Зеро, ўтмиш келажак пойдеворидир.

Тоҳиржон ҚОЗОҚОВ,
ЎзРФА Тарих институти аспиранти

ЧИН МОЧИНГА НИДО СОЛИБ...

«Насли жаҳонда қолмади телба Залилийнинг деманг, ўлганидан сўнг кўрунг ҳар бир ғазалдин бир ўғул», — деган экан Машраб билан қўлни қўлга бериб ғазал битган Залилий...

Кўп асрлик мумтоз уйғур адабиёти тарихида XVII—XVIII аср лирик шоири Залилий ўзига хос ўрин тутади. Бизгача шоирнинг 183 варақдан иборат бўлган кўлёзма ҳолдаги биргина тўплами етиб келган, унга уйғур тилида ёзилган «Тазкири Чеҳилтон», «Тазкири Хожа Муҳаммат Шарип» достонлари, иккита қасида, йўл эсдаликлари, 133 ғазал, 12 рубоий, 19 муҳаммас, 5 мусаддас ва форс тилида битилган 46 ғазал кирган. Шарқнинг Алишер Навоий, Саят Нова ва бошқа кўплаб шоирлари каби Залилий ўз асарларини икки тилда ёзган, демак етарли даражада маълумотли ва истеъдодли киши бўлган.

Залилий анча сермаҳсул шоир бўлган, у бадиий ижод билан қирқ йил давомида шуғулланган ва 70 йилдан ортиқроқ умр кўрган. Бироқ, афтидан, Залилий ҳаёти енгил кечмаган. Шоирнинг тахаллуси «хўрланган» маъносини англатиши бежиз эмас (асл исми эса Муҳаммад Сиддиқ). Залилий кўп саёҳатларда бўлган, ўз асарларида Шарқий Туркистонга қилган сафарини кўп эслайди.

Шоирнинг таржимаи ҳолига оид маълумотлар кам. Унинг қачон туғилганлиги ва вафот этганлиги ҳақидаги маълумот аниқликка даъво қила олмайди. Шоир ижодининг баъзи тадқиқотчилари унинг «Тазкири Хожа Муҳаммат Шарип» достони ва «Сафарнома»сига асосланиб, Залилийнинг туғилган йилини 1085 йил ҳижрий ёки 1674 йил милодий деб ҳисоблайдилар. Бошқалари амалда яна худди шу манбаларга таяниб ҳижрий 1087 йил, ёинки милодий 1676 йилни кўрсатадилар. Биз кейинги сана анча аниқроқ, деган фикрдамиз. Уйғур шоирининг она шаҳри, алоҳида меҳр ва муҳаббат билан қаламга олишига қараганда, Ёркент бўлса керак.

Афсуски, шоирнинг яратган ҳамма асарлари топилган эмас. Бироқ топилганлари ва уйғур тилида нашр этилганларига қараб ҳам шоир истеъдодига тан бериш мумкин. Залилий буюк салафлари — Аҳмад Югнакий, Хирқатийларнинг анъаналарини давом эттирди. Шу ўринда Залилий Шарқий Туркистон учун анча оғир бир даврда яшаганлигини таъкидлаш зарур.

Юқорида биз Залилий умрининг катта қисмини саёҳатда кечирганлигини айтиб ўтган эдик. Сиёсий вазиятнинг мураккаблиги, киборлар ҳокимиятининг беқарорлиги адабиёт ва санъат вакилларини сиёсий ўйинлардан йироқроқ юришга мажбур қилар эди.

Залилий уйғур тилидаги асарларининг ҳаммаси ҳам эълон қилинган эмас. Шоир ижодига қатор қизиқарли ва сермазмун тадқиқотлар бағишланган. Бу ўринда Эмин Турсун, Усмон Маматохунов, Мурод Ҳамроев, Юсупбек Мухлисов, Савут Маллаудовларнинг ишларини санаб кўрсатиш мумкин. Номлари зикр этилган олимлар тадқиқотларининг ҳар бири Залилий ижодини ўрганиш ва оммалаштиришда ўзига хос аҳамиятга эга бўлди. Бироқ уйғур адабиётшунослигида бу борада яхлит монографик тадқиқот яратилганича йўқ.

«Тазкири Хожа Муҳаммат Шарип» тарихий достони Залилий асарлари ичида алоҳида қимматга эга. 770 байтдан иборат бўлган бу достон Увайсий сўфийлик оқими раҳнамоси Ҳожа Муҳаммад Шариф хотирасига бағишланган. Бу хилдаги асарлар Шарқда, хусусан, уйғур адабиётида жуда кенг тарқалган эди. Муҳаммад Содиқ Кошғарийнинг «Тазкири Хожа Муҳаммат Шарип»га тақлидан битилган Петербургда сақланувчи «Тазкири хожогон»ини ва яна баъзи бошқа асарларни эдга олиш кифоя.

Залилий ғазалларининг бир қисми соф ишқий мавзуда бўлиб, шоирнинг ошиқлик даврида битилган. Бу ғазаллар анъанавий шарқ шеърияти намунасидир, уларда ишқий лириканинг доимий ҳамроҳлари — гулни ҳам, булбулни ҳам кузатиш мумкин... Бироқ Залилий шунчаки ошиқ эмас, у — ишқ куйчиси.

Залилийнинг лирик қаҳрамони барча инсонга хос ҳиссиётларни ўзида мужассамлаштирган. Залилий шеърияти шуниси билан таъсирлантиради ва тўлқинлантиради.

Ватан мавзуи ишқий мавзудан кам ҳаяжонга солмайди. Залилийнинг ҳар бир сатри чуқур ватанпарварлик ҳисси билан йўғрилган, шоирнинг ватани билан бир тан бўлишга интилиши сезилиб туради. Шарқий Туркистон шаҳарлари, айниқса, Ёркент шаҳрини куйлар экан, Залилий Ватанга садоқат ҳақидаги фикрни илгари суради, инсон учун киндик қони тўкилган юртда яшаш энг улкан бахт эканлигини таъкидлайди:

Залилийнинг лирик асарлари образларнинг соддалиги ва таниқлиги, туйғуларнинг табиийлиги ва ҳақиқийлиги, қиёсларнинг ишонарлиги, барчага тушунарлилиги, чуқур мазмундорлиги ва нафис бадиийлиги билан ажралиб туради:

Менинг ишқим — сенинг ҳуснинг, нигоро,
Тушубдир шубҳасиз ҳусни тақобул.
Хумордурмун, етибдур лабга жоним
Қани жому, қани соқий, қани мул?

Залилий ижоди уйғур халқи маданияти тарихидаги ажойиб ҳодисалардан биридир. Унинг ўзидан кейинроқ яшаб ижод этган уйғур шоирларига таъсири катта бўлди.

Шу ўринда Наҳбатий, Абдураҳим Низорий, Сабурий, Билол Нозим каби шоирларни эслатиб ўтиш жоиз.

Залилий шеърияти фақат шарқ анъаналари замирида эмас, халқ оғзаки ижоди таъсирида ҳам ривожланди. Ва бу ижод халқ маданияти ҳамда анъаналари, халқ мафкураси ва дунёқараши, шунингдек, халқ тили билан боғлиқ ҳолда халқнинг орзу-умидларига ҳамоҳангдир. Шунга кўра Залилий асарлари бугунги кунда ҳам кўпчиликка манзур.

Залилийнинг ўзбекча табдилда келтирилган бир неча шеърлари менинг отам — таниқли уйғуршунос олим Муродбек Ҳамроев архивидан олинган. 80-йиллар бошларида отам ўзбек тилидаги уйғур шеърияти антологиясини нашрга тайёрлаган ва бир неча уйғур шоирларининг шеърларини таржима қилган эди. Лекин бошлаган ишини охирига етказиш унга насиб қилмади.

Қисқа умри давомида уйғур халқи учун кўп хизмат қилган йирик олим хотирасига нисбатан ҳурмат ифодаси сифатида унинг таржималаридан айрим намуналарни эълон қилмоқдамиз.

Фарҳод ҲАМРОЕВ,
филология фанлари номзоди

Залилий

ҒАЗАЛЛАР

Кирмагайман жаннатул маъвога дилбар бўлмаса,
Шиша кийган тушмагай дарёга гавҳар бўлмаса.
Холу хаттининг сипоҳидин жаҳонгир ўлди ёр,
Варна шаҳ иқлимни олғай унда лашкар бўлмаса.
Бўлмади маълум ҳикмат аҳлига сайри қамар,
Осмони нилгун саҳнида ахтар бўлмаса.
Топмагай эрди ривожин қиссаи оби ҳаёт,
Зулмат ичра неча йил Хизру Сикандар бўлмаса.
Аҳли диллар суҳбати авж олди, зоҳид, турмагил,
Хирмани оташга ким киргай самандар бўлмаса?
Нашқбандиларга нақши бўрёе бас дурур,
Атласи гардун агар ёстиғу бистар бўлмаса.
Ўрмоннинг аждарин ҳайбатда ким қилгай хароб,
Дулдул узра наърaи овози Ҳайдар бўлмаса.
Эй Залилий, кечаю кундуз ишим девоналик,
То жунун иқлимидин бир юрт муяссар бўлмаса.

* * *

Тоби зулфингдан чекар қон ичра симоб изтироб,
Ой юзингнинг рашкидин кирди булутга офтоб:
Кокули мушкин, санамнинг чеҳрасин тут пардада,
Жилваи ҳуснида йўқса айлар оламни хароб,
Марҳабо соқий, хуморимни бугун даф айласанг,
Шишаи соғарни тўлдиргил қуйиб гулгун шароб.
Эй Залилий, гулшани Мочинда эмди бода ич,
Муҳтасиб гар шаҳр ичида элни тергар боб-боб.

* * *

Сени Лайлию Раънодек ажойиб дилрабо, дерлар,
Мени Мажнуни ҳайрондек кўюнгда бир гадо дерлар.
Ажабдир эй шаҳи хўбон кеча-кундуз ишқингда,
Ҳамиша мен наво қилсам, тағин сен бенаво дерлар.
Боқибон эл сари, жоно, юзингдин бир ниқоб олсанг,
Юзингни порлаган ою тажаллийи худо дерлар.
Табассум айлабон ногаҳ назар қилсанг гўристонга,
Туриб гўрдин бари мурда ҳама: «Воҳасрато!» дерлар.
Кўрубон баъзи ошиқларки ҳалқа-ҳалқа зулфингни
Азалдин бизга солган бу ҳама занжири по дерлар.

Отингнинг хоки пойига Залилий юзини сурди,
Нидо келдики қасрингдан: кўзинг сур, тўтиё дерлар.

* * *

Кипригингни бир-бирига қоқишинг,
Тонг келур оламга ўтлар ёқишинг.
Ё қошингга ўсма чеккач, айди эл:
Қинда занг босган қиличдур ё қошинг?
Кўзларинг аждардур боқса ҳар сари,
Барчани айлар қирон бир боқишинг.
Қилмади оҳим ўти музга асар,
Эй нигоро, ё ёзингдурур, ё қишинг?
Эй Залилий, маҳрам ўлдинг ичкари,
Муддаини таш кўруб бир чоқишинг.

* * *

Диломимга кўнглум бўлди булбул:
Лаби ғунча, юзи чун хирмани гул.
Шикаст берма унга — жоннинг ипидир,
Бошингда ҳалқа-ҳалқа тори кокул.
Сипоҳи Чину Мочин бир бўлибдир,
Ҳужум айлаб хатти мушкинга сунбул.
Менинг ишқим — сенинг ҳуснинг, нигоро.
Тушубдур шубҳасиз ҳусни тақобул.
Хумордирмун, етибдур лабга жоним,
Қани жому, қани соқий, қани мул?
Мунофиқларга бу майдон ичида,
Тилимдир зулфиқору ақл дулдул.
Залилий шеъридин мурғи саҳархез,
Чаманда айлади фарёди ғулғул.

РУБОИЙЛАР

Симин баданки илкида гул бўлғай,
Бўйи гул ҳам навойи булбул бўлғай.
Соқийу шароб, шамъи мажлиси равшан,
Наззорасига Залилий агар қул бўлғай.

* * *

Етмишга етибдурман, оғзимда тишим йўқ,
Етмиш икки миллат элига эмди ишим йўқ.
Ёрону мусоҳиблар жаҳондин кетди,
Ғамгинман, мунглашгали, ҳайҳот, кишим йўқ.

Уйғур тилидан Мурод ҲАМРОЕВ табдили

Апрел — соҳибқирон ҳазрат таваллуд ойи

Амир Темур Боғи Дилкушодаги муҳташам, улуғ қўшкнинг*) тахтхонаси деворларига нақшланаётган Ҳиндистон фатҳини тасвирловчи суратларни кўздан кечириб, мусаввирларнинг ишидан мамнун бўлди. Унга, айниқса, тишларига қилич боғланган, баҳайбат фил билан жанг қилаётган ўн тўрт ёшли шаҳзода Халил Султон тасвирланган сурат ёқди. Сурат хомаки чизилган, энди ранг берилаётган бўлишига қарамай қучли таассурот қолдирарди. Тасвирланган баъзи жанглар тафсилотини Соҳибқирон машҳур мусаввир Абдулҳай наққош ва унинг шогирдларига айтиб берди. Бир суратда Амир Темур хуттал отини миниб, ойдин тунда чангалзордан қўшин билан ўтиб бораётгани тасвирланганди. Осмонда тўлин ой, чангалзор ичидан йирқич ҳайвонларнинг йилтиллаб турган кўзлари кўринади. Сурат шундай олий маҳорат билан чизилган эдики, томоша қилувчи одам ўзини шу ўрмонда тургандай ҳис этар, унда ваҳима, қўрқув пайдо бўлиб, мусаввар деворлардан*) бехос орқага тисариларди. Амир Темур от устида сал энгашган, унинг кетида яна суворийлар. Соҳибқирон олдидаги дарахт шохида бир қулочга яқин илон тилини чиқариб турибди. Илон ғалати, қандайдир мулойимлик билан тикилиб тургандай тасвирланган. Амир Темур суратга назар ташладию 801-йил сафар ойининг 23-кунидан 24-кунига*) ўтар кечасидаги юриш кўз олдига келди. Мусаввир худди ўзи ҳам шу тунги юришда қатнашгандай суратни бениҳоя аниқ чизганди. Ўша тунда тўхтамай то тонггача Ҳимбалдан Ожудонгача эллик қуруҳ йўл босиб ўтиб*) ғафлатдаги ёғийнинг қўшинига ҳужум қилиб енгган эдилар. Амир Темур хаёл билан яна бир назар ташлаган эди, деворий суратдаги илон қимирлагандай бўлиб кўринди. Амир Темур хафақон касалим яна ҳуруж қилди шекилли деб хаёл суриб, ташқари чиқиш учун эшик томонга юрди. Соҳибқиронга ҳамроҳ бўлган амир Муҳаммад Озод, Ҳинду хазиначи ва шаҳзода Халил Султон ҳам унга эргашдилар. Амир Темур эшикка яқин келганида беихтиёр орқасига ўгирилди ва сесканиб кетди: суратдаги илон ёнғоқ ёғоч тахтаси тўшалиб, фил суяги билан зийнатланган ерда судралиб келарди. Хонадаги мусаввирлар ва шогирд болалар хотиржам юришларига қараганда ҳеч қандай илон йўқ, бу бир хулё*) эди. Ҳақиқатан ҳам, илон фақат Амир Темурнинг кўзига кўринарди. Амир Темур бу ҳолни хафақонлик касали ва чарчаганлигидан деб билиб, тезроқ Кўксаройга бориб дам олишга қарор қилди.

Амир Темур қўшкдан энди чиққан эди ҳамки, мирохўр Саййид Али ота Соҳибқироннинг энг ювош йўрға отини етаклаб келди. «Менинг кўшкдан ҳозир чиқишимни қандай билган экан? Миниб келганим хуттал қора тулпорни*) эрмас, ювош йўрғани етаклаб келибди! Менинг аҳволимни билганмукин?» — ўйлади Амир Темур.

— Қора тулпорни нега олиб келмадинг, Саййид Али? — сўради олийҳазрат.

— Иссиқлаб кетибди, чўмилтиргани юбордим, олийҳазрат, — жавоб берди мирохўр.

— Менинг ҳозир кўшкдан чиқишимни қаердан билдинг?

Мирохўр жавоб ўрнига бош эгиб таъзим қилди. Унинг кўшк эшигига бир қараб қўйганини фақат Амир Темур сезди-ю, эътибор бермади. «Яхши хизмат қилади-ку, баъзи қилиқлари нохуш. Майли, начора, аммо садоқатли», — ўйлади Соҳибқирон ва мирохўр ёрдамида отга минди. Шу пайт Халил Султон, Муҳаммад Озод ва Ҳинду хазиначига ўйноқлаб турган отлар келтирилди. Амир Темур ҳамроҳлари ва ўнга яқин хос навкар билан Кўксарой томон кетди.

Бир неча кун ўтди. Табиблар муолажасидан сўнг қон босими меъёрига келди, аммо ҳар куни пешин намозидан кейин Амир Темурнинг кўзига ўша ғалати илоннинг ўрмалаб келаётгани кўринаверди. Демак, бу хафақонлик ила боғлиқ эмас, бунда бошқа бир сир бор. Аввалига аҳамият бермаган Соҳибқирон бир оз безовталанди-ю ҳеч кимга бу ҳолни айтмади. Аммо қаерга борса, хоналарни синчиклаб кўриб чиқишни буюрарди. Бундай эҳтиёткорликни тушунмаган эшик оға нимани истаётганини билмаса-да, ҳукмдор буюрганидек ҳамма ёқни текшириб чиқарди.

Шу аҳволда ўн беш кун ўтди. Амир Темур Нақши Жаҳон боғидаги хиргоҳда пешин намозидан кейин дам олар эди. У такяга ёнбошлаган, бир ҳабаш мулозим товус ва туяқуш патларидан қилинган катта елпиғич билан елпиб ўтирар, шаҳзода Халил Султон «Шоҳнома»дан ўқир эди. Амир Темур «Шоҳнома»нинг ёш шаҳзода ўқиётган қисмини деярли ёд биларди, шунинг учун хаёлга толиб эшитар, фақат шаҳзода бирор байт ё сўзни сўраса, қисқагина тушунтириб яна ўз хаёлига чўмарди. Соҳибқирон, шаҳзода Шоҳруҳ Мирзонинг элчиси Малик Ҳиравий Ҳиротдан келтирган мактуб ва Шоҳруҳ Мирзо ҳақида ўйларди. Малик Ҳиравий билан хиргоҳда кирган йигитни ҳам таниганди. У Ҳинд юришида қатнашиб кўп жасоратлар кўрсатган хабаргири*) эди, исми ёддан кўтарилибди. Набираси Мирзо Иброҳим Султоннинг туҳфаси — олтин қафасга солинган иккита оппоқ тўти қушни элчига ҳамроҳ бўлиб ўша хабаргири олиб кирганди. Амир Темур хиргоҳнинг зарҳал устунига илинган қафасдаги қушларга қараб завқланди: нақадар гўзал улар! Шоҳруҳ Мирзонинг ёзишича, уларнинг ҳар бири юзга яқин сўз билар эмиш. Ажабо! Элчи бу ердан чиқиб кетганига бир соатдан ошди, лекин қушлардан садо чиқмайди. Бегонасирамоқдалар шекилли, шулар ҳам бегонасирасалар... ажабо! Сакраб ўйнамайдилар ҳам, бир нарсадан хафадай хўппайишган... Шунча кундан бери пешин намозидан кейин кўз ўнгида намоён бўладиган илон бугун кўринмади, хайрият... Балки... балки илоннинг кўзга кўриниши Аллоҳ Таоло томонидан огоҳ этишдур?! Мирохўрда ҳам бир гап борга ўхшайди!

— Бобо... олийҳазрат! Ўқийверайму? — хаёлини бўлди шаҳзода.

— Чарчаган бўлсангиз...

— Ило-о-он! — ташқаридан саросимали овоз эшитилди.

— Ило-н-н, ил-о-н! — қичқирди тўтилардан бири.

Шаҳзода Халил Султон сакраб ўрнидан турди ва қўлидаги китобни бир четга қўйди. Дарҳақиқат, хиргоҳ эшиги олдида бир қулоч келадиган илон ердан узун ханжар бўйича кўтарилиб турарди. Ташқарида тўпалон, саросимали овозлар кучайди. Амир Темурнинг юраги увишгандай бўлди, «Демак илон кўзимга бежиз кўринмаган» ўйлади у, аммо ёнбошлаганча ўрнидан қимирламади; илон эса кимнидир излаётгандай аланглаб, хиргоҳ ўртаси томон судралди. Бу ўша деворий суратдаги, ҳар куни кўзига кўринаётган ғалати илон эди. Хиргоҳга қўлида ялангочланган қилич билан соқчилардан бири югуриб кирди.

— Олийҳазрат! Эҳтиёт бўлинг, ило-о-н! — бақирди у ва илон томон югурди.

Соқчи билан изма-из хиргоҳга мирохўр Саййид Али ота кириб келди-да эндигина илонга етиб олиб, чопмоқчи бўлган соқчининг бўйнига бир уриб йиқитди ва тез қочиб кетаётган илонни эпчиллик билан ушлаб ташқарига отилди. Ҳамма ҳайратда қотиб қолди. Хиргоҳ ташқарисидан: «Қочди! Ушланг, қотилни ушланг!» — деган овозлар эшитилди.

— Шаҳзода, тезда мирохўрни ушлаб келтурсунлар, — оҳиста, хотиржам буюрди Соҳибқирон бир неча дақиқа ўтиб ҳамма ўзига келгач, — фақат тирик олиб келсунлар.

Шаҳзода Халил Султон эшик олдига етиб борган эди ҳамки, икки соқчи мирохўрни хиргоҳга олиб кирдилар, у ҳеч қаршилик кўрсатмасди.

— Олийҳазрат! Илонни хиргоҳга шул разил киритиб юборди. Сизга суиқасд қилмоқчи эрди! — тушунтирди юзбоши — соқчилар бошлиғи.

— Далилинг борму? — чордона қуриб ўтирди Соҳибқирон.

— Менимча, илонни у олиб келди. Соқчилар унинг йўлин тўсганларида уларни уриб йиқитиб хиргоҳга кирди... Сўнг...

— Сўнг нима бўлди? — сўради Амир Темур.

— Сўнг ўзингиз кўрганингиздек илонни энди чопмоқчи бўлган соқчини ҳам уриб йиқитиб, илонни олиб қочди-да гулзорга қўйиб юборди!

— Тўрт навкарингдин зўр чиқибдур, шунинг ўзи учун мен уни тақдирлашим керак. Мирохўр ҳақиқий жангчи эркан! Саййид Али, — мирохўрга мурожаат қилди Соҳибқирон, — юзбошининг сўзлари тўғриму?

Бошини эгиб, хоксорлик билан таъзимда турган мирохўр қаддини ростлади, ва:

— Илонни мен олиб келганим йўқ, қотил ҳам эрмасман, Худо сақласун, олийҳазрат! Юзбошининг қолган сўзлари айни ҳақиқат! — деб дадил жавоб берди.

— Сен нега илонни қутқариб, қочириб юбординг? Биз ғафлатда бўлганимизда яна хиргоҳга кириб заҳар солсун дебму?

Мирохўр Саййид Али ота индамай таъзимда эгилди.

— Айтмасанг, қатл этишга буюрурман! Шу бугун, ҳозир!

Мирохўр яна улуғвор таъзим қилди.

— Ихтиёр сизда, Аллоҳ Таоло ёлғуз паноҳим. Фақат бир илтимосим бор.

— Айт!

— Илтимосим шулки, менга эртага пешин намозингача омонлик берсангиз.

— Пешин намозингача?! — илоннинг пешиндан сўнг кўринишини эслаб Амир Темур сергакланди. — Нега?

— Мен бечора, фақир одамман, ҳеч кимим йўқ ҳисоби. Қишлоқда, узоқ қариндошларим ҳузурларинда набирам бор, уни кўриб, бағал

(ҳикоя)

қолдирмоғим менинг бурчим ва қарзимдур.

— Уни бугун олиб келадурлар!

— Олийҳазрат, агар ҳозир чопар юборсалар, уни эртага пешиндан сўнг олиб келишга улгурадурлар.

— Ажаб одам эркансан! Майли, розимен. Қишлоғингнинг қаердалигини юзбошига айт, ул ердан набирангни олиб келадурлар, — рози бўлди Соҳибқирон мирохўрнинг негадир бахтиёр кулимсираб турган кўзларига ҳайрон тикилиб.

Мирохўр таъзим қилиб, миннатдорчилик билдирди, у эртага қатл этиладиган одамга асло ўхшамасди. Наҳотки бир кунлик омонликка шунча суюнса!

Кун ботиб, кеч кирди, тонг ҳам отди. Бўлиб ўтган воқеа тафсилоти бутун доруссалтана Самарқанд ва атроф қишлоқларга яшин тезлигида тарқалди. Пешин намозидан кейин муҳим воқеа бўладигандай хосу авом бетоқатлик билан шу онни кутар, аммо вақт оқими тўхтаб қолгандек ўтмасди. Соҳибқирон Амир Темур эса бомдод намозидан кейин мавлоно Носириддин Умарни ўз ҳузурига чақиртириб, суҳбатлашиб ўтирарди. Соҳибқирон ҳеч кимни, ҳатто Улуғ Малика Бибихонимни ҳам қабул қилмади, бу ҳолат усиз ҳам таранг сарой муҳитини янада таранглаштириб юборди. Қуёш икки найза бўйи кўтарилганида Амир Темур қароргоҳига шошилинч амир Муҳаммад Озод келяди. Соҳибқирон амирни дарҳол қабул қилди. Амир Муҳаммад Озод шаҳзода Шоҳруҳ Мирзо элчилари билан келган бир йигитни илон чақиб ўлдирганини ва бу илон олийҳазрат хиргоҳига кирган илон, деб тахмин қилинаётганини айтди. Бу хабарни эшитиб, Амир Темур ва мавлоно Носириддин Умар бир-бирларига маъноли қараб қўйдилар.

— Олийҳазрат, менга бир нарса тасодифан маълум бўлмиш, — сўзида давом этди амир Муҳаммад Озод, — шаҳзода Шоҳруҳ Мирзо элчилари ила эркаклар кийимин кийган ҳинд гўзали ҳам келган. Ул мохрўй ўшал марҳумнинг чўриси эркан!

Амир Темур ва мавлоно Носириддин Умар яна бир-бирларига қараб қўйдилар.

— Олийҳазрат, шул аёлдан балки бирор нарса билса бўлур, балки муаммо тугунин ечишга ул ёрдам берур? — Амир Темурга мурожаат қилди мавлоно Носириддин Умар.

— Тўғри айтурсиз, мавлоно. Ул заифа ила суҳбатлашмоқ зарур. Ўзимиз сўз сўрасак, яна да маъқул бўлурди.

— Олийҳазрат, дарэҳтимол чўрини қароргоҳга олиб келгандим...

— Боракаллоҳ, амир! Айтинг, уни олиб кирсунлар.

Кўп вақт ўтмай қароргоҳга амир Муҳаммад Озод ва ҳиндуча кийинган гўзал, ёш аёл кирдилар. Аёл эшик олдида тўхтаб ўз юрти одатича таъзим қилиб, тиз чўкди.

— Тиз чўкманг, қизим, туринг! Берироқ келинг, бизга ёрдамингиз керак! — буюрди Амир Темур.

Аёл ўрнидан туриб, хиргоҳ ўртасига келди. Шоирлар айтгандай, унинг кабки хироми чиройли, ўзини тутиши шундай назокатли эдики, ҳаммалари бир неча сония мафтун бўлиб кузатдилар, сўнг хижолат чекибми, кўзларини гилам гулларига тикдилар.

— Сиз ким бўлурсиз? — сўради Амир Темур.

— Мен ожиза, муштипарман! Ватанимдан, отамдан қақшатиб юлиб олинган ғарибман! Сизга туҳфа этилган тўти қушлардай олтин қафасда тутқун қушчаман, олийҳазрат! — хиргоҳда ҳинд соҳибжамолининг ўкинчли, аммо ширин овози сеҳрли янгради.

— Бу аҳволга қандай тушдингиз?

— Деҳли чеккасида отам билан истиқомат қилар эдик. Аввалги йили зафарли қўшинингиз бу муаззам шаҳарни фатҳ этганида бир навкар уйимизга сув ичгани кириб мени кўриб қолди ва Амир Темур ҳарамига мени олиб бориш буюрилганини айтди. Отам ул навкарнинг оёқларига юз суриб зор йиғлади, ёлборди. Аммо отамни тепиб, топтаб, навкар мени зўрлик билан олиб кетди.

— Исми?

— Исми Арслонбек, Арслонбек хабаргири номи билан машҳур!

— Демак, Арслонбек хабаргири сизнинг хожангиз, шундайму?

— Шундай... — аёл бошини эгди.

— У сизга қўпол муомала қилганму?

— Йўқ, олийҳазрат. У менга бениҳоят меҳрибон эди.

— «Подшоҳ ҳарамига юборилур», деган эрдиму?

— «Бу қиз ҳуснидан шоҳ оромин йўқотган» деб эрди.

Олийҳазрат ним табассум этди:

— Агар подшоҳ ҳараминга олсалар, рози бўласизму? — синамоқ учун сўради Амир Темур.

Аёл ер чизди.

— Хожангиз сизни Ҳиротдан Самарқандга нега олиб келмиш? — сўради Муҳаммад Озод.

— Хожам мени Ҳирийда қолдиришдан қўрқмиш.

— Хожангиз Арслонбекни илон чақиб ўлмиш, дейдилар, ростму, — сўради мавлоно Носириддин Умар.

— ...Ҳа, уни илон чақмиш... Қачондур шундай бўлишин билар эдим.

— «Билар эдим» дедингизму? — ҳайрат билан сўради Муҳаммад Озод.

— Менинг отам ул илонни ўч олиш учун юборган, мен уни танидим! Ҳайрият, бул ишга Соҳибқирон даҳлсиз эканлар!

— Мавлоно, — Носириддин Умарга мурожаат қилди Соҳибқирон, — мирохўр Саййид Али ота бегуноҳ эркан. Муҳаммад Озод, Кўксаройга чопар юборинг. Саййид Алини зиндондин озод қилсунлар. Бир саман от туҳфа берилсун, — буюрди Соҳибқирон; шу сонияда яна «Мирохўрда бир сир борга ўхшайдур», деган фикр олийҳазратнинг кўнглидан яшиндек ўтиб, сўнди.

Муҳаммад Озод буйруқни бажариш учун эшик томон юрди, Амир Темур уни тўхтатди.

— Амир, шошилманг. Бир оз сабр қилинг, — деди Амир Темур. Сўнг аёлга мурожаат этди. — Биздан илтимосингиз борму?

— Олийҳазрат! — ўзини гилам устига ташлади аёл. — Рухсат берсалар, юртимга, отам ҳузурларинга кетсам!

— Рухсат берилур. Муҳаммад Озод, бул бахти қарони Шоҳруҳ Мирзо элчилари ила Ҳиротга жўнатинг. Ҳиротдан соқчилар ила карвонга қўшиб Деҳлига жўнатсунлар.

Аёл Соҳибқирон оёғи остига тўшалган гиламни ўпди, амир Муҳаммад Озод таъзим қилди.

— Мана бу пиёлани биздан узр ўрнинда қабул қилурсиз, — Амир Темур хон устида турган тўртта олтин пиёладан бирини ҳинд гўзалига кўрсатди.

Мавлоно Носириддин Умар пиёлани Соҳибқирон қўлидан олиб аёлга узатди. Аёл ўрнидан туриб таъзим билан икки қўллаб пиёлани олиб ўпди.

Аёл чиқиб кетаркан, ижозат сўраб яна шундай деди:

— Олийҳазрат! Арслонбек хабаргирининг жон қуши тан қафасиндан учиб кетмаган деган гумоним бор! Дафн этишга шошилмасунлар.

— Ажаб ишлар! Муҳаммад Озод, сиз тезда чопар юбориб огоҳлантиринг... Балки бунда ҳам бир ҳикмат бордур?

* * *

Орадан икки йилдан кўпроқ вақт ўтди. Бу воқеаларни кўпчилик унутди. Амир Темур, ихлос билан шайх қутбул орифин*) Садриддин Ардабилий ҳузурига зиёратга борди. Ушбу зиёрат ҳақида Амир Темур қуйидагича хотирлайди: «Мен 805 йили етмиш ёшимда Румнинг пойтахтини забт этганимдан сўнг шайх қутбул орифин Садриддин Ардабилийнинг ҳузурига бордим. Мен покиза ҳаёти билан маълум бўлган бирор авлиёга хизмат қилишни истардим ва шайхдан шундай хизмат қилишим мумкин бўлган кишини кўрсатишини сўрадим. Шайх менга Шаҳлон тоғига боришимни маслаҳат берди, у ерда қоядан чиқаётган бир булоқни топишим керак эди; булоқдан галма галдан бир совуқ , бир иссиқ сув чиқиб тураркан. Мен у ерда сабр қилиб Қутбни*) кутиб туришим, сўнг унга хизмат қилишим керак эди. У булоқ ёнига келиб таҳорат қилиб намоз ўқиркан.

Мен Шайх Садриддиннинг сўзларига итоат қилиб, дарҳол ўша айтилган жойга бордим, айтилган булоқни топдим ва кутиб турдим. Тонг саҳарда булоқ бошига бир одам келиб таҳорат қилди-да, намоз ўқий бошлади. Мен бу одамнинг ёнига бордим, кейин бетига қарасам, во ажабо! — бу ўзимнинг мирохўрим экан. Бу одам уч кун давомида булоқ бошига келиб, таҳорат қилиб намоз ўқиди. Учинчи куни мен у билан сўзлашишга журъат этдим:

—Саййид Али ота! Мен сени хизматкорларимнинг орасида энг ювоши деб биларди, мана энди сени мартабанг шунчалик баланд эканини кўрдим. Энди саволим бор, айт-чи, қандай қилиб бундай олий ва шарафли мартабага эришдинг?

У бундай жавоб берди:

— Сенинг салтанатинг бошланишида Қутбул ақтоб*) сенга ёрдам беришни менга буюрди, унинг буйруғини адо этдим».

Саййид Али отанинг бу сўзларини эшитган Амир Темурнинг ёдига ёшлик чоғида Шайх Абу Бакр Тайободий билан учрашганида, шайхнинг: «Дунёда бир одам бор, у сени ҳамма ишларингда қўллайди; сени пайғамбарнинг ноиби деб атайди. Алҳол, сен уни кўра олишинг мумкин эмас, лекин шундай пайт келадики, унинг ўзи сенга бахтга тўла назар билан қарайди», — деган сўзлари тушди.

Саййид Али отанинг шу онда ҳам «бахтга тўла назар» билан ўзига қараб турганини Соҳибқирон Амир Темур қалби билан ҳис этиб ўз кўзи билан кўрди. Бундан икки йил аввал, илонни олиб қочганидан сўнг тутиб келтирганларида мирохўр худди шундай бахтли назар билан қараганини Соҳибқирон эслаб, бу назар моҳиятини энди тушунди.

Авлиё Саййид Али ота Амир Темурга қирқ йилга яқин муддат мирохўр — отбоқар бўлиб хизмат қилиб, илмини ва ўзининг аслида ким бўлганини ошкор этмаган, фақат илон билан боғлиқ ўша воқеаларда сир пардаси озгина кўтарилганди.

Урфон ОТАЖОН

***) — улуғ кўшк — Бобуршоҳ бу қасрни «Бобурнома»да шундай таърифлаган.**

***) — мусаввар девор— сурат чизилган девор.**

***) — 1398 йил 4 ноябрдан 5 ноябрга ўтар кеча.**

***) — 1 куруҳ — 2 км.**

***) хулё — тасаввурда кўриниб, аслида йўқ нарса.**

***) Амир Темур Ҳинд юришида кўпроқ шу отни минган.**

***) хабаргири — разведкачи.**

***) Қутбул орифин — орифлар қутби (пешвоси)**

***) Қутб — пешво, вилиюллоҳ.**

***) Қутбул ақтоб — Қутблар қутби**

ҚАТЪИЯТ

«Оломон» орқада қолди, биз халқмиз,
Оврупо таниган файласуф Шарқмиз.
Омад гузарида юртбошимиз шай,
Тахти-бахти тўкис қатъий ахдимиз.

* * *

Миллатчи миллатмас ҳур Ўзбекистон
Жаннатнинг кўзгуси бу рангин бўстон.
Кўмсабми, тан олиб «Ўтган кунлар»инг,
Ифтихордан битилар шу кунги достон.

* * *

Қарамасанг, қора тош ҳам сўлади,
Давомли машқдан миянг тўлади.
Истиқлол — бут рўзғор, меҳнат қилмасак,
Қўлдаги бахт эзгу-армон бўлади.

Рўзимуҳаммад ХОРАЗМИЙ

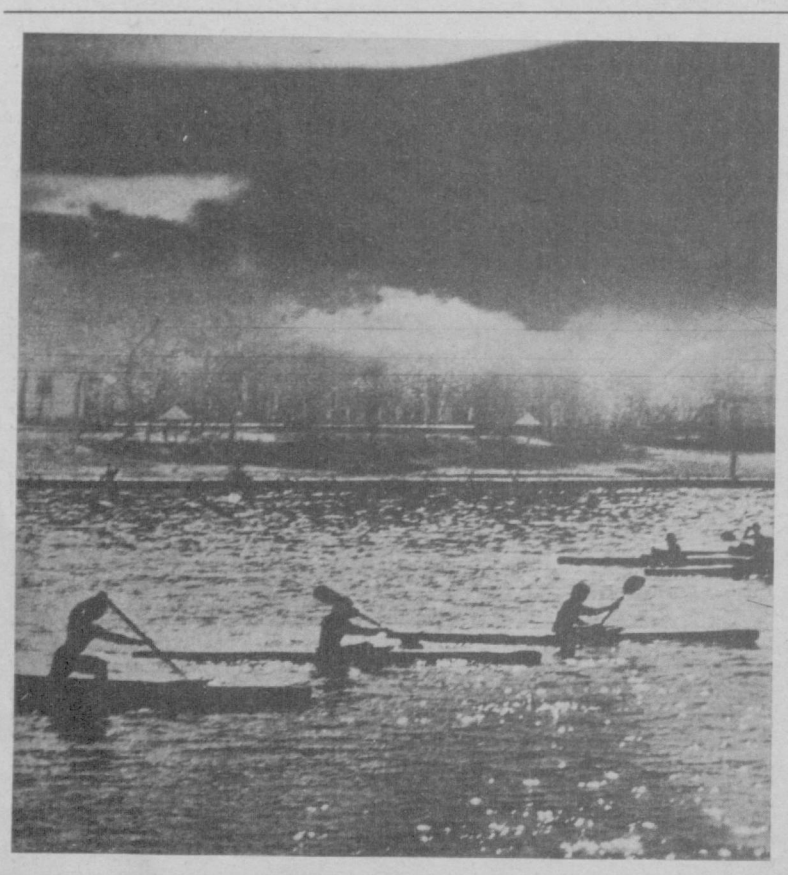

КАМОЛОТ ФАЗОСИДАН НУРЛАР

Ҳаким ТЕРМИЗИЙ

ЧЕТЛАНИШ МАНЗИЛИ

Аллоҳнинг шундай бандалари борки, улар ушбу машаққатли дунёнинг босиб ўтганлар. Уларнинг қалби гуноҳлардан покланиши билан ўзида нур пайдо қилган ва шу сабабли улар тўсатдан зоҳидлик йўлини ихтиёр қилганлар. Улар қалб кўзи билан дунёнинг ботинига назар қилганлар ва натижада унинг айбу нуқсонларини унга кўнгил қўйишнинг хатарли оқибатини, турли-туман ҳалокатли водийларини кўра билганлар. Дарҳақиқат, дунё Шайтон тўрларидан иборат, улар воситасида Одам (алайҳиссалом) авлоди тузоққа илинади ва шаҳвоний ҳирсини қондириш томон етакланади. Шунинг учун ҳам зоҳидлик манзилига кирган бандалар Жаноб Хожаларининг (Аллоҳнинг) ҳоҳиш ва истагига кўра дунёга ҳирс қўйишликни тарк этганлар, унинг фоний зебу зийнатларини хаёлга келтиришдан ўзларини тийганлар, унга эришиш воситаларидан четлаб ўтганлар, унга яқинроқ келишдан ўзларини олиб қочганлар, уни ҳатто ёдларига келтирмайдилар, уни ёмонлаш ва мазаммат қилишдан ҳам тийиладилар. Чунки улар дунёга ҳирс қўйишлик ҳис-туйғусини хотирдан мутлақо сиқиб чиқариб мангу унутлик қаърига итқитиб ташлаганлар.

Зоҳидлик йўлини ихтиёр қилган кимсалардан бирортаси мазаммат билан бўлса-да, дунё зикрини қилса (дунёни ёдига олса), у ҳолда у таъна маломат тошига дучор бўлади. Чунки бу ҳолат Аллоҳ зикрини тарк этиб, Унинг наздида ҳақиру нописандлик туфайли «ҳеч нарса эмас» деб ном олган дунёнинг зикрини қилишга юзланганининг исботи бўлади. Бу эса унинг зоҳидлик маслагида нуқсон ва камчиликдан нишона борлигига далилдир. Зеро, дунё Аллоҳ ҳузурида қадр жиҳатидан ҳеч нарса эмас.

Зоҳидлик йўлига кирганлар Аллоҳ ўзининг авлиёлари, солиҳ бандалари ва пайғамбару расуллардан пешқадамларини молу дунёдан бебаҳра қилганини биладилар. Аллоҳ уларга овратни ҳижоблашга ва очликдан сақланишгагина кифоя қилгудек дунёга эга бўлишлик имконини берган. Аллоҳ ўзининг авлиёлари ва асфиёлари учун дунёнинг сарой ва қароргоҳ бўлиб қолишига ва шунингдек, уларни дунёга ажабланиш кўзи билан қарашларига ва унга кўнгил қўйишларига розилик бермаган.

Аллоҳ Таоло Муҳаммад алайҳиссаломга шундай деган:

— ...Кимсаларга берган бойликларимизга ҳавас билан зинҳор боқмагин. Бойлик бу дунёнинг гули — кўрки. Бойликни уларга синамоқ учунгина берганмиз (Тоҳо, 130-оят).

Бу хусусда пайғамбаримиз алайҳиссаломдан шундай хабар етиб келган. У зот мазкур оят нозил бўлгандан кейин семириб кетган туя ёнидан ўта туриб саҳобалар унга ҳавас билан қараганликларини сезиб қолдилар ва шундай дедилар:

— Анави туянинг ёли билан ғурурланиб ётишини қаранг. Семизлик ҳатто унинг бир кўзини юмиб ҳам қўйипти. Бир кўзи йўлни кўриш учун аранг очиқ, — дедиларда мазкур оятни ўқидилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда у Зот шундай деб марҳамат қилганлар:

— Бу дунё мўъмин киши учун ҳибсхона ва куфр аҳли учун Жаннатдир. Махбусларнинг мақсади ҳибсхонадан қутулишдир.

Аллоҳ аҳли куфр учун бу дунёни ўйин-кулги, айш-ишрат, ғурурланиш ва мақтаниш даргоҳи қилиб яратганлигини таъкидлаб сўнгра бизни шундай огоҳлантиради:

«Бу дунё сизни зинҳор мағрурлантирмасин...» (Луқмон, 33-оят).

«Охират ўйини ер юзида ғурурланмайдиган ва фисқу фасод қилмайдиган бандалар учун яратганмиз. Оқибат аҳли тақвоникидур» (ал-Қасас, 83-оят).

«Уларнинг қайси бирлари (бандаларнинг) амал жиҳатидан яхшироқ эканликларини синамоқ учун Ерни унинг бағридаги нарсалар билан жозибалик қилиб қўйганмиз» (Каҳф, 7-оят).

«Аёллар, ўғил фарзандлар, олтин-кумушдан иборат бехисоб бойликлар, гўзал отлару чорва моллари ва ҳосилдор экинзорларни шаҳвоний ёқтиришликни одамлар кўзига жозибалик қилиб қўйилган. Улар бу дунё молу бойликларидир. Аллоҳ даргоҳида (инсоннинг барча орзу-умидлари ушаладиган ва унинг эҳтиёжларини қондирадиган) унинг ҳузурига қайтажак гўзал макон — Жаннат мавжуд» (Ол Имрон, 14-оят).

«Агар одамларнинг (куфрда) бир тоифа бўлиб қолишлари бўлмаганда эди Раҳмонни инкор қилган бандаларнинг уйларини шифтини (томини) ва унга кўтарилиб чиқадиган зиналарини кумушдан, уйларининг эшикларини ва суяниб ўтирадиган ўриндиқларини кумуш ва олтиндан қилган бўлур эдик. Ҳақиқатдан ҳам, уларнинг барчаси бу дунё бойлигидир...» (аз-Зуҳруф, 33, 34, 35-оятлар).

«Молу дунё ва ўғил фарзанд ато қилган бандаларимиз уларга яна хайру саховат қилишда бизни шошилади, деб ҳисоб қиладиларми?! (Йўқ, биз шошмаймиз). Балки улар (шошилмаётганимизни) ҳис этмаслар». (Ал-мўъминун, 55, 56-оят).

Мусо алайҳиссалом қиссасида Аллоҳдан ривоят қилинган шундай гап бор. У шундай деган:

— Мен авлиёларни бу дунё бойликларига кўнгил қўйишдан меҳрибон чўпон ўз туясини қўтир касалига дучор бўлишидан асраган каби ҳимоя қиламан. Уларни бу дунё ўйин кулгиларию айши ишратларидан чўпон ўз қўйини ҳалокат ёқасидан узоқлаштирганидек узоқлаштираман. Бу билан уларнинг қалбларию баданларини поклашни истайман.

Аллоҳ Таоло мазкур Ол Имрон сурасининг 14-оятида «...Аллоҳ даргоҳида унинг ҳузурига қайтажак гўзал макон — Жаннат мавжуд», деганида ва 15-оятда «Эй Муҳаммад, қавмингга айт) улардан кўра (дунё лаззатларидан кўра) яхшироқ нарсалар ҳақида хабар берайми?!», деганида У Жаннат ва ундаги боғу бўстонлар, покиза ёстиқдошларнинг абадий эканлигини ва бу дунёнинг матаҳлари уларга нисбатан жуда аҳамиятсиз эканини баён қилган.

Қуръони Каримдаги бошқа оятларда ҳам Аллоҳ бандаларга бу дунё ва ундаги нарсалар фоний эканини, унинг бойликларига кўнгил бермасликни, улар Жаннат ҳузур-ҳаловати олдида нописанд эканини таъкидлайди:

«Сизларга молу давлат ва фарзандлар ато қилинди. Улар бу дунёнинг матаҳлари ва зийнатидан бошқа нарса эмас. Аллоҳ ҳузуридаги нарсалар яхшироқ ва боқийроқдир. Наҳот шунга ақлларингиз етмаса?!» (Ал-Қасас, 60-оят).

«Сиздаги нарсалар завол топади, Аллоҳ ҳузуридагилар эса абадий боқийдир. Сабр қилганларнинг ажрини (фоний бўладиган нарсаларга сабр қилганларнинг) қилган эзгу ишларининг миқдорига нисбатан зиёдароқ қилиб албатта беражакмиз». (Аллоҳ ажрни абадий боқий нарсадан беради). Ан-Наҳл, 96-оят.

«Сабр қилганликлари боис уларни имомлар (пешволар) қилдик. Бизнинг амримиз билан улар одамларни ҳидоятга бошлайдилар. Улар бизнинг оятларимизга қалбдан ишонар эдилар». (Улар дунё зебу зийнатидан юз ўгириб сабр қилганликлари учун динда йўлбошчи бўлдилар, халқ ишончини қозондилар ва охиратда улуғ савобга мушарраф бўлдилар). Ас-Сажда, 24-оят.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ривоят қилинган ҳадисларида зоҳидлик тўғрисида шундай ривоятлар бор. Салмон Форсий нақл қиладилар:

— Ул Зот биз билан аҳдлаша туриб дедилар: «Бир отлиқ сафарга чиқибти. У бир жойга бориб қўнибти, отини ўтлатипти ва ўзи ҳам еб ичиб олибти. У йўлида давом этиб яна бир манзилги тушибти, отини ўтлатибти ва ўзи ҳам корнини тўйғазиб олибти. У яна йўлда давом этиб манзилга етгунча сафарга олган зоди роҳиласи тугабти. Сизнинг дунёдан оладиган нарсангиз ҳам ушбу отлиқнинг зоди роҳиласи каби бўлсин».

Ал-Муставрид Бин Шаддод ал-Кураший (саҳобий) пайғамбаримиз алайҳиссаломдан қуйидаги ҳадисни эшитганини ривоят қилган:

— Бу дунё бойликлари Охират неъматларига нисбатан денгизга тиқиб олинган бармоққа илашиб чиққан нарса кабидир.

Абу Саид ал-Худрий шундай ҳикоя қиладилар:

— Бир куни биз пайғамбаримиз алайҳиссаломдан, сизга бир тахт қуриб бермайликми, деб сўрадик. У Зот шундай жавоб қилдилар:

— Йўқ. Аслида тахт Мусо тахтидир. У хас-чўпдан ясалган эди. Менга у ҳам даркор эмас. Зеро, умр жуда қисқа. У ўша хас-чўпдан ясалган тахтга ҳам арзимайди. Мен дунё учун ва дунё мен учун яратилган эмас. Бу дунё бамисоли ўйингоҳ. Унда менга бир байроқ тикилган. Мен билакларимни шимариб унга сари интиламан. Бугун (бу дунёда) ўша байроққа етишга тайёргарлик, эртага (охиратда) эса мусобақа бошланади.

А. ШОШИЙ таржимаси

Миллий тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0180.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа консерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Абдунаби ҲАЙДАРОВ
1 2 3 4 5 6